

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Charles University in Prague, Faculty of Science

Department of Social Geography and Regional Development

Doktorský studijní program: Regionální a politická geografie

Ph.D. study program: Regional and Political Geography

Možnosti neoklasické geopolitiky:

Systemový přístup

Possibilities of Neoclassical Geopolitics:

a Systemic Approach

Mgr. Jan Kofroň

Školitel/Supervisor: Prof. Petr Dostál, M.A., PhD.

Praha, 2012

Prohlášení Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu. Materiál z některých částí disertační práce byl publikován v odborných publikacích, které jsou součástí této disertační práce.

KOFROŇ, J. (2012a): Geografie fragmentovaná jako geografie úspěšná? Postmoderní sen noci ostravské. *Informace ČGS*, 31, č. 1, s. 1–10.

KOFROŇ, J. (2012b): Geopolitika na pomezí geografie a mezinárodních vztahů. Mezi prostorem intersubjektivním a objektivním. *Mezinárodní vztahy*, vol. 47, no. 2, s. 57-78.

KOFROŇ, J. (2012d): Kvalitativní metody jako nástroj nomotetického poznání, aneb má se česká geografie co učit? *Geografie* (v tisku) 117, č. 3, 19 s.

KOFROŇ, J. (2010): Ofenzivní neorealismus: příslib pro neoklasickou geopolitickou analýzu? In: *Geografie pro život ve 21. století: Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna - 3. září 2010*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010, s. 850-855.

KOFROŇ, J. (2011): Vojenská moc a její globální distribuce po konci studené války. *Geografie*, 116, č. 3, s. 256–275.

KOFROŇ, J. (2012c): Prostor a válka, konstanty a proměny v historickém pohledu. *Geografie*, 117, no. 2, s. 234-252.

V Praze dne 15.7.2012

Poděkování:

Nejdříve bych rád poděkoval mému školiteli prof. Petru Dostálovi, M.A., PhD. Za jeho ochotu vést tuto práci, jakož i za četné a cenné připomínky. Jeho důraz na důkladnou orientaci v odborné literatuře byl mimořádně inspirující a cenný. Dovolím si jen ještě jednou poděkovat za jeho námahu při vzniku mého prvního článku, poděkování se bohužel z neznámých příčin nedostalo do tištěné verze. Proto tedy ještě jednou děkuji za námahu a čas. Krom mého školitele musím ještě poděkovat doc. Pavlu Chromému, jehož pomoc zejména stran administrativních záležitostí výrazně přispěla k této práci.

Zároveň děkuji doc. Jiřímu Blažkovi za pomoc při hledání zdrojů k nákupu literatury, jež byla použita připřípravě některých článků.

Musím také výrazně poděkovat Mgr. Janu Ženkovi PhD za ochotu účastnit se šesti až sedmihodinových bouřlivých debat na téma významu terénu pro soudobé vojenství (za tiché účasti Mgr. Davida Vogta). Především však musím poděkovat za podnět k napsání článku o případových a komparativních studiích.

Dále mé díky jdou těm, kteří mi v různé míře pomohli při dokončování této práce, zejména mé matce, dále pak i Mirce Ištokové a Filipu Polonskému. Nakonec děkuji i Sylvii Schalekové za její milou morální podporu.

OBSAH:

Seznam tabulek	5
Seznam obrázků	5
Seznam článků	5
Abstrakt	6
Abstract	8
Úvod	10
1. Akademická geopolitika, strukturální vlivy kontextu dvou disciplín: geografie a mezinárodních vztahů	14
1.1 Geopolitika (klasická, kritická, neoklasická)	14
1.2 Mezinárodní vztahy jako americká věda a geografie jako věda evropská.....	16
1.3 Epistemologická propast	18
1.4 Pojetí prostoru	20
1.5 Implikace pro neoklasickou geopolitiku	20
2. Epistemologické a metodologické problémy	22
2.1 Filosofické pozice	22
2.2 Metodologické problémy	26
2.2.1 Kvantitativní přístupy	26
2.2.2 Příkladové a komparativní studie	27
3. Neorealismus jako teoretické východisko	30
3.1 Neorealismus jako strukturální teorie	30
3.1.1 Defenzivní neorealismus	31
3.1.2 Ofenzivní neorealismus	32
3.1.3 Neoklasický realismus	34
3.2 Kritika neorealismu od ne-realistických autorů	35
4. Centralita války a prostoru v neoklasické geopolitice	44
4.1 Je válka a silové soupeření zastaralé?	44
4.2 Válka a její působení - stát a mezinárodní systém	47
4.3 Válka a prostor	49
Závěr.....	51
Literatura	53
Představení článků	62
Články	65

Seznam tabulek:

Tab. 1: Relativní (%) výskyt významných slov v názvech, abstraktech a klíčových slovech ve významných časopisech oboru geografie a mezinárodní vztahy (2000-2011).....	19
Tab. 2: Varianty neorealismu.....	35
Tab. 3: Význam neorealismu a státu.....	43

Seznam obrázků:

Obr. 1: Kauzální proces, nebo série korelací?.....	25
--	----

Seznam článků a definice autorského podílu:

	Článek:	IF/rec. RVVV	Autorský podíl
1.	KOFRONĚ, J. (2012a): Geografie fragmentovaná jako geografie úspěšná? Postmoderní sen noci ostravské. Informace ČGS, 31, č. 1, s. 1–10.	Rec	100 %
2.	KOFRONĚ, J. (2012b): Geopolitika na pomezí geografie a mezinárodních vztahů. Mezi prostorem intersubjektivním a objektivním. Mezinárodní vztahy, vol. 47, no. 2, s. 57-78.	Rec	100 %
3.	KOFRONĚ, J. (2012d): Kvalitativní metody jako nástroj nomotetického poznání, aneb má se česká geografie co učit? Geografie 117, č. 3 (v tisku), 19 s.	1,021	100 %
4.	KOFRONĚ, J. (2010): Ofenzivní neorealismus: příslib pro neoklasickou geopolitickou analýzu? In: Geografie pro život ve 21. století: Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna - 3. září 2010. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010, s. 850-855.	–	100 %
5.	KOFRONĚ, J. (2011): Vojenská moc a její globální distribuce po konci studené války. Geografie, 116, č. 3, s. 256–275.	1,021	100 %
6.	KOFRONĚ, J. (2012c): Prostor a válka, konstanty a proměny v historickém pohledu. Geografie, 117, no. 2, s. 234-252.	1,021	100 %

Možnosti neoklasické geopolitiky: Systémový přístup

Abstrakt

Předkládaná práce se pokouší uvést neoklasickou geopolitiku jako životaschopný přístup ke studiu mezinárodní politiky z geografické perspektivy. Dizertace je kompaktem šesti článků, které již byly přijaty do tisku, a společného úvodu, který se pokouší vyzdvihnout hlavní body z článků a navíc diskutuje některé otázky, které (i) byly eliminovány z článků v důsledku omezeného prostoru, nebo (ii) je jejich význam spíše kontextuální, ve smyslu, že tyto otázky dávají na články nahlédnout v širší perspektivě akademických debat.

První část práce (podporovaná dvěma články) se zabývá současným stavem politické geografie a geopolitiky. Hlavním výsledkem je, že geopolitika je dnes rozdělenou (sub)disciplínou, neboť geografové jsou především aktivní v kritické geopolitice a akademici mezinárodních vztahů pokračují v klasickém geopolitickém uvažování (zejména ti, kteří sami sebe podepisují pod kategorií neorealismu). Hlavní rozdíl spočívá v tom, že geografové chápou prostor jako inter-subjektivní entitu – sociálně konstruovanou, zatímco odborníci mezinárodních vztahů tendují k nahlížení na prostor jako na objektivní faktor. V kombinaci s jinými epistemologickými odlišnostmi, toto odlišné pojmání prostoru vyprodukovalo ohromnou bariéru mezi těmito dvěma obory. Jeden z faktorů oddělujících tyto dva obory ční mimořádně zřetelně – je jím rozhodné odmítání klasické geopolitiky a politického realismu a všech jeho derivátů geografie. Ve výsledku to znamená, že neoklasická geopolitika neexistuje jako uznaný přístup v geografické komunitě.

Druhá část se snaží řešit otázku epistemologických základů ve vztahu k neoklasické geopolitice. V prvé řadě je argumentováno, že filosofie vědy neposkytuje finální argument ve prospěch jedné konkrétní epistemologické pozice, je tedy nezbytné vybírat epistemologický postoj ve vztahu ke specifické výzkumné agendě. Nicméně jakmile je jednou epistemologická pozice vybrána, nelze ji libovolně měnit. Jinak bude náš výzkum postrádat metodologickou rigoróznost (neboť metodologie je aplikovaná epistemologie). Vzhledem k tomu, lze tvrdit, že zde jsou dvě základní epistemologické pozice, jež mohou sloužit jako základ pro neoklasickou geopolitiku – neopositivismus a vědecký realismus. V návaznosti se snažím diskutovat základní limitace a možnosti metod pro neoklasickou geopolitiku. Tvrdím, že velmi slibnou metodologií (akceptovatelnou jak pro neopositivisty, tak vědecké realisty) je metodologie případových a komparativních studií tak, jak je implementována v MV).

Třetí část se snaží prezentovat neorealismus jako teoretickou bázi pro neoklasickou geopolitiku. Nejdříve uvádím teorii samu a popisují její jednotlivé varianty (ofenzivní, defenzivní a neoklasickou). Za druhé diskutuji výzvy, které v posledních desetiletích vůči neorealismu předkládali odborníci hlásící se k jiným teoretickým směrům. Jelikož většinu takzvaných selhání neorealismu shledávám jako (doménově) irelevantní, nebo nepodloženou rozpracovanou teorií, vidím neorealismus a jeho ofenzivní větev především, jako vhodnou teoretickou bázi pro neoklasickou geopolitiku.

Čtvrtá část diskutuje centralitu války, mocenského soupeření a (objektivního) prostoru v současném světě. Nabízím empirickou analýzu vývoje vojenské moci (na globální regionální a národní úrovni) po konci studené války. Je zjevné, že mocenské soupeření zůstalo (bohužel) klíčovým aspektem světové politiky. Druhým cílem této části je zhodnotit roli (materiálního) prostoru ve vojenských záležitostech. Snažím se demonstrovat, že na strategické úrovni prostor vskutku ztratil svou funkci absolutní bariéry pro projekci moci, ale stále zůstává významnou relativní překážkou způsobující závažné problémy pro projekci moci. Na taktické úrovni nalézáme překvapující zjištění, že prostor a terén hrají mnohem dominantnější úlohu, než kdy dříve.

Nakonec shrnuji výsledky a hlavním závěrem je, že všechny nezbytné předpoklady pro to, aby neoklasická geopolitika mohla být úspěšným nástrojem vysvětlování

mezinárodních politických událostí, jsou naplněny. Státy (stále nejdůležitější aktéři mezinárodního prostředí) se nacházejí v anarchickém prostředí, kde vojenská moc zůstává důležitým nástrojem mocenské politiky. Přitom, uvědomíme-li si, že prostor, vzdálenost a terén jsou stále významnými faktory pro projekci moci, bylo by naivní opomíjet vhlad, který neoklasická geopolitika může vnést do akademických, stejně jako veřejných debat stran mezinárodní politiky.

Klíčová slova: Geopolitika, mezinárodní vztahy, geografie, epistemologie, metodologie, teorie, neorealismus, vojenská moc, stát, prostor

Possibilities of Neoclassical Geopolitics: Systemic Approach

Abstract

The submitted dissertation tries to introduce neoclassical geopolitics as a viable approach to the study of international politics from geographical perspective. The dissertation is a compact of six already published articles and a common introduction highlighting main points of the articles and further discussing some issues which were (i) eliminated due to space constraints, or (ii) their significance is rather contextual, in the sense that they set the articles into broader discussions.

The first part of the thesis (supported by two articles) deals with a current stage of political geography and geopolitics. The main result is that geopolitics is today a divided (sub)discipline, as geographers are mainly engaged in critical geopolitics and scholars of the International Relations continue in classical geopolitical reasoning (namely those who subscribe themselves under the label of neorealism). The main difference is that geographers consider space as an inter-subjective entity – socially constructed, whereas IR scholars tend to see space as an objective factor. In the combination with other epistemological differences, this different consideration of space has produced an exorbitant barrier between these two fields. One factor dividing the two approaches looms especially large – it is an arduous dismissal of classical geopolitics and political realism and all of its derivatives by (political) geographers. Effectively, it means that neoclassical geopolitics does not exist as a recognized approach within geographical community.

The second part tries to solve the problem of epistemological foundation considering neoclassical geopolitics. Firstly, it is argued that philosophy of science does not provide a final argument for one epistemological position, hence it is necessary to choose an epistemological stance with respect to a specific research agenda. Nevertheless once epistemological position has been selected, it is not possible to change it voluntarily. Otherwise our research will almost necessarily lack a methodological rigor (because methodology is applied epistemology). Also, there are two basic epistemological positions, which can serve as the basis for neoclassical geopolitics – neopositivism and scientific realism. Consequently, I discuss the basic limitations and possibilities of methods for neoclassical geography. I make a point that very promising methodology (acceptable for neopositivists as well as scientific realists) is the methodology of case and comparative studies as implemented in IR.

The aim of the third part is to present neorealism as a theoretical ground base for neoclassical geopolitics. Firstly, I introduce the theory and describe its varieties (offensive, defensive and neoclassical realism). Secondly, I discuss challenges to (neo)realism made by non-realist authors in several last decades. Because I found most of the would-be-failures of neorealism as (domain) irrelevant or unsupported by elaborated logical theory, I see neorealism and its offensive strand as a suitable theoretical base for neoclassical geopolitics.

The fourth part discusses the centrality of war, power competition and (objective) space in current world. I offer an empirical analysis of the development of military power (on the global and regional levels as well as on the level of separate states) after the end of the Cold war. It is evident that the power competition has remained (unfortunately) one of the core issues of world politics. Second goal of this part is to evaluate the role of (objective) space in military affairs. I demonstrate that on the strategic level space has indeed lost its function as an absolute barrier for power projection, but it is still an important relative obstacle causing severe problems for power projection. On the tactical level, there is a surprising conclusion that space and terrain plays much more dominant role in warfare than ever before.

Finally, I summarize results. The conclusion is that the basic assumptions necessary for neoclassical geopolitics in order to be a successful tool for explaining international political events are met. The states (still the most important actors in international realm) exist in the anarchical environment, where military power remains an important instrument of power politics. Moreover, considering the fact that distance, space and terrain are still the important factors for power projection or warfare, it would be foolish to neglect the insight which neoclassical geopolitics can bring into the scholarly as well as to public debates in international politics.

Key words: Geopolitics, International Relations, Geography, Epistemology, Methodology, Theory, Neorealism, Military Power, Space

ÚVOD:

Tato práce vznikala poměrně složitou cestou. Na začátku disertační anabáze stála myšlenka analyzovat rozložení vojenské moci ve světě po konci studené války. Problematika silového soupeření na jedné straně nebyla v geografii příliš řešena a zároveň se zdálo, že toto téma může skloubit prostorový pohled a pohled politický, což by šlo označit za inherentní charakteristiku politické geografie, potažmo geopolitiky. Nicméně již velmi záhy se začalo ukazovat, že uvedené téma je velmi problematické. Nikoliv však svým obsahem, nýbrž primárně tím, že geografická literatura nenabízela v posledních dvaceti až třiceti letech nic, od čeho by se bylo možné odrazit. V tento okamžik jsem se propracoval k literatuře z oboru mezinárodních vztahů, která do značné míry vyplňovala onen geograficky zcela vyprázdněný prostor. Nyní jsem začal naplno vnímat fatální rozkol mezi geopolitikou tak, jak ji praktikují (západní) geografové a tak, jak ji praktikují (převážně američtí, neorealističtí) autoři oboru mezinárodních vztahů (MV).

Paradoxně právě tato situace, kdy jsem objevil obrovské epistemologické, metodologické, ale i „kulturní“ rozdíly mezi oborem geografie a mezinárodních vztahů, vedla k finální verzi práce. Hlavní důvod, proč jsem považoval téma této práce za nosné, lze vysvětlit ve čtyřech bodech. (i) V současné době geografové zabývající se geopolitikou studují velmi specifické a šlo by říci omezené otázky a témata. (ii) Jejich epistemologická pozice v zásadě neumožňuje řadu zajímavých otázek řešit. (iii) Již na začátku výzkumu jsem měl značné pochybnosti o populární tezi, že svět po konci studené války se radikálně změnil, protože je třeba využívat nových teorií, nových konceptů a nových metod pro poznání mezinárodní politiky. (iv) Vnímám jsem, že právě ty otázky, která současná (politická) geografie ponechává stranou jsou mimořádně zajímavé (jistě subjektivní dojem), ale také společensky překvapivě významné. Souhrnně se zdálo, že současná (politická) geografie řeší spíše okrajová témata a její akademický, jakož i společenský význam je překvapivě malý.

Politická geografie a s ní i geopolitika (pěstovaná na geografických departmentech) jakoby rezignovala na své některé tradiční domény. V důsledku toho válka a vojenská moc a stejně tak i prostor jako materiální entita byly zapomenuty a na místo toho kritická geopolitika soustředí své úsilí na studium diskurzů moci a prostor pojímá jako sociálně konstruovaný fenomén. Jistě i tato témata mohou být akademiky řešena, otázkou je, zda oboru prospívá, pokud je takovými přístupy v zásadě dominován. Jelikož jsem se domníval, že se jedná o situaci veskrze problematickou, pokusil jsem se i touto prací situaci alespoň v rámci skrovných možností změnit. Uvedená práce se tak snaží představit potenciální protiváhu v současné době v politické geografii dominujících přístupů jako je právě kritická geopolitika. Onou protiváhou má být neoklasická geopolitika, která by se měla zaměřovat na tradiční geopolitické otázky (moc, válka, bezpečnost, síla a strategie nahlíženy prostorovým prizmatem), které kritická geopolitika buď neřeší, nebo je rekonceptualizovala do podoby velmi vzdálené od jejich původního významu. V tomto ohledu tak lze práci vnímat jako určitý disentanční hlas v situaci, kdy neoklasická geopolitika jako ucelený teoretický systém neexistuje. V situaci, kdy jen minimum (politických) geografů (z geografických pracovišť) by bylo ochotno přihlásit se k myšlenkám Mackinderovým, či Mahanovým.

Na druhou stranu je třeba také vidět (jak jsem uvedl v článku Kofroň 2010), že v oboru mezinárodních vztahů se v posledních desetiletích zvyšuje zájem o region jako o přirozenou arénu politických aktivit, ale i o materiální prostor jako o jednu z vysvětlujících proměnných. Nakonec někteří autoři z mezinárodních vztahů jako John Mearsheimer (2001) či Robert Ross (2009) fakticky navazují na tradiční geopolitické úvahy o dualitě pozemní a námořní moci. Zdá se tedy, že existuje poptávka po geopolitickém uvažování. Bohužel, jak jsem již řekl, v současné době neoklasickou geopolitiku v akademické sféře v zásadě nenalezneme. Jako neoklasickou geopolitiku bychom mohli označit práce Brzezinskeho

(1999) či nověji Kaplana (2009), nicméně v obou případech se jedná spíše o zkušené praktiky, či pozorovatele politiky, než o akademiky. I díky tomu lze jejich práce považovat jistě za zajímavé, ale bez jednotící teoretické linky, která by umožňovala další rozvoj těchto myšlenek. Právě proto chci ukázat, že (i) neoklasická geopolitika má své hluboké teoretické, ale i empirické opodstatnění, a (ii) že by měla být postavena na systematických základech využívajících adekvátní metody a teorie pro svůj rozvoj. Obávám se totiž, že zůstala-li by neoklasická geopolitika jen určitou formou neformálního způsobu uvažování o mezinárodní politice, velmi brzo by se dostala pod palbu kritiky z rozličných směrů. Mnozí by jí vytýkali ateoretičnost a tím i nevědeckost, další by zdůrazňovali její napojení na státní zájmy. Přirozeně tím nechci říci, že můj pohled je jediný správný. Domnívám se však, že má určité přednosti ve vztahu k akademickému rozvoji disciplíny. A jelikož mám za to, že bez teorie není možná ani smysluplná praktická intervence, věřím, že úspěšný akademický rozvoj vede i k lepší uplatnitelnosti ve veřejné debatě. Přitom neříkám, že neoklasická geopolitika by neměla kritizovat (je-li to opodstatněné) vládnoucí struktury (jak by mi možná vyčetli postmodernisté). Nicméně tvrdím, že případná kritika má vycházet ze solidní empirické a teoretické znalosti problému a nikoliv z morálně normativních stanovisek (k otázkám společenské funkce a aplikovatelnosti geografie viz i článek Kofroň 2012a).

Cíle práce:

Nejobecnější cíl práce může být definován jako snaha zjistit, nakolik se může stát neoklasická geopolitika vhodným nástrojem pro explanaci současného mezinárodního (geopolitického) dění. Tedy zda podmínky současného světa umožňují tomuto stylu uvažování výrazněji zasáhnout jak do odborných, tak veřejných debat.

V návaznosti pak lze vidět i druhý obecný cíl, kterým je snaha ukázat jakou cestou by neoklasická geopolitika měla (mohla) postupovat, aby své šance na přežití v akademickém světě posílila. Tedy jaké epistemologické pozice může zaujmout a jaké metodologie praktikovat. Dále se pak lze tázat, z jakých teoretických směrů, které jsou k dispozici v oboru mezinárodních vztahů, může vycházet a případně jaká úskalí tyto přístupy s sebou nesou.

Podrobněji lze výzkumné cíle a otázky shrnout do pěti stručných bodů:

- 1) Popsat a analyzovat dvě disciplíny, ve kterých je geopolitické myšlení ukotveno – Geografii a Mezinárodní vztahy. Tedy srovnat jejich epistemologické základy, metodologické preference a obecné cíle, které si kladou, případně i konkrétní otázky, které řeší. V návaznosti pak odhadnout jaké implikace vyvolávají odlišnosti obou disciplín ve vztahu k zde navrhované neoklasické geopolitice.
- 2) Pokud akceptujeme odlišnost neoklasické geopolitiky od post-moderní a post-strukturalistické kritické geopolitiky, jaké může být epistemologické ukotvení neoklasické geopolitiky a jaké z tohoto ukotvení plynou metodologické závazky? Krom těchto epistemologických závazků, bude na výběr metod působit i charakter studovaných jevů?
- 3) Obhájit neorealismus jako vhodné teoretické východisko neoklasické geopolitiky. Pokud má být neoklasická geopolitika úspěšná, je nezbytné, aby teorie ležící v jejím jádru byly pokud možno logicky koherentní a aby dokázaly přesvědčivě vypovídat o mezinárodních politických výstupech. Pokud by neorealismus byl principiálně mylnou, či překonanou teorií je zřejmé, že neoklasická geopolitika by buď neměla význam, anebo by musela najít jinou teoretickou základnu pro svůj rozvoj.

4) Otestovat tvrzení o bezvýznamnosti války a silového soupeření po skončení studené války. Pokud by opravdu platilo, že válka a silové soupeření již nejsou relevantními rysy současného mezinárodního prostředí, potom by byl výrazně zpochybněn jak neorealismus, tak neoklasická geopolitika. Přirozeně, geopolitické otázky by se stále vyskytovaly, nicméně jednalo by se spíše o otázky geoekonomické povahy. Navíc by bylo nezbytné si v takový okamžik položit otázku, jak významný je prostor ve vztahu k ekonomickým aktivitám – méně anebo více než ve vztahu k vojenským aktivitám?

5) Prozkoumat jakou proměnou prošla role geografie ve vojenství v moderní době. Tento cíl je ve vztahu k neoklasické geopolitice mimořádně významný. Pokud by totiž teze o radikální transformaci vojenství v důsledku pokročilých technologií byly pravdivé a geografie (ve smyslu vzdálenosti a terénu) by již nehrála roli, potom by sice obecně bylo možné, že neorealismus zůstává stále platnou teorií, nicméně z mezinárodní politiky by se nutně vytratila její prostorová dimenze (připomínám, že zde předpokládáme platnost realistického předpokladu centrality války, či její hrozby). Obdobně pokud by teritorium ztratilo z valné části význam pro státnictví, potom by bylo nutno opustit geopolitické uvažování jako zastaralé. Zkrátka, není-li již prostor významným ve vztahu k vojenství, potom je i význam neoklasické geopolitiky marginální.

Jelikož práce, jak níže zmíním, na sebe vzala podobu kompaktu článků, tyto výše uvedené cíle lze považovat za cíle obecné – shrnující. Konkrétní cíle a někdy i velmi specifické hypotézy k testování si kladly jednotlivé články, pročež je zde nebudu vyjmenovávat.

Plán práce

Práce samotná na sebe vzala podobu souboru 5 článků uveřejněných v recenzovaných časopisech (z toho tři články v impaktovaném časopise), jednoho článku z konferenčního příspěvku a jednoho článku v recenzním řízení. Ve všech případech jsem jediným autorem – autorský podíl je tedy vždy 100 %. Články se nacházejí za společným úvodem, který se snaží shrnout hlavní zjištění článků, krátké představení článků následuje po seznamu literatury.

Společný úvod k těmto šesti článkům, které tvoří vlastní jádro práce, se člení (krom úvodu a závěru) do čtyř základních kapitol, které korespondují s výše uvedenými cíli. První kapitola „Akademická geopolitika, strukturální vlivy kontextu dvou disciplín: geografie a mezinárodních vztahů“ se primárně snaží ukázat na odlišnosti dvou disciplín, mezi kterými se neoklasická geopolitika pohybuje a jaké implikace z toho pro neoklasickou geopolitiku plynou. Druhá kapitola „Epistemologické a metodologické problémy“ koresponduje s druhým cílem a snaží se ukázat, jaké metodologické důsledky má přijetí vědeckého realismu, či neopozitivismu jako výchozích epistemologických pozic. Třetí kapitola „Neorealismus jako teoretická báze pro neoklasickou geopolitiku“ pak logicky navazuje na třetí cíl a snaží se obhájit (v Evropě a v oboru geografie mnohdy opovrhovaný) neorealismus jako životaschopné teoretické východisko. Tato kapitola je poněkud delší, neboť samotné diskusi stran adekvátnosti realismu jsem se příliš v žádném ze svých článků nevěnoval. Zejména ne proto, že toto téma bylo již tolikrát „obráceno“ na stránkách těch nejprestižnějších, i těch velmi neznámých a lokálních časopisů mezinárodních vztahů, že bych zřejmě opakoval již tisíckrát vyřčené. Čtvrtý i pátý cíl je pak řešen v čtvrté kapitole „Centralita války a prostoru v neoklasické geopolitice“. Jelikož tato kapitola je pokryta dvěma články, pouze stručně shrnuji hlavní závěry stran významu vojenské moci a významu prostoru ve vojenství. Na závěr pak shrnuji klíčové poznatky a snažím se (i) ukázat jakou cestou by se mohla vydat neoklasická geopolitika, aby byla schopna produkovat systémové teorie a (ii) ukázat, že neoklasická geopolitika by mohla přinést některé zajímavé podněty i do jiných suboborů geografie.

Je třeba zdůraznit, že článkový charakter disertační práce nutně omezuje její kompaktnost v porovnání s monografickou verzí, přesto jsem se pokusil koncipovat úvodní část tak, aby čtenář získal základní přehled o řešené problematice a dosažených výsledcích ještě před tím, než se dostane k článkům – k vlastnímu jádru práce. Obecně jsem předpokládal určitou základní znalost problematiky politické geografie (kam spadá jako specifická součást i geopolitika) ale i mezinárodních vztahů. Na druhou stranu jsem nepředpokládal hlubší znalosti v obou oborech, byť vzhledem k tomu, že potenciálním čtenářem je spíše geograf, jsem se více soustředil na otázky, témata a koncepty spojené s mezinárodními vztahy, kde u geografického čtenáře očekávám horší orientaci (nechť mi hypotetický čtenář z mezinárodních vztahů promine). I proto jsem výrazněji rozepsal třetí kapitolu o neorealismu. Jen naprosté minimum geografů má přehled o rozličných variantách této teorie (paradigmatu), a vyzvám, kterým čelil.

Jelikož vlastní práce se skládá z článků, nenásleduje po této části klasická metodologická část. Metody výzkumu a data jsou primárně řešeny v člancích samotných, pokud to bylo relevantní. Jelikož některé články měly povahu teoretické diskuse, empirická část se u nich nevyskytovala. Ostatně jedna celá kapitola této práce se metodami zabývá a demonstruje je na příkladu jednoho článku.

Ještě než přejdu k vlastní práci, chtěl bych čtenáře upozornit na první článek této disertace (Kofroň 2012a). Určitou dobu jsem váhal, zda jej zařadit, neboť se jedná o diskusní příspěvek. Nicméně dospěl jsem k názoru, že tento příspěvek představuje v mnohém dokonalý prodloužený úvod k této práci. Není náhodou, že se jedná o reakci (silně kritickou) na velmi dobrý článek ostravských politických geografů (Kopeček, Drobík, Hasalová 2011), který vyšel ve druhém čísle časopisu Informace ČGS. Autoři se v něm jasně postavili za postmoderní fragmentovanou geografii. Má odpověď na tento článek v několika hlavních bodech reflektuje můj nesouhlas se současným stavem (zejména) politické geografie. Mohu-li tedy čtenáře o něco požádat, nechť si nyní přečte tento článek a bude-li mít možnost pak i podnětný příspěvek ostravských kolegů. Myslím, že tím získá jasný vhled do zásadních otázek, kterým čelí politická geografie a které formovaly i mou práci.

1. AKADEMICKÁ GEOPOLITIKA, STRUKTURÁLNÍ VLIVY KONTEXTU DVOU DISCIPLÍN: GEOGRAFIE A MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Ještě předtím, než se budu věnovat vlastní náplni práce, je zřejmě nezbytné alespoň stručně definovat pojem geopolitika a také ukázat na strukturální tlaky vycházející ze dvou disciplín, mezi nimiž se geopolitika pohybuje, tedy geografii a mezinárodními vztahy. Když jsem v předchozí větě použil termín geopolitika, měl jsem na mysli geopolitiku jako akademickou subdisciplínu. Geopolitika totiž získala i význam praktické státnické činnosti (ve smyslu provádění zahraniční politiky), ale i význam populární (mediální) reprezentace mezinárodního světa (viz i Tomeš 2000). V celé práci se tedy vyjadřuji o geopolitice jako o akademické subdisciplíně, která se nalézá na rozhraní oboru geografie a na druhé straně oboru mezinárodních vztahů. Následující subkapitoly tedy nejprve velmi stručně představí geopolitiku (klasickou, kritickou a neoklasickou) a poté se zaměřím na vlivy dvou odlišných akademických kontextů – kontinentálního kontextu geografie a amerického kontextu mezinárodních vztahů. Vzhledem k tomu, že si myslím, že vědeckou aktivitu nelze ukotvit pomocí formální definice, ale jen výzkumnou a případně aplikační praxí, hodlám zejména definiční část omezit na minimum. Naopak poněkud šířeji se chci věnovat kontextuálnímu působení obou disciplín, neboť v tomto případě jde o vliv mimořádně podstatný, formující výzkumnou praxi a zároveň s tím i překážky pro badatele z jiných oborů.

Hraniční pozice geopolitiky vede k několika významným jevům potencionálně ovlivňujícím neoklasickou geopolitiku. V první řadě lze tvrdit, že geografie a mezinárodní vztahy jsou do značné míry mimořádně odlišné obory a to hned v několika směrech. V geografickém ohledu lze tvrdit, že zatímco mezinárodní vztahy jsou dominovány několika špičkovými univerzitami z USA¹, na druhé straně geografie jako disciplína je mnohem více mezinárodní vědou a lze celkově říci, že je mnohem více europocentrická, neboť jen minimum nejvýznamnějších amerických univerzit má vlastní geografický department (viz Kofroň 2012a). V návaznosti se (politická) geografie a mezinárodní vztahy vyznačují odlišným epistemologickým profilem, který v mnoha ohledech omezuje možnosti vzájemné komunikace. Avšak zřejmě nejzásadnějším rozdělovacím faktorem je dominující pojetí prostoru. Zatímco hlavní proud mezinárodních vztahů dlouhodobě uvažuje prostor jako objektivně existující materiální entitu, v politické geografii velmi často nalézáme pojetí prostoru jakožto intersubjektivního – sociálně konstruovaného – fenoménu (blíže Kofroň 2012b).

1.1 Geopolitika (klasická, kritická, neoklasická)

Zaměříme-li se na geopolitiku, jako na akademickou subdisciplínu, lze tvrdit, že její přesné vymezení představuje problém. Někteří dokonce zpochybňují vědecký status geopolitiky jako takový (Tomeš 2000). Tento typ radikálních názorů logicky tato práce odmítá. Ostatně velká část společenských disciplín má problémy se svým statutem, definicí předmětu studia, metodami, epistemologickým ukotvením atd. (viz i Guzzini 2004). Je však nutno přijmout fakt, že geopolitika není jednoznačně etablovanou disciplínou, spíše představuje způsob myšlení o mezinárodně politických jevech. Zdůraznění mezinárodního kontextu považuji za podstatné. Ačkoliv geopolitické uvažování může pracovat i s jinými aktéry než jsou státy (či státní podobné entity), jádrem geopolitického studia jsou jevy probíhající na mezistátní úrovni (což však vůbec nevylučuje otázky týkající se teroristických organizací, působení ekonomického systému, médií atd.). Důsledný přechod na substátní úroveň by dle mého názoru vedl k faktické nemožnosti odlišit geopolitiku od politické geografie, případně i dalších sociálních věd (jako sociologie, studia územní správy a

¹ Harvard, Chicago, MIT, Stanford, Princeton, Yale, Columbia, UCLA atd.

samosprávy aj.)². Následující řádky se pokoušejí zachytit hlavní rozdíly mezi třemi typy geopolitiky (klasické, kritické a neoklasické). Historie vývoje geopolitiky a její členění bylo poměrně bohatě popsáno (viz Correia Pezarat 2002, Tomeš 2000, jakož i Mamadouh 1998, Kofroň 2012b ad.), pročež uvedu jen hlavní body.

Klasická geopolitika, která se vyformovala na přelomu 19. a 20. století (zejména pracemi Kjellena, MacKindera 1904 a 1919 a dalších) může být definována jako pokus o analýzu chování státu v mezinárodním systému na základě jeho geografické pozice a případně i geografické vybavenosti v nejširším slova smyslu (definice jednotlivých autorů podává a shrnuje např. Correia Pezarat 2002). Lze tvrdit, že klasická geopolitika do značné míry využívala politického realismu jako součásti svého explanačního rámce (viz např. Drulák 2003, O'Tuathail 1999), nicméně zároveň je třeba vnímat, že toto propojení realismu a geopolitiky bylo pouze částečné (ve vztahu k Mackinderovi viz Aschworth 2011). Geopolitiku tohoto období lze považovat za spíše pozitivistickou disciplínu avšak se silným důrazem na historii, jako základní bázi poznání (viz Mackinder 1904 a 1919, ale i předchůdce geopolitiky Mahan 1890). Geografie a prostor byly považovány za objektivně existující, materiální entity, které ovlivňují zahraniční politiku států. Tento důraz na fyzickou geografii vedl až ke kritice stran nadužívání geodeterminismu v geopolitice. Pro klasickou geopolitiku se však osudným stalo sepjetí (jakkoliv nejednoznačné) mnichovské geopolitické školy s nacismem (blíže Herwig 1999). I díky tomu po druhé světové válce geopolitika na dobrých třicet let mizí.

Znovuoživení zájmu o geopolitiku na konci sedmdesátých let však nepřišlo z geografických kruhů, ale oboru mezinárodních vztahů (viz Gray 1977, později Brzezinski 1999, dnes Kaplan 2009). Tento znovu obnovený zájem o vliv geografie na mezinárodní politiku vyvolal v geografické obci silně nesouhlasnou reakci (Hepple 1986, O'Tuathail 1999, Megeran 2010 aj.). Geografové (jejichž disciplína na rozdíl od mezinárodních vztahů byla mnohem více ovlivněna marxismem a posléze post-modernismem) totiž považovali klasickou geopolitiku za potenciálně nebezpečnou. A to především díky tomu, že její analýza fakticky obhajovala a upevňovala násilný a militaristický diskurz v mezinárodní politice. Právě snaha ukázat na nebezpečnost klasické geopolitiky a jejích myšlenek vedla k vyformování kritické geopolitiky (blíže k jejímu členění např. O'Tuathail 1999). Její hlavní představitelé se snaží o zpochybnění geopolitického myšlení, snaží se ukázat jeho historickou kontextualitu, jakož i vědeckou neopodstatněnost (např. Kearns 2009). Druhá větev kritické geopolitiky se potom snaží analyzovat aktuální politický, či mediální diskurz o mezinárodní politice, národní strategii atp., aby opět mohla odhalit zneužívání geografických konceptů (jež jsou mylně vnímány jako objektivně dané) ve prospěch moci (např. Dalby 2008). Prostor zde představuje primárně sociálně konstruovaný jev, nikoli přírodní danost. Je tedy zřejmé, že „nová“ geopolitika pěstovaná geografii se jednak ostře kriticky vymezuje vůči geopolitice klasické a případně idejím, které jsou s ní svázány (jako koncept národního státu, vlivu geografické polohy na zahraniční politiku, přirozené konfliktnosti mezinárodního prostředí atd.). Zároveň je zřejmé, že kritická geopolitika odmítla mocenské soupeření, prostor a geografii (v jejich fyzické podstatě) jako vysvětlující faktory mezinárodní politiky a konkrétní zahraniční politiky států (Výše načrtnutou problematiku podrobně řeším v článku Kofroň 2012b).

Pokud obor geografie odmítl tradiční geopolitické úvahy a s nimi i roli objektivního prostoru, potom obor MV do určité míry navazuje na geopolitickou tradici, byť jedná se spíše o návaznost nepřímou. Řada zejména neorealistů využívá geografie (ve smyslu prostoru jako jedné z proměnných) ve svých teoriích (zejména Mearsheimer 2001, Walt 1987, Posen 2003, Art 2005, Ross 2009). Hlavní význam geografie (prostoru) spočívá v její schopnosti ředit vojenskou sílu, čímž se mění relativní význam moci vzhledem ke vzdálenosti např. mezi

² Tento substátní přístup je typický pro francouzskou geopolitiku viz (Lacoste 1974 a shrnující Tomeš 2000).

dvěma státy. Přestože tato skupina autorů využívá geografické argumenty, nejedná se o skutečně systematické studium vztahu mezi geografii a politikou. Snad s výjimkou Mearsheimera (2001), či Posena (2003) a Rosse (2009) tedy výše uvedení nemohou být považováni za neoklasické geopolitiky.

V současnosti lze tvrdit, že neoklasická geopolitika jako alespoň částečně systematizovaný proud studia neexistuje. Geografie, jak jsem již řekl výše, je extrémně nepřátelská vůči této alternativě (viz Kofroň 2012b). Na druhé straně obor mezinárodních vztahů sice pracuje s koncepty a řeší otázky, které by mohly být zařazeny pod neoklasickou geopolitiku, ale činí tak spíše náhodně v závislosti na konkrétním výzkumném cíli. Práce jako Brzezinski (1999), či Kaplan (2009) sice lze označit za neoklasickou geopolitiku, ale tyto práce postrádají silný teoretický rámec, který by umožnil další rozvoj těchto úvah. Díky tomu ani neexistuje jednoznačná definice neoklasické geopolitiky (srovnej definice dvou kritických geopolitiků; Mamadouh 1998 a Megoran 2010). Zatímco Mamdouh (1998, s. 238) ji definuje jako: „the effects of geographical location and other geographical features on the foreign policy of a state“, Megoran (2010, s. 187) tvrdí, že neoklasická geopolitika: „is meant ways of thinking about the effects of geography on international relations that explicitly locate themselves within the Mackinder–Haushofer–Spykman tradition, but which creatively rework it with reference to changed social, economic, political and cultural factors.“ Osobně se spíše přikláním k definici Mamadouh, neboť přílišné navázání neoklasické geopolitiky na jména klasiků by mohlo vést k přílišnému omezení teoretické kreativity neoklasických geopolitiků. Osobně bych definoval neoklasickou geopolitiku jako snahu vysvětlovat mezinárodní politiku (a případně i zahraniční politiku konkrétních států) jako důsledek interakce (neo)realistické mocenské logiky kombinované s vlivem prostoru. Role (materiálního) prostoru je dána interakcí vojenství k prostoru, či případně vztahem ekonomického módu k prostoru. V tomto pojetí neoklasická geopolitika pracuje s prostorem jako s objektivně existujícím fenoménem, jehož konkrétní význam je určen technologickým stavem vojenství, či ekonomického systému.

Pokud se tedy má neoklasická geopolitika znovu etablovat jako respektovaná subdisciplína, měla by (i) studovat interakci fyzické moci a materiálního prostoru ve vztahu k politickému světu a (ii) vytvářet obecné teorie, které budou kombinovat teorie mezinárodních vztahů (primárně zřejmě realistické a případně neoliberální) s teoriemi chování vojenské a případně ekonomické moci v prostoru, (iii) testovat predikce svých teorií a (iv) testovat teorie mezinárodních vztahů s ohledem na změny na politické mapě.

1.2 Mezinárodní vztahy jako americká věda a geografie jako věda evropská

Jedním ze specifických protikladů geografie a MV je bezesporu jejich výrazně odlišné geografické těžiště. MV lze považovat za disciplínu výrazně uzavřenou do amerického akademického kontextu (viz Hoffman 1977, Waever 1998, Walt 2011), přičemž až v posledních několika letech došlo k nárůstu významu a prestiže některých evropských pracovišť³. Zároveň platí, že přední odborníci jsou téměř výlučně Američané, případně získali své vzdělání na univerzitách v USA (viz Jordan et al. 2008). Určitým paradoxem je, že tato americká dominance vznikla až po druhé světové válce zejména díky emigraci evropských (často židovských) akademiků jako Hans Morgenthau, Ernest B. Hass, N. Spykeman, Karl W. Deutsch a dalších jako Wolfers a Herz (blíže k tomuto Lebow 2012). Příchod těchto akademiků na jedné straně vedl k importu excelentních analytiků mezinárodních vztahů a

³ Jedná se například o britskou Cambridge (viz práce Eilstrup, Sangiovani 2008), dánskou Kodaň (viz Waever 1998, a Waever, Buzan 2003), Aarhus (Sorensen 2001, 2008), či v oblasti komparativní politiky i některá německá pracoviště jako Brémy (viz Obinger, Schmidt 2011).

zároveň k zformování realistického paradigmatu jako významného teoretického směru⁴ a na druhé straně logicky vedl k významnému ochuzení evropských pracovišť o přední odborníky. Dodejme, že velká část výše zmíněných postav nevystudovala mezinárodní vztahy. Stejně tak, jak na jedné straně působili na americkou politickou vědu tito evropští emigranti, působila i americká vědecká kultura na ně. Zatímco v Evropě byla v sociálních vědách spíše přítomná tradice „verstehen (pochopení)“, která více zdůrazňovala kontextualitu a historickou jedinečnost sociálních procesů, v USA se ideál společenských věd mnohem více blížil ideálu věd přírodních.

Historie mezinárodních vztahů je podrobně zpracována v jiných publikacích (viz například Drulák 2003, Barša, Císař 2008), proč se nepokouším tuto historii zde reprodukovat. Podstatné pro tuto práci je pouze to, že první tři významné debaty uvnitř oboru se fakticky odehrály na americké půdě. Pouze výjimečně se do ní zapojili evropští autoři (jako například R. Aron). Teprve nástup čtvrté debaty, tedy debaty mezi racionalisty (neorealisté a neoliberálové) a reflektivisty (konstruktivisté) zaznamenal vyšší míru účasti i evropských autorů. Přesto však stále platí, že američtí autoři jednoznačně dominují oboru⁵, což lze dokázat s poukazem na studie TRIP (srovnej Jordan et al. 2008 a Manliak et al. 2011a). Mezi 25 nejvýznamnějších akademiků (z pohledu amerických odborníků) se neprobojoval ani jeden zástupce neamerického akademického světa. Spolu s tím i souvisí výrazná strukturace oboru ve smyslu existence úzké špičky elitních pracovišť produkujících klíčové myšlenky a mnohem širší základny kvalitativně horších pracovišť, která přebírají teorie a koncepty (jakož i výzkumné strategie a absolventy doktorského studia) od nejlepších škol.

V tomto kontextu nepřekvapí, že i nejvýznamnější časopisy oboru jsou výlučně americké⁶ (viz Jordan 2008, Manliak et al. 2011a, a 2011b). Fakticky pouze *European Journal of International Relations* se dokázal probíjet do pozice významného a široce respektovaného časopisu.⁷ Vyplývá, že v případě MV je to primárně americká akademická kultura, která ovlivňuje (celosvětově) charakter oboru. Jako hlavní znaky lze jmenovat: (i) převládající pozitivistické (případně post-pozitivistické) epistemologické ukotvení autorů (viz Manliak, Tierney 2008, 2011), z čehož plyne i okouzlení ekonomik, jakožto sociální vědou nejvíce podobnou přírodním vědám, (ii) důraz na teorii před popisem a konceptualizací (blíže Gerring 2012b) a (iii) poměrně výrazná soupeřivost až agresivita mezi zastánci odlišných epistemologických, či „ontologických paradigmat“ (viz Waever 1998). Neameričtí autoři, kteří chtějí publikačně uspět v předních časopisech, musí do značné míry akceptovat americký způsob komunikace vědeckých výsledků. A zároveň do značné míry musí akceptovat i převládající epistemologii amerických autorů (k čemuž se ještě vrátím).

Geografie v mnohém představuje dokonalého protinožce oboru MV. Zatímco MV donedávna šlo považovat za americkou disciplínu, geografie naopak zůstává mnohem více evropskou disciplínou s mimořádně významnými centry v UK a Skandinávii.⁸ V USA lze považovat pozici geografie za extrémně problematickou, neboť obvykle není zastoupena na nejlepších soukromých univerzitách (viz Kofroň 2012a). Geografické departmenty vymizely z předních amerických univerzit jednak po druhé světové válce (viz i symptomatickou

⁴ Většina z výše zmíněných měla blízko k realismu, nicméně například Deutsch se svým konceptem evropského bezpečnostního společenství (Deutsch et al. 1957) patří k liberálnímu paradigmatu.

⁵ Dlouhodobě za klíčová jména lze považovat Waltze, Mearsheimera, Huntingtona, Wendta, Keohane, Ney.

⁶ V první řadě se jedná o *International Organization*, *International Security*, *World Politics*, *International Studies Quarterly* a případně *Foreign Affairs*, přičemž k těmto lze přiřadit i časopis *American Political Science Review*, který funguje jako komunikační platforma pro celou politickou vědu v USA.

⁷ *EJIR* publikoval v uplynulých letech několik významných článků, jejichž dosah zjevně překonával bariéru Atlantiku. Např. Wohlforth et al. (2007 a 2009) a Eilstrup Sangiovani (2009) debatující teorii „balance of Power“, Wendt (2003) či z ještě neuveřejněných Grynaviski (2012), který se snaží pomocí kontrastivních „proč“ otázek překonat rozdíly v přístupu ke kauzálnímu a konstitutivnímu teoretizování.

⁸ Zejména se jedná o Oxford, Cambridge, LSE, Manchester, v případě Skandinávie pak Lund, Upsalu či Kodaň.

Shaefferovu 1953 kritiku stavu geografie), případně na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let zejména v důsledku omezování menších departmentů (např. Northwestern University). Diskuse příčin tohoto úpadku geografie na amerických předních pracovištích je zcela mimo rozsah této práce, přesto se pokusím alespoň vyslovit hypotézy. Jednak platí, že geografie byla a je výrazně fragmentovaná tématicky (viz Johnston 1994, Kopeček Drobík, Hasalová 2011), což v praxi vede k tomu, že mnohdy pracuje na tématech, která se primárně dělají v jiných disciplínách (a obvykle tak činí na výrazně nižší úrovni). Tato absence jádra fakticky vytváří prostor pro kritiku geografie stran její relativní přidané hodnoty vůči ostatním sociálním disciplínám. Jako další problém lze vidět duální úlohu geografie spočívající jak v popisu, tak v explanaci. Tedy i z pohledu pozitivistického autora je úkolem geografie jak deskriptivní inference, tak inference kauzální, protože se pozorovatelům z okolních sociálních disciplín může zdát jako málo vědecká a příliš deskriptivní. V návaznosti pak zřejmě působí i fakt, že v geografii se od osmdesátých let silně prosazovaly post-moderní přístupy (viz O'Tuathail 1998, Domosh, Saegr 2001, Paasi 2002, Dalby 2008), které jsou americké sociální vědě značně vzdálené a logicky tedy oslabují vnímání geografie v americkém akademickém prostředí. Faktem zůstává, že geografie nemá tak jednoznačnou hierarchii pracovišť jako MV a ani není tak jednoznačně geograficky koncentrovaná. Zřejmě i tento fakt, kdy na autory působí několik různých akademických kontextů (americký, britský, skandinávský) napomáhá mnohem výraznější fragmentaci a mozaikovitosti geografie jako disciplíny.

Pokud se zaměříme na přední geografické časopisy, je patrné, že silné zastoupení mají britské časopisy (Transactions of the Institute of British Geographers, Progress in Human Geography) a řadu velmi kvalitních žurnálů nalezneme v neanglosaských zemích (např. Geografiska Annaler). Je tedy zřejmé, že v případě geografie zůstává vliv USA poměrně slabý. Pokud jsme výše zmínili, že americké sociální vědy se pokouší o naturalistické přístupy, v případě Evropy je tomu spíše naopak, neboť sociální vědy zde mnohem spíše přebírají tradici „verstehen“, která se více pojí s humanitními obory. Na rozdíl od USA se přímo neočekává, že by autoři měli dospět k obecně platným teoriím. Což zřejmě souvisí i s tím, že v Evropě nacházíme málo pozitivistů, zato mnoho post-modernistů a post-strukturalistů.

Stejně jako v případě MV nebudu šířeji diskutovat historii geografie. Ve zkratce lze tvrdit, že po poválečném radikální přesunu geografů k pozitivistickému pólu (*nomothetic turn*), došlo k podobně radikálnímu přesunu k marxismu v letech sedmdesátých (Harvey 1982, Taylor 1982, Massey 1983). A posléze v letech osmdesátých a devadesátých došlo k příklonu významné části badatelů k postmoderně, zejména pak v oblasti politické geografie (viz Domosh, Saegr 2001, O'Tuathail 1999, Dalby 2008). Tím se dostáváme k významu této epistemologické debaty.

1.3 Epistemologická propast

Předchozí část nás přivedla až k otázce epistemologie, která představuje jednu z významných bariér mezi MV a (politickou) geografii. Jak jsem již zmínil výše, MV lze považovat za stále ještě dominantně pozitivistickou disciplínu (k této epistemologii se hlásí více jak 50 % badatelů, viz Manliak et al. 2011b). Přičemž nejvýznamnější časopisy jednoznačně preferují články s tímto epistemologickým ukotvením. Vedle pozitivismu je také silný vědecký realismus (typicky Wendt 1992 a 1999, Dessler 1991, George, Bennett 2005). Oproti politické geografii je zřejmé, že role post-moderních a post-strukturalistických přístupů je výrazně oslabena. Politická geografie je naopak těmito přístupy inspirována mnohem více (s tím souvisí i mnohem častější odkazy na Foucaulta, Deluzeho apod.). Jestliže byl výše zmíněn vědecký realismus jako určitá alternativa k dominujícímu (neo)pozitivismu, potom v případě geografie se spíše setkáváme s realismem kritickým (Sayer 1992 a 2000 a jeho následovníci). Ačkoliv jde o velmi podobné filosofické systémy, výraznější normativnost (či

důraz na společensky emancipativní úlohu vědy) kritického realismu jej posouvá od pozitivistického pólu blíže k některým post-moderním směrům.

Bez ohledu na to, zda jsou vědně-filosofické spory vyřešitelné, či nikoli (k tomu blíže Monteiro, Ruby 2009), faktem je, že různá filosofická východiska mají výrazný vliv na to, co je považováno za hodnotný vědecký výstup a co vůbec lze považovat za vědeckou práci. Tyto rozdíly vedou k tomu, že práce velké části geografů jsou nesrozumitelné pro autory MV (či ekonomie) a opačně. Stručné nastínění rozdílů mezi neopozitivismem, vědeckým realismem a „post-moderními“ přístupy nalezneme čtenář v následující kapitole.

Obecně však lze tvrdit, že rozdíly v epistemologickém ukotvení se následně projevují jak v odlišných cílech výzkumu, tak zejména v odlišné metodologii výzkumu (ve vztahu k rozdílům mezi neopozitivismem a vědeckým realismem viz např. MacDonald 2003, případně srovnej King Keohane, Verba 1993 a George Bennett 2005). Jak jsem již řekl v případě MV, či přesněji její severoamerické větve, výrazně dominuje zaměření na teorii (viz i Gerring 2012b), naopak v případě geografie je mnohem častější deskripce, či konceptualizace (základní přehled o odlišném epistemologickém ale i ontologickém zaměření dává tab. 1). I proto využívané metody v MV jsou silně orientovány na testování, případně generování teorií. V obou disciplínách sice zřejmě dominují případové studie a případně kvantitativní analýzy (viz Manliak et al. 2011), přesto je zde několik rozdílů. V MV jsou i kvalitativní metody pojímány jako nástroj pro více či méně nomotetický výzkum (viz King, Keohane, Verba 1994, George, Bennett 2005, Gerring 2007, Gerring 2004). Přitom jak jsem ukázal v práci Kofroň (2012d) geografové tento výzkumný design nepoužívají. Kvantitativní studie v politické geografii velmi často mají více deskriptivní a explorativní funkci (jako například O'Loughlin, Wusten 1993, Dostál, Akcali, Antonsisch 2011, či Buhaug, Rod 2006 apod.). Zdaleka největší rozdíl však panuje v ohledu k formálnímu modelování. Zatímco MV se pod tlakem ekonomie alespoň zčásti pokouší o formální modely (zejména Brueno de Mesquita et al. 2003, Fearon 2012, ale z části i Biddle 2004), v politické geografii formální modelování fakticky nenacházíme. Naopak v politické geografii je mnohem častější analýza diskurzu vzhledem k výše zmíněné (postmoderní) epistemologické pozici části badatelů.⁹

Tab. 1: Relativní (%) výskyt významných slov v názvech, abstraktech a klíčových slovech ve významných časopisech oboru geografie a mezinárodní vztahy (2000-2011)

	časopis	článků 2000-11	testing	causal	explanation	theory	network	globalization	neoliberal	war/fare
Geo	EC-Geo	475	2.31	6.33	3.15	7.35	18.18	16.00	3.58	0.63
	PiHG	1467	0.20	0.95	0.34	7.52	6.20	8.18	3.27	1.23
	TIBG	508	2.36	4.13	1.97	11.76	9.64	12.41	3.94	5.13
	PG	919	1.85	3.92	0.87	7.19	5.81	10.78	4.03	11.36
MV	WP	238	22.73	23.53	10.50	23.26	2.52	4.20	2.52	20.20
	IO	351	22.22	22.22	13.33	20.83	5.13	8.55	2.00	28.57
	IS	381	3.14	6.58	4.20	12.35	2.10	2.36	0.26	41.67
	ISQ	458	22.73	15.38	11.79	27.78	5.24	8.93	1.97	43.48
Suma	geo	3369	1,3	3,0	1,1	8,0	8,3	10,6	3,6	4,5
	MV	1428	17,4	16,1	9,9	21,2	3,9	6,3	1,6	35,5
Poměr	MV / geo	0,4	13,6	5,36	8,81	2,6	0,5	0,6	0,4	7,9

Zdroj: ISI WOS (28.11.2011)

Poznámka: Snahou bylo vybrat mimořádně důležité časopisy. V případě časopisů MV byl výběr jednoduchý, neboť uvedené čtyři časopisy představují všeobecně akceptovaný publikační vrchol (viz Manliak et al. 2011a). V případě geografie je situace složitější. Nicméně všechny vybrané časopisy se vyznačují vysokým IF a dlouhou

⁹ Zajímavým jevem je dominance indukcionismu v (pozitivně orientovaném) geografickém výzkumu, který zřejmě způsobuje, že ani pozitivističtí geografové nemají sklon k aplikování formálního modelování.

tradicí. Geografické časopisy: Ec-Geo (economic geography), PiHG (Progress in Human Geography), TIBG (Transactions of the Institute of British Geographers), PG (Political Geography), časopisy mezinárodních vztahů: WP (World Politics), IO (International Organization), IS (International Security), ISQ (International Studies Quarterly)

Na závěr tohoto krátkého exkurzu ještě zmiňme vztah k historii. Obecně lze říci, že historie představuje základní datovou základnu pro MV. Přičemž autoři MV velmi často využívají historické případy pro osvětlení současných mechanismů v politickém světě (nejvýrazněji realisté). I díky tomu, že empirický materiál je alespoň do určité míry předpřipraven historiky, se mohou odborníci z oboru MV více soustředit na teorii. Naopak v politické geografii je patrný mnohem menší důraz na studium historie. Tento rozdíl vyplývá mimo jiné z přesvědčení (spíše idiograficky orientovaných) geografů, že jednotlivé historické etapy jsou kontextuálně natolik odlišné, že nemohou poskytnout příliš vhledu do fungování současného politického systému (výjimkou k tomuto postoji je Agnew 2009). Na druhou stranu geografové, a nejen ti političtí, věnují poměrně značné úsilí deskripci současného světa (viz práce jako Dicken 2007, Berg, Kuusk 2010, či Dostál et al. 2011, Pavlínek, Ženka 2011 atd.)

1.4 Pojetí prostoru

Tímto problémem jsem se specificky zabýval v článku Kofroň (2012b), pročež zde shrnu jen hlavní zjištění. Jak jsem již naznačil, pojmání prostoru se diametrálně liší v geografii a v mezinárodních vztazích. V mezinárodních vztazích zejména realisté využívají materiální prostor a jeho konfigurace (například ve smyslu dichotomie pozemních a námořních mocností) k doplnění svých teorií. Svůdnost prostoru spočívá zejména v tom, že umožňuje zvýšit vysvětlující schopnost teorií (viz např. Mearsheimer 2001) aniž by bylo třeba sahat k proměnným nacházejícím se uvnitř státu (viz např. Mearsheimer 2001). Hlavní funkce prostoru spočívá v jeho schopnosti omezovat vojenské operace, popřípadě ředit vojenskou moc v prostoru. Ještě významnější úlohu prostoru lze vidět v pracích odborníků zaměřujících se přímo na bojovou činnost (např. Mearsheimer 1983, Biddle 2004). Nicméně tyto práce se ve své podstatě již významně odklánějí od primárních geopolitických otázek. Obecně lze tvrdit, že velká část mezinárodních vztahů vnímá prostor jako materiální, objektivně existující faktor, přičemž však nelze tvrdit, že by jej všichni autoři považovali za významný. Jak jsem ukázal v článku Kofroň (2012b) význam přikládáný prostoru obvykle roste s významem přikládaným vojenské moci. Tedy mezi autory, kteří považují vojenskou moc za mimořádně významnou, obvykle nacházíme mnoho těch, kteří považují i prostor (a prostorové uspořádání) za významný faktor.

Naopak v (politické) geografii dominuje pojmání prostoru jako sociálně konstruované entity. Autoři jako O Tuathail (1999), Dalby (2008), Megoran (2010) odmítají tezi, že by význam prostoru byl a priori dán. Dle nich je to až sociální praxe a imaginace, která vytváří konkrétní význam prostoru. Proto se i jejich výzkum zaměřuje právě na tyto aspekty sociální konstrukce prostoru a jeho reprezentací. Vzhledem k výše řečenému asi nepřekvapí, že tito autoři obecně nepovažují materiální faktory za ty nejvýznamnější v mezinárodní politice a také nepřekvapí, že jejich vztah (například) k realismu lze označit za nepřátelský. Velkou nevýhodou tohoto, dnes v (politické) geografii mimořádně významného pohledu na prostor je významné omezení výzkumných otázek. Zde lze hledat důvod, proč geografové se nezabývají válkou či mocenským zápasem obecně. To jak ještě ukážu v závěrečné kapitole pak zpětně vede k podcenění významu materiálního prostoru v mezinárodní politice.

1.5 Implikace pro neoklasickou geopolitiku jakožto součást geografie

Klíčovou otázkou v tento okamžik tedy zůstává, jaké jsou hlavní implikace rozdělení mezi geografii a MV pro neoklasickou geopolitiku? V první řadě lze tvrdit, že propast mezi

geografií a MV je v současnosti tak hluboká, že fakticky zabraňuje smysluplnější komunikaci. Vzájemná citovanost autorů z MV a politické geografie je obecně velmi malá, přinejmenším uvědomíme-li si poměrně silné napojení MV na ekonomii (viz Kristensen 2012). Přední časopisy obou disciplín spolu fakticky nekomunikují a obecně platí, že jen málo geografů se snaží proniknout na stránky prestižních časopisů MV a naopak. Nejvýrazněji to platí právě v oblasti geopolitického studia. Neoklasická geopolitika tak stojí v situaci, kdy domácí disciplína (geografie) ji odmítá (viz Kofroň 2012b) a obor MV má výrazně odlišné zvyklosti oproti geografii.

V praxi to znamená, že neoklasičtí geopolitici musí přijmout některé rysy oboru MV. V první řadě se jedná o obecnou orientaci na kauzální teorie. Souvisí s tím i nutnost akceptovat využití metodických nástrojů, které toto snažení umožňují, a které nejsou běžně využívány v geografii (rigorózní případové studie a formální modelování). Lze očekávat, že právě tato metodologická propast se může ukázat jako rozhodující překážka pro snahu některých geografů publikovat v časopisech MV. Jako další problém lze očekávat, že ve snaze o úspěšné proniknutí do časopisů MV budou neoklasičtí geopolitici chtět nechtět muset diskutovat teorie, či koncepty aktuální v MV, což velmi lehce může vést až ke ztrátě jejich odlišnosti od tohoto oboru.

Pokud se pokusí neoklasičtí geopolitici o proniknutí na půdu geografických časopisů, čeká je v první řadě přesvědčování politicko-geografické obce o významu, smysluplnosti a užitečnosti jejich přístupu. Vzhledem k poměrně vyostřenému vztahu kritických geopolitiků k neoklasické geopolitice (viz Megoran 2010) se lze obávat, že celková produktivita této debaty bude omezená. Zároveň investováním času a prostředků do této debaty dojde k opomíjení významných problémů, které by neoklasická geopolitika mohla řešit. Pravděpodobně nejhorším možným vyústěním takového střetu by byla veskrze epistemologická debata snažící se vyřešit otázku filosoficko-vědního základu pro politickou geografii. Je tedy zřejmé, že jak snaha o proniknutí do oboru MV, tak snaha o rehabilitaci uvnitř geografie s sebou nese značné problémy. V prvním případě se jedná o faktickou asimilaci s oborem MV a především s jejím realistickým kmenem. Ve druhém případě se jedná o neproduktivní debatu směřující k otázkám filosofie vědy, která navíc zřejmě ani nemá definitivní řešení.

2. EPISTEMOLOGICKÉ A METODOLOGICKÉ PROBLÉMY: VĚDECKÝ REALISMUS A NEOPOZITIVISMUS JAKO FILOSOFICKÉ VÝCHODISKO?

Předcházející sekce nás přivádí k filosofickému pojetí sociální vědy. Má být cílem spíše pochopení sociální reality v její jedinečné komplexitě, nebo by cílem mělo být obecně platné vysvětlení jevů a la přírodní vědy? Ačkoli tato práce není o filosofii vědy, je však nemožné se tomuto tématu zcela vyhnout. Vzhledem k tomu, jak byla výše vymezena neoklasická geopolitika, vyplývá, že její epistemologické ukotvení by mělo umožňovat budování kauzálních teorií umožňujících vysvětlovat jak konkrétní případy, tak jejich množiny. I pokud tedy odmítneme anti-pozitivistické epistemologie (poměrně rozšířené v kritické geopolitice), které toto neumožňují, zůstávají ve hře přinejmenším dvě základní pozice – totiž (neo)pozitivismus a vědecký/kritický realismus (případně i pragmatismus, k němu blížeji Kořan 2009). Oba přístupy patří k hlavním epistemologiím v MV a kritický/vědecký realismus přinejmenším implicitně praktikuje i velká část geografů (viz citovanost Sayera 1992 a 2000). Jak se pokusím argumentovat, není nezbytně nutné, aby celá skupina odborníků přijala jednu filosofii vědy. Vzhledem k tomu, že jak uvádí Monteiro, Ruby (2009) ani samotným filosofům vědy se doposavad nepodařilo vyřešit otázku, který z epistemologických systémů je lepší, je pak poněkud naivní očekávat, že sociálním vědcům (jedno zda politologům, geografům, či ekonomům) se to podaří. Proto bychom ani neměli uměle vnucovat jednu filosofii vědy celému oboru.

Výše řečené však neznamená, že bychom měli rezignovat na studium epistemologie, protože epistemologické systémy se odráží ve výzkumných metodách. Je třeba si uvědomit, že epistemologie poskytuje ukotvení výzkumných metod v určitém logickém systému (viz i Grynaviski 2010). Bez ohledu na to, že zřejmě nelze očekávat brzké rozhodnutí, který ze systémů je lepší, je třeba řídit se logikou jednotlivých systémů. Rezignace na tuto koherenci metody a epistemologického základu by vedla k výzkumu, který by byl vnitřně nekonzistentní, a s téměř stoprocentní jistotou by neprodukoval kýžené výsledky. Jak ukazuje MacDonald (2003), míchání logiky realistického a neopozitivistického výzkumu vede fakticky k nevyvratitelným závěrům, které se díky tomu stávají nevědeckými. Konkrétně pokud výzkumník přijme neopozitivistickou epistemologii, je nezbytné, aby si uvědomoval, že měřítkem úspěšnosti jeho teorie je predikční schopnost a generalizační šíře. Jeho předpoklady však staví na konceptu „*as if*“, nelze tedy říci, že by skutečně vystihovaly podstatu světa a to bez ohledu na úspěch teorie. Z druhé strany pak jsou jeho teorie chráněny (do určité míry) proti nařčení z využití nerealistických předpokladů. Podobně výzkumník pracující na bázi realismu nemůže obhajovat své nerealistické předpoklady s poukazem na to, že se jedná o „*as if assumptions*“, neboť realismus pracuje s tím, že předpoklady by měly pokud možno odpovídat realitě (zcela v protikladu k Friedmanovi 1953, Waltzovi 1979 apod.).

2.1 Filosofické pozice

Není zde možné diskutovat vývoj filosofie vědy v několika posledních desítkách let, proto se omezím pouze na několik klíčových postřehů (čtenář případně může konzultovat publikaci Chalmers 1999). V případě neopozitivismu¹⁰ lze tvrdit, že je orientován na budování teoretických systémů vysvětlujících empirické jevy. Klíčové je, že neopozitivismus je agnostický k ontologii (blíže viz MacDonald 2003). Hodnota teoretických konceptů a teorií obecně plyne ze dvou faktorů: z 1) predikční schopnosti a 2) šíře zobecnitelnosti teorie.

¹⁰ Lze tvrdit, že jedním z rozdílů moderního (neo)pozitivismu od jeho příbuzných předchůdců je silný důraz na deduktivní tvoření teorií.

Prakticky tedy mimořádná predikční schopnost kombinovaná s mimořádnou zobecnitelností ospravedlňuje využití takových konceptů a předpokladů, které jsou krajně nereálné (viz Friedman 1953, s. 14, či Waltz 1979, s. 5). Tento postoj je dán i tím, že jediné, o čem si můžeme být jisti, že existuje, jsou empirická pozorování. Veškeré mentální konstrukty (jako stát, trh, gravitace) jsou jen nástrojem k poznání empirické reality, samy o sobě vůbec existovat nemusí. Proto neopozitivisté musí akceptovat roli korelací jako hlavního nástroje pro testování teorií. Zjednodušeně řečeno, neopozitivisté zdůrazňují roli teorie, o níž však nikdy nemohou říci, že je přesnou reprezentací reálného světa. Vyplývá, že neopozitivismus je silně zaměřený na deduktivně-nomologickou metodologii, což je patrné (v případě sociálních věd) zejména v ekonomii (viz Krugman 2011), ale do značné míry i v mezinárodních vztazích (viz příkladné práce Bueana de Mesquity et al. 2003, či Glasera 2010). Pozitivismus se svým silným empiricismem se v průběhu šedesátých až osmdesátých let dostal pod kritiku ze tří stran. Za prvé empiricismus vylučuje zkoumání přímo nepozorovatelných struktur (např. anarchie v mezinárodním prostředí, či třídní vztahy viz Sayer 1992). Tím se dostává do pastí pouhého korelacionismu, který zejména v sociálních vědách představuje mimořádně problematický zdroj poznání nepříliš často opakovaných jevů. Za druhé pozitivismus nemohl při svém důrazu na korelaci vysvětlit kauzální proces, tedy jak dojde k tomu, že proměnné A a B korelují (vztah korelace a kauzace diskutují např. Waltz 1979, Dessler 1991 Sayer 1992 a 2000, George Bennet 2005). Za třetí se pozitivismus stal terčem kritiky ze strany kriticky orientovaných badatelů, dle kterých je objektivita pozitivismu pouhým mýtem (např. Soja 2001). Extrémní reakcí na problémy pozitivismu se staly různé antipozitivistické postmoderní směry (hermeneutika, feministické přístupy, ap.). Tyto přístupy v zásadě zamítly naturalistický model vědy a spolu s ním i snahu o hledání vysvětlení zakládajícího se jak na obecných teoriích, tak na zobecnění z empirie. Materiální složka reality se v těchto přístupech považuje za sociálně konstruovanou do té míry, že většina materialistických teorií ztrácí svůj (domněle) transhistorický význam. Důraz byl přenesen na zkoumání textů (případně mediálních reprezentací), které utvářejí naše vnímání světa a produkují tak společenský diskurz. Aniž bych se chtěl pouštět do diskuse o problémech tohoto velmi radikálního pojetí poznávání, nelze se ubránit dojmu, že jde více o literární kritiku a určitou provokaci směrem k tradičnímu pojmání vědy. Postmoderní přístupy na řadu otázek nemohou a ani nechtějí dát odpovědi. Lingvistika sice může být významná v případě kulturních studií, ale nelze si automaticky myslet, že bude stejným způsobem ovlivňovat i čistě materiální anebo semi-materiální systémy (válka, mezinárodní systém, trhy apod.).¹¹ Zkrátka svět není jen naší představou a teorie nedokáže změnit výsledek testu, neboť pokud by tomu tak bylo, potom by nikdy nebylo možno teorii (jakoukoliv) zpochybnit a vyvrátit (viz i Sayer 2000 a Wendt 1999).

Jako jedna z reakcí na excesy antimodernismu vznikl vědecký a kritický realismus, který se snaží překonat problémy spojené s naivním empiricismem pozitivismu a zároveň nespádnout do pastí radikálního postmodernismu. Realismus se zakládá na tezi formulované Royem Bhaskharem (1978), že materiální realita existuje sama o sobě (není tedy měněna diskurzem), nicméně vědci k ní nemají přímý přístup. Reálný svět (nontransitivní sféra) je zprostředkováván transitivity sférou, která zahrnuje teorie a jiné „sociální konstrukty“. V případě přírodních věd se lze k non-transitivní sféře propracovat pomocí experimentů. Teorie přírodních věd tak mnohem rychleji kumulují své znalosti a vysvětlovací schopnosti. Důkazem jejich úspěchu je potom stále vzrůstající schopnost manipulovat se světem, což

¹¹ Výraznou ránu zasadil postmoderně Sokal (1996), když demonstroval svým slavným článkem „Trensgressing the Boundaries“ neschopnost postmoderny rozeznat nesmyslný blábol od reálného vědeckého článku. Na jistý problém zmatenosti mluvy upozornil i Gilpin (1984). Nabízí se otázka zda (i) radikální postmoderna není inherentně handicapována v rozlišování věda/pavěda, nebo zda (ii) radikální postmoderna celá není vysloveně absurdním projektem.

odráží instrumentální úspěch vědy (rozběr tohoto argumentu nabízí např. Wendt 1999). Sociální vědy v tomto ohledu jsou v jednoznačné nevýhodě, neboť experiment obvykle nemohou provést (určité zpochybnění tohoto názoru nabízí Gerring 2007). Realismus však zejména zdůrazňuje roli nepozorovatelných a tedy přímo neměřitelných struktur¹² (Sayer 1992 a 2000, Wendt 1999). Tyto struktury zásadním způsobem ovlivňují chování aktérů. Výzkum struktur proto pro realisty zaujímá klíčové místo. Zejména to platí proto, že realisté do značné míry odmítají tezi, že samotné opakování určitého fenoménu (korelaci) lze označit za vysvětlení. Vysvětlení jsou hledána až v příčinných mechanismech, které jsou ovlivněny blokujícími, jakož i umožňujícími mechanismy. Je to právě důraz na kauzalitu, který výrazně odlišuje realismus jak od postmoderny (ta představu kauzality, ale i esencialismu odmítá), tak od pozitivismu, který se zase přibližuje ke ztotožnění korelace a kauzality.

Právě důraz na kauzalitu vedl realisty v epistemologických otázkách k zájmu o případové studie (viz např. George, Bennet 2005). Případové studie totiž mají jednu přednost oproti statistickému šetření. Dokáží skrze metody „process tracingu“ mapovat kauzální proces (blíže Collier 2011). Není tedy sledován pouze vstup a výstup (tj. vlastně kovariace proměnných), ale průběh určitého jevu. Zatímco kovariační metody (ať již založené na statistickém šetření, či komparativních případových studiích) tedy pracují s principem opakování, process tracing není ani tolik založen na principu opakování, jako na principu posloupnosti kroků předpovězených teorií. Tento pohled vedl, jak upozorňuje Kořan (2009), realisty k obhajobě jednopřípadových studií, jejichž hlavním smyslem je právě prozkoumat existenci a působení kauzálních mechanismů. Uvedené by však nemělo značit, že realisté odmítají komparativní, či statistické studie. Naopak metodu process tracingu lze nejlépe skloubit právě s logikou komparativních případových studií (tj. se strategickým výběrem studovaného příkladu). Zároveň však lze využít i statistických metod (jak ukázal ve své práci např. Lake 2009), které se v poslední době pokoušejí postihnout (mimo jiné) i problematiku path dependency (Bennett, Elman 2007), do té doby považovanou za doménu případových studií.

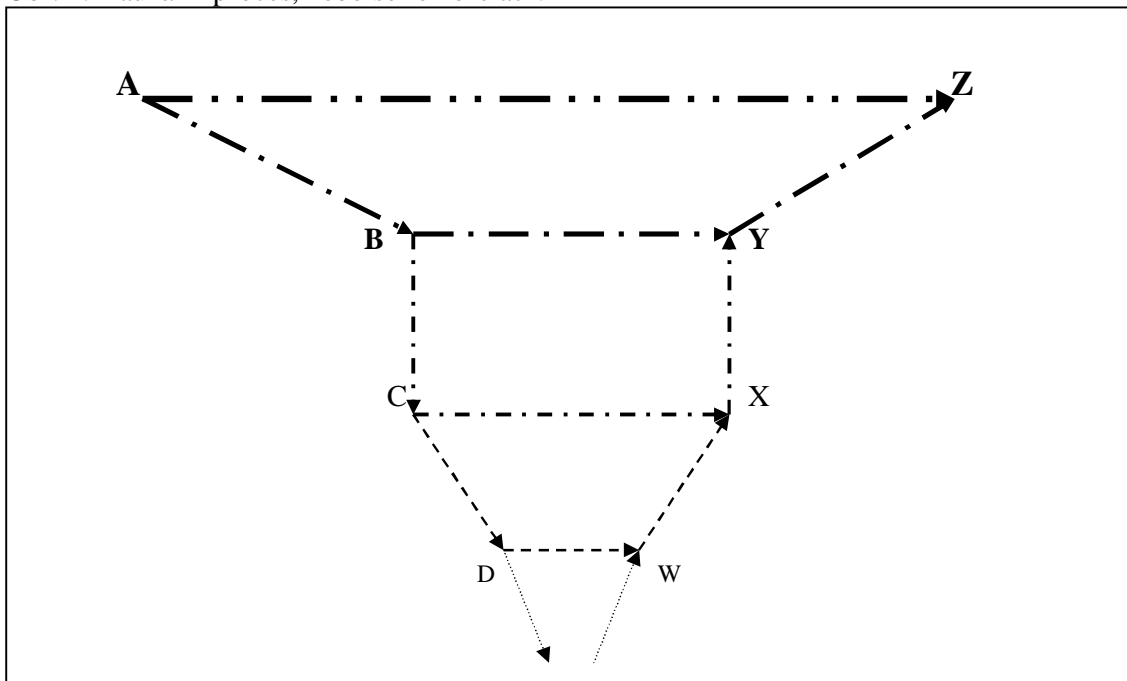
Na tomto místě se lze tedy zeptat podle čeho volit epistemologické ukotvení. Odpověď je poměrně triviální – podle vhodnosti k danému výzkumu. Jelikož nevíme, zda je nějaká epistemologie superiorní (zájemce může takovou debatu nalézt například v Sayerovy 1992, 2000, Wendtovi 1999, Kořanovi 2009), je vhodnější se rozhodovat s ohledem na výzkumný cíl. Lze říci, že pokud chceme např. testovat určitou teorii, je lepší akceptovat její epistemologická východiska. Pokud tak neučiníme, fakticky napadáme, nikoli jádro práce, nýbrž jen její epistemologické ukotvení, přičemž nemáme jistotu, že naše epistemologie je správná. Zároveň je však třeba zdůraznit, že příliš časté střídání epistemologických základů práce v případě jednoho autora, či jednoho týmu autorů vytváří pocit, že změna má za cíl omezit kritizovatelnost práce, případně ulehčit její publikaci. Takové oportunistické chování samozřejmě podkopává význam epistemologického ukotvení a fakticky vede spíše ke zmatení argumentů. Určitou pojistkou může být explicitnost každé práce, co se stran epistemologického ukotvení týče. V souhrnu lze tvrdit, že neopozitivistický výzkum je vhodný zejména pro účely budování velké teorie. Určitým problémem zde může být implicitní předpoklad, že např. politické systémy jsou podobné systémům fyzikálním, tedy že aktéři nemohou ovlivňovat klíčové struktury. Lze sice vyjádřit domněnku, že zejména sféra mezinárodní politiky je ovlivňována strukturami (jako anarchie) které se nalézají mnohem více mimo dosah sociální transformace, přesto bychom tento předpoklad neměli předem považovat za platný. S tím souvisí i omezená chuť pozitivistů (v porovnání s vědeckými realisty) zkoumat konkrétní chování jedinců (ať již ve smyslu lidí, státníků, či států pojímaných jako osob), což přinejmenším omezuje rozsah výzkumných témat.

¹² Ty by neopozitivisty nikdy nemohl prohlásit za reálně existující, neboť strukturu nelze přímo pozorovat. Mohl by však říci, že určitá (hypotetizovaná) struktura dokáže velmi dobře vysvětlovat a predikovat určitý typ jevů.

Pokud se zaměříme na dva výše zmíněné vědně-filosofické systémy, lze zmínit některé jejich výhody a nevýhody, které mohou posloužit jako vodítko pro jejich uplatnění v konkrétním výzkumu. Jako výhody neopozitivismu lze zmínit jeho přímočarost a také fakt, že předpoklady a koncepty nemusí podstupovat proces zdlouhavého ověřování (tak jako v případě realismu). Tento fakt umožňuje rychlejší a elegantnější tvoření teorií. Na druhou stranu inherentní nejistota strany realističnosti výchozích předpokladů a konceptů vede za prvé k otázce nejistoty stran kauzality a v návaznosti pak i možnostem praktické intervence (blíže Martin, Sunley 2011). Neschopnost odlišit kauzalitu od korelace lze fakticky řešit pouze hledáním dalších implikací teorie, které mohou zvětšit (nikoliv však absolutně) naši důvěru v teorii, případně zmenšením kauzální vzdálenosti mezi dvěma proměnnými.

V případě vědeckého realismu se jako velká výhoda zdá jeho apel na nezávisle existující realitu, k níž se vědeckým bádáním postupně propracováváme (Wendt 1999, Sayer 2000). Mimo jiné tento pohled vedl vědecké realisty k obraně indukce jako způsobu kauzální inference (George, Bennett 2005). Jistý problém však tkví v tom, že zatímco existenci konceptů a struktur (jako stát, trh, třída, maximalizace užitku apod.) lze do určité míry empiricky podepřít, jen velmi těžko můžeme podobně ověřit kauzální proces. Jak jsem uvedl již výše, ačkoliv je snaha o hlubší vhled do mechanismů mezi nezávislou a závislou proměnnou užitečná, na konci vždy skončíme jen s dalším párem observací na nezávislé a závislé proměnné, tentokrát jen v těsnější kauzální vzdálenosti. Jak ukazuje obrázek (1), bez ohledu na to o kolik stupínků sestoupíme na našem explanačním žebříku, na konci stále budeme v zajetí otázky – způsobuje nezávislá proměnná změnu na proměnné závislé? Bez ohledu na hodnotu sestoupení do nižších úrovní kauzace, z epistemologického hlediska není velkého rozdílu mezi kovariací A/Z , či $A/B - B/C - C/X - X/Y - Y/Z$. Jak se však pokusím ukázat v další části, toto sestoupení k nižším úrovním explanace má svůj nezastupitelný význam právě tam, kde spoléhání na korelaci A/Z naráží na malou četnost jevů s touto dvojicí proměnných, tedy i pro mnoho výzkumných otázek neoklasické geopolitiky.

Obr. 1. Kauzální proces, nebo série korelací?

2.2 Metodologické problémy

Jak jsem výše řekl, nebylo by užitečné vyžadovat lpění na jedné jediné filosoficko vědní pozici. I proto lze tvrdit, že nelze a priori upřednostňovat konkrétní metodu na úkor jiných. Statistické kvantitativní metody, formální modelování, „soft rational choice (verbalizované logické uvažování)“ a případové a komparativní studie mají své místo ve studiu neoklasické geopolitiky. To však neznamená, že všechny metody mají stejnou úlohu a stejné možnosti. Charakter výzkumné práce, jakož i cíl do značné míry predeterminuje význam a užitečnost konkrétní metody. Ve vztahu k neoklasické geopolitice se pokusím poukázat na několik problémů, které vyplývají ze specifického charakteru zkoumaných jevů. V zásadě se jedná o 1) nízkou četnost jevů, 2) obtížnou kvantifikovatelnost některých proměnných, 3) datové problémy při studiu vzdálenější historie, 4) komplexní podmíněnost studovaných jevů. Všechny uvedené problémy působí za situace, kdy hlavním cílem neoklasické geopolitiky by mělo být vytváření systémových teorií, které by v optimálním případě měly umožňovat jak vědecký progres, tak možnost informovat, nebo konfrontovat decisi sféru.

Hned první bod je mimořádně významný. Omezená četnost světových či regionálních geopolitických systémů ve smyslu prostorovém (nemáme žádné další systémy, než ty, co se vyskytují na naší Zemi), kombinovaná s malou časovou variací (geografické faktory patří obvykle k těm s nejdelší stabilitou), vytváří enormní bariéry pro použití statistických metod. I proto spoléhání se na korelace na nejvyšších úrovních explanace představuje zásadní problém. S tím souvisí i druhý bod a tím je obtížná kvantifikace některých proměnných (lze sice poměrně přesně kvantifikovat počet vojáků a vojenské výdaje, ale jen obtížně lze určit jejich reálnou bojovou hodnotu). Navazujícím problémem pak samozřejmě je i nedostupnost, či malá hodnověrnost dat v případech před-moderních geopolitických systémů (určitou výjimkou je antické Řecko, Řím a Čína).

Výše uvedené problémy mají jednu zásadní implikaci, a tou je nutnost hledat potvrzení teorií na nižších kauzálních úrovních. Zatímco pouhé hledání korelací A – Z skončí pravděpodobně bez valného úspěchu, některé teorie, které tuto korelaci předpovídají, však budou schopny predikovat i korelace na nižších úrovních, což jim dodá na důvěryhodnosti. Lze zde očekávat, že spolu s tím, jak se naše pozorování přesunou na nižší úrovně, dojde ke zvětšení počtu případů, které bude možné studovat. Jak tedy uvádí Tilly (1997), nejsou to ani tak empirické manifestace teorií na makro úrovni, jako jejich empirické manifestace na nižších úrovních, které nás mohou přesvědčit o jejich platnosti. Avšak krom „sledování“ korelací na cestě kauzálního procesu, neměli bychom zapomínat na implikace, které naše teorie produkuje, ale přímo nesouvisí se základním vztahem A/Z. Právě tyto implikace se mohou vyskytovat na různých úrovních a v různých situacích, což jim propůjčuje mimořádnou hodnotu ve snaze o podpoření teorie (viz i George Bennett 2005). Ačkoliv tak naše základní teorie nenajde dostatek případů pro své jednoznačné potvrzení na základní hladině analýzy, dodatečné implikace jak na nižších úrovních zájmového „příčinného mechanismu“, tak mimo něj umožňují zvýšit počet pozorování, kterými testujeme naši teorii. Na obecné rovině je třeba zdůraznit, že korelace sice neznamená kauzaci, ale také, že bez alespoň určité míry korelace (třebas vyskytující se na nižších úrovních, či v odlišných kontextech) nelze kauzaci prokázat, či přesněji řečeno považovat za hodnověrnou.

2.2.1 Kvantitativní přístupy

Obecně však lze říci, že neoklasická geopolitika bude metodologicky nejproblematictější pro statistické metody. Zejména v případě premoderních období se základním problémem stane nedostupnost dat, která povede k nemožnosti testovat teorie pomocí implikací v nižších rovinách analýzy. Jako určitou alternativu zde lze vidět chí testy, které mohou pracovat s dichotomickými proměnnými (tj. aliance ano/ne, válka ano/ne, apod.),

případně Raginovu (1987) kvalitativní komparativní analýzu hledající podmínky nutné a dostatečné (taktéž za využití dichotomických proměnných). Právě zjednodušení některých proměnných na určité kategorie zvyšuje počet historických údobí, která mohou poskytnout informace pro kvantitativní analýzu. Velmi zdařilým příkladem takové teoretické analýzy jsou práce Levyho, Thompsona (2005 a 2010), které zkoumají formování aliancí ve vztahu k námořním a pozemním mocnostem. Obecně však platí, že za výše načrtnuté situace (nedostatek klíčových dat) lze pravděpodobně očekávat dominanci případových a komparativních studií. Než přejdu k problematice komparativních studií, krátce se ještě vyjádřím k formálnímu modelování a „soft rational choice“ (SRC) jakožto deduktivním přístupům poznání.

Oba přístupy ve svém základě využívají dedukci k vytvoření teorie. Zatímco formální modelování však využívá rigorózních matematických postupů (viz práce Bueno de Mesquita et al. 2003, SRC (například Glaser 2010) se opírá o verbalizované logické uvažování. V případě politické vědy došlo v posledních dvaceti letech k poměrně výraznému posílení pozice formálního modelování a to do té míry, že se zástupci „soft rational choice“ dostali do defenzivy. Zastánci formálního modelování argumentují zejména tím, že matematika poskytuje možnosti (i) jak čistě logicky a objektivně vytvořit vnitřně logicky koherentní (bezrozpornou) teorii a (ii) jak odvodit řadu zajímavých a kontraintuitivních implikací (pomocí inflexních bodů f-ce, hledání stacionárních bodů atd.). Naopak stoupcem „soft rational choice“ poukazují na to, že formální modelování mnohdy pomocí velmi sofistikovatelných a pro laika takřka nekritizovatelných metod říká složitě poznatky, které jsou v zásadě dlouho známé, jen doposud nebyly formalizovány. S tím souvisí i velmi problematická přenositelnost vědeckých poznatků mimo akademickou sféru. Blíže k této diskusi série článků v *International Security* (Walt 1999 vs. Zagare 1999, Niou, Powell 1999, De Mesquita, Morrow 1999 ad.). Autor této disertační práce se v tomto sporu přiklání na stranu Walta (1999). Tedy formální modelování lze bezesporu považovat za užitečný nástroj, ale samo o sobě obvykle nestojí na počátku odvážných hypotéz, které formují výzkumnou agendu, a zároveň formální modelování nelze považovat za cíl, neboť jde jen o nástroj. Vzhledem k vysokým nárokům na matematickou zdatnost lze očekávat, že pro většinu potencionálních neoklasických geopolitiků bude schůdnější cestou „soft rational choice“.

Jako klíčové však v obou případech (tj. formálního modelování i „SRC“) vidím, aby jejich využívání bylo 1) motivováno reálně existujícími hádankami, či otázkami (tj. empirická motivace) a 2) aby jejich vývody byly podrobovány empirickému testování. První bod mívá zejména k tomu, aby se teorie nestávaly útočištěm před světem empirické reality a také, aby teorie ve svém základu obsahovaly alespoň obecně akceptovatelné předpoklady a koncepty (v tomto se tak blíží Moeovi 1979 a Mearsheimerovi 2001, a odmítám pozici Waltze 1979 a Friedmana 1953). Důraz na testování teorií považuji za ještě zásadnější. Pokud bychom dva výše uvedené body nerespektovali, velmi lehkou by se mohlo stát, že geopolitické teorie by sice byly vnitřně logicky konzistentní a elegantní, ale jejich praktická aplikovatelnost (ať již v explanačním, či intervenčním smyslu) by byla nulová. Na závěr této vsuvky je třeba dodat epistemologickou poznámku. Přístup „rational choice“ je možno aplikovat jak z neopozitivistického, tak vědecko-realistického pohledu. Je však třeba pamatovat na to, že obě epistemologie mají jiné požadavky a i závěry výzkumu nemohou být poměřovány stejným metrem (blíže MacDonald 2003).

2.2.2 Případové a komparativní studie

Problematiku případových a komparativních studií jsem řešil v článku (Kofroň 2012d), který tvoří součást této disertace. Proto zde vyzdvihnu jen některé hlavní body a dále ukážu na dalším disertačním článku (Kofroň 2011) možnosti aplikace kvalitativních metod. Hned zkraje je třeba předeslat, že případové a komparativní studie (PKS) nejsou pouze

nástrojem idiografické a postmoderní vědy. Nicméně PKS musí být teoreticky orientovány od samého počátku, aby mohly vyprodukovat, případně otestovat teorii. Za třetí PKS jsou postaveny na strategickém a nikoli náhodném výběru případů. Jak jsem již zmínil výše, fakt omezeného počtu případů znamená, že neoklasická geopolitika se bude muset mnohdy spolehnout na PKS. V některých případech půjde využít statistické vnitro případové analýzy, ale v řadě případů ani to možné nebude. I proto považuji tento metodologický směr za extrémně významný pro neoklasickou geopolitiku a právě proto jsem mu věnoval jednu esej.

Ve vztahu k prvnímu bodu je třeba zmínit, že geografové obvykle nepracují s příkladovými studii jako s nástrojem pro nomotetické poznání. Nicméně i příkladové studie mohou generovat teorie, a stejně tak je mohou i testovat. Podstatné je, že případ představuje zástupce určité množiny jevu a není vnímán jako unikátní historická konfigurace sil a zájmů. Takové pojetí případu umožňuje vztáhnout zjištění z daného případu, či skupiny případů na množinu jevu, ke které daný případ náleží. Zde samozřejmě vyvstává otázka srovnatelnosti případů, zejména post-moderně orientovaní badatelé odmítají srovnání napříč geografickými makroregiony a historickými epochami. Určitým klíčem k řešení otázky srovnatelnosti se zdá zacílení výzkumu na (kauzální) mechanismy, u kterých lze přesněji zodpovědět otázku, nakolik se mohou opakovat v různých kontextech a případně k jakému výsledku vedou jejich rozličné konfigurace (blíže Ruzzene 2012). I pokud patříme k zastáncům transhistorické a geografické srovnatelnosti (mezinárodně) politických systémů, klíčem k úspěchu v nomotetickém využití případových studií zůstává pochopení odlišné logiky výběru případů ve statistickém a v kvalitativním šetření k podrobnému zkoumání. Malý počet zkoumaných případů takřka neodvratně směřuje ke statistické nereprezentativnosti zkoumaného vzorku. Proto je naprosto nezbytné opustit náhodný výběr případů. Případy musí být strategicky vybírány s ohledem na teorii. Strategický výběr totiž umožňuje maximalizovat význam zjištění. Jak jsem v článku argumentoval, při testování je vhodné pokusit se uplatnit výzkumné designy nejvíce a nejméně pravděpodobných případů, které potenciálně maximalizují zjištění ve vztahu k teorii. Pokud je snahou naopak teorii vytvořit, je dobré maximalizovat variaci na závislé proměnné (výběr případů na maximech nezávislé proměnné), případně využít deviantních případů.

K výše řečenému je třeba dodat, že případ by neměl být vnímán jako jedno osamocené pozorování. Pokud by tomu tak bylo, fakticky by nebylo možné provést kauzální inferenci (blíže KKV 1994). Ve většině situací bude případ obsahovat alespoň dvě pozorování, např. s odlišným časovým ukotvením (viz i Gerring 2004). První pozorování bude odpovídat stavu před působením určité proměnné a druhé pozorování bude odpovídat stavu po intervenci této proměnné. Přirozeně pozorování může být i mnohem více a to jak v prostorovém smyslu, tak časovém. V podstatě nic nebrání tomu, aby se jeden případ stal základem pro statistickou analýzu (je-li počet pozorování dostatečný). Je dobré připomenout, že tato statistická studie bude svým významem opět korespondovat se strategickým položením případu vzhledem k teorii (viz Kofroň 2012c, obr. 2 a 3).

Jako praktický příklad toho, jak lze pojmout geopolitickou studii při omezeném počtu případů, se pokusím využít svou práci (Kofroň 2011). Jedním z výzkumných cílů byla snaha otestovat platnost Huntingtonovy (1993 a 2001) teorie civilizačních okruhů. Obecně práce předpokládala, že pozorovatelnou implikací vládní politiky je síla armády, neboť tu dokáže vláda radikálně rychle měnit, což například o ekonomické síle daného státu tvrdit nelze. Základní předpoklad zněl, že jednou z empirických manifestací (pozorovatelných implikací) bude změna v distribuci vojenské moci spolu s působením post-bipolárního – civilizačního kontextu světové politiky. Konkrétně, že (i) slabší civilizace se budou snažit vyvážit moc Západu – zmenší se intercivilizační koncentrace vojenské moci, (ii) naroste intracivilizační koncentrace a to v důsledku ztráty strachu menších států v civilizaci z dominantního státu a zároveň v důsledku působení „free ridingu – černého pasažérství“ (viz Olson, Zeckhauser

1966 Ekonomická teorie aliancí), (iii) dojde k rozdělení úrovně militarizace států. Autor měl k dispozici jeden jediný případ – svět po konci studené války. Nicméně pozorování hypotetizovaných výstupů lze provést (i) těsně po konci studené války (1993), tedy v situaci, kdy logika civilizačních okruhů teprve začínala působit a (ii) v roce 2007 kdy by se již měla teorie bezproblémově potvrzovat. Klíčem k řešení problému je tedy srovnání údajů z těchto dvou let. Pokud bychom chtěli postup formalizovat, potom lze říci, že na jednom příkladu jsme testovali tři odlišné hypotézy, přičemž hypotéza 3 byla naprosto nezbytná k potvrzení teorie (pokud nedochází k rozdělení úrovně militarizace mezi nejsilnějším státem a zbytkem, evidentně se slabší státy svého „civilizačního patrona“ obávají). Přitom hypotéza 1 se opírala pouze o pozorování v čase t_1 a t_2 na úrovni celého světového systému. Hypotéza 2 pak taktéž pracovala s časovými body t_1 a t_2 pro pozorování, ale to bylo provedeno na sedmi civilizačních okruzích (podjednotkách celého systému). Třetí hypotéza pak pracovala s pozorováními za všechny (významné) státy v daném čase. Přičemž však tato sledování sumarizovala do celkového zjištění pro každý okruh. Díky tomuto postupu sice studie pracovala s jedním jediným případem, ale využití vícenásobných observací uvnitř případu (ke dvěma časovými body a několika regionům) umožnilo podrobit teorii poměrně silnému testu (bez použití statistických metod).

Předchozí příklad nás přivádí ještě k jedné zvláštnosti neoklasické geopolitiky. Lze totiž očekávat, že mnohdy bude počet případů omezen na $N=1$. V takové situaci je empirické testování teorií mnohdy enormně problematické (chybí variace na nezávislých proměnných). Krom výše uvedené možnosti hledání dodatečných hypotéz uvnitř případu, či podrobného „process tracingu“ se nabízí ještě kontrafaktuální analýza (přičemž jedna subkapitola článku Kofroň 2012c k tomuto referuje). Dodám jen (aniž bych opakoval, co již v článku bylo řečeno), že zajímavé využití kontrafaktuálních případů pro testování teorie lze najít v čerstvé práci Glaser (2010) a aplikaci generování teorie v Kirby, Goodwin (2008). Zároveň však zopakují souhlasně s mým názorem ve výše zmíněném článku, že kontrafaktuální analýza by opravdu měla sloužit až jako ultima ratio. Jako dovětek lze říci, že kontrafaktuálními případy se zpětně dostáváme k roli teorie (která je pro tvoření kontrafaktálů inherentně nezbytná viz Fearon 1991) a k roli deduktivního uvažování. Faktem ale zůstává, že toto uvažování je mezi geografy nedostatečně pěstováno, což může vytvářet bariéry pro využití tohoto metodického nástroje.

3. NEOREALISMUS JAKO TEORETICKÉ VÝCHODISKO

Jak jsem již řekl v úvodní části, neorealismus (či strukturální realismus) představuje dle mého názoru adekvátní teoretické východisko pro neoklasickou geopolitickou analýzu. Proto se na tomto místě pokusím shrnout hlavní směry neorealistického uvažování a ukázat jejich shody a hlavní odlišnosti. Jednou nespornou výhodou neorealismu, jak bude ostatně zřejmé i z následujících řádků, je existence určitého tvrdého jádra teorie, které je shodné u všech badatelů. Toto jádro pak funguje jako logický a koherentní tmel (Rathburn 2010) jinak dosti košatému shluku teorií, které se zabývají širokým spektrem otázek od aktuální globální politiky (Mearsheimer 2001, Layne 2006), přes konkrétní události zahraniční politiky (Mearsheimer, Walt 2003, Miller 2010, Toje 2011), až k velmi specifickým tématům nacházejícím se obvykle v militární oblasti (Biddle 1997, 2004, Pape 1996). V neposlední řadě neorealismus pronikl mimořádnou prací Rosata (2011) i do záležitostí evropské integrace, která přitom dlouho byla hájemstvím liberálů (např. Mitrany 1965, Moravcsik 1993) a konstruktivistů (Checkel ed. 2007). Druhou a pravděpodobně klíčovou výhodou realismu, jak jsem argumentoval v článku Kofroň (2012b), je jeho pojmání prostoru, jako objektivně existující materiální entity, což mu umožňuje sloužit jako teoretická báze pro neoklasickou geopolitiku.

Na následujících řádcích jednak stručně představím neorealismus a jeho tři varianty (defenzivní, ofenzivní a neoklasický), přičemž krátce zmíním konstruktivistickou výzvu neorealismu v podobě Wendtova (1999) neokonstruktivismu. Na závěr této kapitoly se pak pokusím diskutovat některé kritiky, které se v posledních letech (desetiletích) vůči (neo)realismu objevily. V návaznosti pak esej Kofroň (2010) ukazuje konkrétní možné využití ofenzivního realismu pro neoklasickou geopolitickou analýzu, či přesněji řečeno pro řešení jedné geopolitické hádanky současného světa, tedy absence balancování USA dalšími mocnostmi.

3.1 Neorealismus jako strukturální teorie

Neorealismus představuje nástupce tradičního realismu, jaký známe z prací Machiavelliho (2001), Carra (1939), či Morgenthaua (1948) a Arona (1966). Klasický realismus (alespoň ten z první poloviny dvacátého století) se vyznačoval tím, že příčinu válek, mocenského soupeření a vůbec násilné povahy světa spatřoval v lidských jedincích. Ti jsou od přírody hnáni touhou po moci, prestiži a bohatství, kterou projevují i jako zodpovědní státníci. Vysvětlení příčin konfliktů tak klasický realismus klade na člověka a na jeho vášně. Klasický realismus byl spjat s politickou praxí a více než o rigorózní vědecký podnik se jednalo o formu filosofického pohledu kombinovaného s praktickou a historickou zkušeností státnictví (viz i Morgenthau 1948). I proto tento typ realismu zdůrazňoval význam jedinečného historického kontextu a odmítal naturalistický (či mechanistický) přístup k politice. Faktem je, že právě tato pozice jej přivedla v šedesátých letech pod palbu kritiky ze strany behavioristů, kteří požadovali, aby se i politická věda přiblížila svými metodami vědám přírodním. Reakcí na tuto kritiku byl právě neorealismus, který v mnohém navazuje na svého klasického předchůdce, ovšem činí tak z pozic, které se přibližovaly naturalistickému ideálu americké sociální vědy.

Výrazným odlišovacím znakem neorealismu od jeho antropocentrického předchůdce byl důraz na neosobní strukturu, který nahradil důraz na člověka jako státníka. Strukturu lze definovat jako množinu omezujících podmínek (Waltz 1954), které limitují aktérovou možnosti konání. Právě strukturální pohled vedl Waltze k analyzování struktury jako mechanismu, který ovlivňuje mezinárodní politiku. Toto jeho úsilí vyvrcholilo v knize *Theory of International Politics* (Waltz 1979), která se fakticky stala základem moderního neorealismu. Ústřední tvrzení této knihy může být sumarizováno velmi jednoduše. Státy jsou hlavními

aktéry mezinárodní politiky, přičemž jejich hlavním cílem je přežití. Naplnění jakýchkoliv dalších cílů, které stát může mít, závisí na přežití státu. Klíčový problém mezinárodní politiky spočívá v tom, že se jedná o anarchickou strukturu, tedy strukturu, kde nad aktéry není nikoho, kdo by vynucoval dodržování pravidel a případně zajistil přežití států. Z toho plyne, že státy se nacházejí v prostředí, které je nutí ke svépomoci (Waltz 1979).

Z výše uvedeného vyplývá, že mají-li si státy zajistit své přežití, musí se spoléhat na tvrdou moc. Ačkoliv se autoři rozcházejí v jejím přesném vymezení, lze tvrdit, že se jedná v podstatě o ekonomickou sílu, která vytváří nezbytný základ pro sílu vojenskou (krystalická tvrdá moc). Nepřekvapí tedy, že hlavní pozornost upínají neorealisté k bezpečnostním otázkám, neboť ty jsou z hlediska přežití státu nejvýznamnější. Naprostá většina autorů hlásících se k neorealismu tak zaměřuje svou pozornost na bezpečnostní otázky, či na implikace bezpečnostních problémů v ekonomické či byrokratické oblasti (např. Grieco 1988, Resende-Santos 2007).

Anarchická struktura jako taková není přímo svázána s existencí států v moderním slova smyslu. Tato struktura existuje všude tam, kde aktéři nemají nad sebou vyšší moci, pročež o anarchické struktuře můžeme stejně tak mluvit v případě řeckých městských států a helénských říší (viz Ekstein 2006), jako v případě moderních národních států. V rámci anarchické struktury se klíčovou proměnnou stává distribuce moci v systému, tedy velikost relativní moci držená jednotlivými státy. Případná disproporční koncentrace moci v rukách jednoho státu totiž může ohrozit přežití ostatních. A proto se státy musí starat jak o svou vlastní moc, tak o moc dalších států v systému (Waltz 1979). A právě v tomto bodě se rozchází dvě hlavní větve neorealismu. Zatímco defenzivní realisté tvrdí, že státy se spíše snaží udržet moc, kterou mají a zároveň omezit moc nejsilnějších hráčů v systému, ofenzivní neorealisté naopak říkají, že státy chtějí maximum moci a pokud možno dominovat celému systému.

3.1.1 Defenzivní neorealismus

Defenzivní varianta neorealismu (k níž se hlásí autoři jako Waltz 1979, Walt 1987 a 2009, Van Evera 1984 a 1998, Glasser 2010) říká, že státy mají silnou tendenci udržovat status quo (předpokládejme, že se nejedná o situaci hrozící unipolarity) a samy o sobě příliš neprahnu po větší moci. Tento názor opírá Waltz (1979) o logiku balancování. Pokud se státy bojí možnosti, že by se někdo měl stát hegemonem v systému a ohrozit tak nezávislost ostatních států, budou se snažit každou takovou hrozbu dominance odvrátit. Fakticky tak nejsilnější stát bude vystaven balancovacím koalicím menších států v systému. Růst moci tedy může představovat spíše riziko než příležitost. Z pohledu defenzivního neorealismu tak expanzivní politiku např. Napoleonovy Francie, či císařského a hitlerovského Německa lze vnímat jako deviaci od racionálního chování. Původní Waltzova varianta teorie čelila však dvojí kritice.

Prvním kritizovaným bodem byla faktická izolace mezinárodní politiky a politiky zahraniční (Mearsheimer 2001). Waltz trval na tom, že jeho teorie popisuje pouze celkový výstup a není sto poskytnout vysvětlení konkrétních kroků vlád (Waltz 1996). Tento postoj však nutně kolidoval s jeho důrazem na efektivitu balancování. Druhým kritizovaným bodem byl fakt, že v historii se vyskytovalo až příliš mnoho deviantních případů (Schroeder 1994, Wohlforth et al. 2007). Waltz se sice i v tomto případě mohl bránit poukazem na systémovost své teorie, která jako by se potvrzovala opakovanou porážkou hegemonů, přesto však tato kritika představovala zásadní problém, neboť mnohdy rozdíl mezi úspěšným a neúspěšným balancováním byl velmi těsný a spíše náhodný. Waltzův neorealismus tak popisoval jen velmi obecný výstup bez schopnosti říci, jak tento výstup bude dosažen a v jakém časovém horizontu. Zjednodušeně lze tvrdit, že nejvýraznější Waltzův přínos tkví v jeho originálním strukturálním pohledu a v jasné charakteristice anarchické struktury.

Část z nedostatků Waltzovy teorie se pokusili napravit jeho následovníci mezi defenzivními neorealisty, stoupenci teorie poměru útoku k obraně (offence-defence balance). Např. Van Evera (1984 a 1998) přičítal konfliktnost systému militarizaci a přesvědčení o snadnosti útoku. Totiž, když v systému převažuje militarismus a elity mají za to, že útok je snadný, dochází k preferenci útočných strategií. Státy, které mají za to, že je jejich bezpečnost v ohrožení, mají velkou tendenci zničit potenciální hrozby. Podstatné je, že defenzivní realisté předpokládají, že všeobecně v dějinách převažuje obrana a domněnka snadnosti útoku je obvykle lichá (příkladem může být 1. sv. válka viz Van Evera 1984). Deviace v podobě agrese tak vysvětluje interní patologie elit spolu s mylným (hypertrofovaným) vnímáním zranitelnosti státu. Jednou z implikací tohoto přístupu je, že za situace převahy obrany nad útokem a zároveň rozlišitelnosti obranných a útočných zbraní lze vytvořit v zásadě mírový a bezpečný svět (viz Jervis 1978). Jednou z implikací teorie poměru obrany a útoku bylo i tvrzení, že pokud převažuje útok nad obranou, dochází k unitarizaci systému, zatímco při převaze obrany dochází k fragmentaci systému. Příkladem byl zánik feudálního, extrémně fragmentovaného uspořádání v důsledku zavedení dělostřelectva schopného likvidovat hrady, jakožto defenzivní body lokálních vládců (viz Andreski 1954).

Nicméně i teorie poměru útoku k obraně se dostala pod silnou palbu kritiky. V první řadě tato teorie pracuje spíše s percepce než s materiální realitou. Tím se však dostává do pozice téměř tautologického tvrzení. Je totiž zřejmé, že státy útočí zejména tehdy, když cítí alespoň určitou naději na úspěch. Není tedy překvapivé, že státy jsou agresivnější, pokud (alespoň momentálně) považují útok za snazší (viz Mearsheimer 1983). Druhým problémem je, že téměř nelze (alespoň v případě moderní doby) rozlišit útočné a obranné zbraně (viz Mearsheimer 2003). Je tedy takřka nemožné smysluplně rozlišit armády určené pro obranu a útok, čímž se do určité míry i stírá užitečnost celého konceptu. Obdobně i výše zmíněné implikace ve vztahu k fragmentaci, či unitarizaci byly spíše důsledkem zvýšení ceny za ozbrojenou moc, která znemožnila lokálním vládcům zajistit si obranyschopné síly. Základním problémem však zůstává, že percepce O-D představuje vysvětlení vycházející ze substrukturních faktorů, což narušuje neorealistický předpoklad státu jako kulečnickové koule. Navíc pokud by platila defenzivně realistická logika, potom by ke světovému míru stačilo ukázat státníkům, že jejich bezpečnost je (alespoň když má navrch obrana) zajištěna a jejich strach o bezpečnost je lichý (viz i Mearsheimerova 2011 kritika Glaserovy knihy 2010). Racionální aktéři by poté měli souhlasit s výrazným odzbrojením (či defenzivním přezbrojením), které by dále posílilo bezpečnost systému.

3.1.2 Ofenzivní neorealismus

Řešení některých problémů defenzivního realismu nabídli zastánci ofenzivní verze teorie. S defenzivním realismem sdílejí trojčlenku – stát jako aktér, přežití jako cíl a anarchie jako struktura. Nicméně odlišují se v implikacích těchto axiomů. Státy dle nich usilují takřka permanentně o větší a větší množství moci s cílem pokud možno ovládnout systém (Labs 1997). Ofenzivní realisté totiž odmítají koncepci O-D z výše uvedených důvodů, především však odmítají snadnost rozlišení ofenzivních a defenzivních zbraní (Mearsheimer 1983). Fakticky to znamená, že státy nemohou věrohodně signalizovat své neagresivní úmysly obranným vyzbrojováním. V návaznosti na otázku O-D stojí empirický fakt, že ani početní a materiální převaha nezaručuje vítězství. Mnohdy vítězí lepší organizace (Biddle 2004), či prostě chytrý plán (viz německé vítězství nad Francií v r. 1940 – Mearshiemer 1983). Samozřejmě lze tvrdit, že výrazná materiální převaha dokáže téměř znegovat šance na úspěch slabšího, ovšem musí se jednat skutečně o výraznou (disproporční) převahu, která obvykle vznikne jen mezi nerovnocennými státy (Mearsheimer 2001). A proto, aby státy zajistily své přežití, musí se pokusit vytvořit takovou převahu, která však fakticky znamená, že se nakonec jeden ze států stane hegemonem v systému.

Dále ofenzivní neorealisté zpochybňují účinnost balancování, neboť je zatíženo problémy kolektivní akce (de facto analogie honu na jelena, či věžňova dilematu). Jelikož se nelze spolehnout na vytvoření efektivní proti hegemonické aliance, stát musí počítat s tím, že (i) agrese se může vyplatit a (ii) že se sám stane obětí agrese bez pomoci od dalších členů systému. Logicky pak snahou státu musí být maximalizovat svou vlastní moc bez ohledu na systémovou stabilitu. Generelně řečeno, ofenzivní realismus předpokládá, že se vzrůstající mocí roste agresivita států, neboť se blíží vysněnému cíli, tj. hegemonii.

Zatímco tedy pro defenzivní neorealisty představovaly systémové války v zásadě deviaci a obtížně vysvětlitelný jev, pro ofenzivní neorealisty představují potvrzení strukturálně vybuzené agresivity států. Pokus získat dominanci nad systémem je jen logickým vyústěním posilování států. Pro ofenzivní neorealisty je tak svět nepřátelským a ponurým místem permanentního zápasu o systémovou nadvládu. Z pohledu ofenzivního neorealisty se tak paradoxně deviantním případem stávají situace, kdy stát se schopností ovládnout systém se o to nepokusí a promarní tak šanci na zabezpečení vlastního přežití.¹³ Na podporu svých tvrzení uvádějí ofenzivní neorealisté, krom výše zmíněných systémových válek, i chování států během válek, kdy obvykle spolu s jejich silící pozicí docházelo ke zvyšování nároků na poválečné uspořádání (Labs 1997). Podobně závody v jaderném zbrojení dalece přesahovaly požadavky účinného odstrašení. Jednoduše řečeno, protagonisté tohoto soupeření se snažili permanentně získat totální převahu (viz Podvig 2008).

Uvedené by však nemělo být vnímáno jako předpoklad bezduché agresivity států, právě naopak. Státy sice usilují o maximum moci, nicméně činí tak strategickým a dosti opatrným způsobem. Pokud by příliš otevřeně dávaly najevo svou touhu po hegemonii, přivodily by si problémy. Pokud by se navíc příliš zaplétaly do nepodstatných periferních válek, docházelo by k oslabování jejich sil bez jasného užitku. I přes tuto podmínku mnozí autoři vytýkali ofenzivnímu neorealismu, že přeceňuje bezpečnostní hrozby a státy se v této teorii mají tendenci chovat extrémně agresivně (Kirchner 2010). Přitom řada států se chová či chovala relativně umírněně i v situacích, které jiné státy považovaly za pobídku k agresi. Tento rozpor mezi defenzivním a ofenzivním neorealismem zůstával předmětem kritiky liberálů ale i konstruktivistů, kteří mohli argumentovat, že samotná neorealistická východiska (anarchie, stát, přežití) nemají velkou hodnotu (Legro, Moravcsik 1999, Wendt 1999). Uvedený rozkol se recentně pokusil vyřešit Fiammenghi (2011) zavedením „bezpečnostní křivky“, která definuje bezpečnost státu vzhledem k jeho moci. Slabý stát je státem s malou mírou bezpečnosti, jak jeho síla roste, zvětšuje se i míra jeho bezpečnosti. Nicméně při dosažení určité moci bezpečnost opět klesá, protože stát se v pozici potenciálního hegemonu stává hrozbou ostatním. Pokud by stát dále pokračoval ve zvětšování své moci, došlo by k poklesu jeho bezpečnosti v důsledku vyvažovacího chování ostatních států. Nicméně pokud by se mu podařilo překonat tuto bezpečnostní propast balancování (a řadě států se to v minulosti podařilo) a stát se hegemonem, zajistil by si téměř absolutní bezpečnost. Bezpečnostní křivka tak nabírá tvar dvojité paraboly. Relativně umírněné chování některých mocných států lze zkrátka vysvětlit tak, že nevěřily, že jsou sto překonat onu bezpečnostní propast balancování. Ačkoliv Fiammenghiho příspěvek bude muset ještě projít zatěžkávací zkouškou empirického a teoretického prověření, přesto se mi zdá, že se jedná o velmi slibný směr.

S ohledem na výše řečené považuji ofenzivní neorealismus za nejslibnější teoretické východisko pro neoklasickou geopolitickou analýzu. Krom výše zmíněných teoretických předností navíc ofenzivní neorealismus v podání Johna Mearsheimera (2001) operuje i

¹³ Mearsheimer (2001) uvádí příklad Německa v r. 1905, když Rusko po prohrané válce s Japonskem zachvátily rolnické bouře. Německo se tak ocitlo ve skvělé příležitosti ovládnout evropský systém, nicméně neučinilo tak, což se mu nakonec stalo o deset let později osudným, když muselo vést válku na dvou frontách proti relativně silným a konsolidovaným protivníkům.

s konceptem zastavující síly vodních mas, čímž se blíží klasickým geopolitickým úvahám. V disertaci je proto uvedený článek Kofroň (2010), který se pokouší ukázat na konkrétní aplikaci této teorie. Zároveň je však třeba zdůraznit, že neoklasická geopolitika může vycházet stejně dobře i z defenzivně neorealistických teorií (asi nejslibněji působí v tento okamžik teorie Glasera 2010). Volbu konkrétní teorie je možné vnímat jako otázku osobní preference, byť dle autorova názoru je ofenzivní realismus silnějším kandidátem zejména proto, že netrpí problémem vysvětlení absentujícího balancování vůči USA v současnosti, případně neschopností vysvětlit vznik unipolárních a hegemonních systémů v minulosti (Wohlforth et al. 2007a).

3.1.3 Neoklasický realismus

Neoklasický realismus vznikl, jak jsem již výše naznačil, jako reakce na neschopnost, či velmi omezenou schopnost strukturálního realismu vyjadřovat se k zahraniční politice států. Snahou také bylo překlenout spor mezi ofenzivními a defenzivními realisty, ačkoliv jak jsem výše uvedl, Fiammengiho (2011) řešení se zdá teoreticky elegantnější. Buď jak buď, neoklasický realismus i přes svůj název stále zůstává zakotven ve Waltzovském strukturálním rámci (Rathburn 2008). Tento rámec však působí jako omezující podmínka, není obvykle determinantnou. Rozhodování států tak závisí jednak na vnějších okolnostech a dále na vnitřní distribuci moci. Vnější okolnosti lze charakterizovat podle čitelnosti a jednoznačnosti hrozeb a dále podle zřejmosti řešení těchto hrozeb (Ripsman, Taliaferro, Lobell, 2009, s. 283). Neoklasičtí realisté mají za to, že tam kde se kombinují jasné informace o hrozbách s jasnými informacemi o odpovědích na tyto hrozby, tam vládne strukturální neorealismus. Neoklasický realismus v těchto případech může poskytovat vysvětlení pouze deviantních případů. Naopak tam kde se jasné informace o hrozbách potkávají s nejasnými informacemi o odpovědích, tam dominuje neoklasický realismus a je sto poskytnout vysvětlení jak o načasování, tak o způsobu provedení zahraničně-politických aktivit. A dle zastánců této teorie (Ripsman, Taliaferro, Lobell, 2009) dokáže i vysvětlit jejich samotný charakter. U zbývajících dvou světů realismus jako takový (jedno zda strukturální, či neoklasický) není sto dát uspokojivé odpovědi na otázky týkající se zahraniční politiky.

Pokud přijmeme výše uvedené omezení neoklasického realismu, měli bychom specifikovat, jaké domácí faktory nejvýrazněji vstupují do artikulace ZP. Nutno říci, že v tomto bodě se i samotní neoklasičtí realisté liší. Zejména však zmiňují několik faktorů, ekonomické zájmové skupiny (odvětví průmyslu), mediální skupiny, charakter dělby moci (konstitucionální uspořádání) atp. Zde je myslím vhodné uvést několik příkladů, které dokumentují zapojení vnitřních skupin do procesu formování ZP, jak ji nahlíží významní neoklasičtí autoři. Jako první příklad uveďme Christophera Layne (2006), který ve své knize „The Peace of Illusion“ rozvíjí tezi, že americká zahraniční politika je do značné míry formována politikou „Open Door Policy“, která vede k budování extra-regionální hegemonie (jež je v rozporu s predikcemi ofenzivního i defenzivního neorealismu). Podstatné je, že Layne explicitně využívá neoklasické vysvětlení, neboť podle něj, je „Open Door Policy“ produktem rozložení moci v USA, protože vnější hrozby jsou z pohledu USA relativně nevýrazné. Díky tomu, že se moc přesunula do rukou kapitálově orientovaného průmyslu a liberálních mediálních skupin, je protěžována politika, která jde na ruku těmto skupinám. Tedy politika maximalizující rozsah „ekonomicky otevřeného světa“, který může být dobýván finančními a mediálními skupinami. Podstatné je, že tato politika není v souladu s americkými bezpečnostními zájmy a naopak vede k neúměrným nákladům na armádu a potažmo i vyvolává (jakkoliv zatím tlumené) balancovací chování významných světových hráčů.

Druhým příkladem neoklasického uvažování je Zakariova (1998) kniha *From Wealth to Power*. Autor se zde snaží vysvětlit, proč USA (ač již v sedmdesátých letech 19. století výrazná mocnost ve světovém měřítku) nevyužily své potencionální síly k velmocenské

politice. A proč naopak k tomu došlo až na sklonku 19. století. Klíčovým důvodem je, že USA napřed musely potencionální sílu dostat pod vládní kontrolu, tj. získat extraktivní schopnosti, které jim posléze umožnily vybudovat silné ozbrojené síly, ale i ekonomické prostředky pro asertivní zahraniční politiku. Tato konverze státu a společnosti zabrala více jak 20 let. Nutno podotknout, že téma vnitřních byrokratických inovací tvoří významnou část explanace i u dalších neoklasických realistů (např. Wohlforth et al. 2007). Z pohledu neoklasických realistů tedy samotná potencionální síla není vhodným indikátorem chování státu. Teprve síla spojená s byrokratickými schopnostmi (extraktivními kapacitami) dokáže osvětlit chování států, jakož i to, proč v dějinách dominovaly státy, které se původně zdály malé a takřka odsouzené k zániku (např. Prusko). Obecně lze tedy tvrdit, že vnitřní bariéry mnohdy znemožňují rychlé využití existující moci a tím i zpožďují reakce na systémové tlaky a možnosti.

Pokud zhodnotíme výše uvedené, lze moderní neorealismus rozčlenit podle dvou dimenzí (viz tab. 2). První dimenze rozlišuje mezi strukturální preskripcí pro státy, tj. zda se státy mají chovat ofenzivně (státy jako revisionisté), nebo defenzivně (státy preferují status quo). Druhá dimenze pak rozlišuje mezi strukturálním pojetím a pojetím neoklasickým zahrnujícím vnitřní proměnné. Vznikají nám tak čtyři ideální typy realismu. Jednak čisté defenzivní a ofenzivní strukturální realismy a dále ofenzivní a defenzivní varianty neorealismu. Defenzivní teorie všeobecně očekávají, že bezpečnost v systému je poměrně velká a je to především iracionální chování aktérů, které tuto bezpečnost permanentně omezuje. Naopak ofenzivní varianty neorealismu zdůrazňují extrémní nebezpečí, které systém produkuje. Neoklasický realismus představuje zejména řešení pro odborníky z MV, kteří se nechtějí vzdát analýzy zahraniční politiky. V případě neoklasických geopolitiků samozřejmě nic nebrání jeho využití, avšak lze identifikovat přinejmenším jeden problém. Neoklasický realismus kromě systémových faktorů pracuje i s faktory domácí politiky, čímž však rapidně klesá jednoduchost teorie. Uvědomme si, že neoklasický geopolitik bude zřejmě k těmto ještě chtít přidat další proměnnou, jako např. geografickou polohu apod. V ten okamžik si teorie musí poradit s kombinací přinejmenším tří proměnných (systémové vlivy, vlivy domácí a vlivy geografické), což samozřejmě zvyšuje její složitost a ztěžuje poté i její testování, zejména za předpokladu omezeného počtu případů.

Tab. 2: Varianty neorealismu

	Defenzivní	Ofenzivní
Strukturální	<i>Waltz (1979), Van Evera 1984, Walt 1987, Glaser 2010</i>	<i>Mearsheimer 2001, Labs 1997, Layne 1993,</i>
Neoklasický	<i>Taliaferro 2006,</i>	<i>Zakaria 1998, Layne 2006</i>

Zdroj: vlastní

3.2 Kritika neorealismu od ne-realistických autorů

Ačkoliv se neorealismus stal významným paradigmatem, jehož některé silné stránky (úspornost, logická koherence) uznávali i jeho protivníci (Drulák 2003, Rathburn 2010), přesto se zejména v devadesátých letech dostal pod silnou palbu kritiky. Tuto kritiku lze rozdělit do čtyř skupin. První skupina zahrnuje kritiku směřovanou na naturalistickou podstatu projektu. Tato kritika zejména přicházela od autorů kritické a konstruktivistické orientace (Ruggie 1993 a 1995, Wendt 1992 a 1999, Agnew 1994, Ashley 1984). Druhá skupina kritiků zdůrazňovala, že neorealismus opomíjí vliv institucí ale i dalších aktérů

v mezinárodním prostředí (zejm. Keohane 1984, 1998, Moravcsik 1997, Agnew 2009). Navíc samotný fakt, že neorealisté nejsou sto dojít ke konsensu stran působení anarchické struktury, napovídá, že základ jejich teorie není dostatečně precizní (Legro Moravcsik 1999). Třetí kritika se zaměřovala na neadekvátnost neorealismu v post-bipolárním období, které završilo proměnu mezinárodního systému v důsledku technologického rozvoje, ekonomické provázanosti a širokého rozšíření demokracie (O'Tuathail 1999, 2000, Sorensen 2005, ale i Ney 2004). Jako čtvrtou formu kritiky lze jmenovat normativní argument, říkající, že realisté představují amorální skupinu vědců, kteří jsou ochotni podporovat současný (špatný) systém produkuje války, útlak a nespravedlnost (O'Tuathail 1999, Megoran 2010 a 2008). Vzhledem k tomu, že částečnou polemiku s konstruktivismem příp. kritickou geopolitikou nabízí již můj článek Kofroň 2012a a 2012b, zmíním tento bod pouze stručně a obšírněji se budu věnovat ostatním kritikám.

Konstruktivistická výzva

Konstruktivistická výzva neorealismu reprezentovaná Ruggiem (1993) a (1995) a zejména pak Wendtem (1992 a 1999) zdůrazňuje, že neorealismus je extrémně materialistickou teorií, která považuje moc, ale i prostor za objektivní materiální entity. Konstruktivisté však tvrdí, že v sociální sféře nelze takto jednoduše nahlížet ani na moc (Wendt 1999), ani na prostor (Ruggie 1993). Význam materiálních faktorů totiž vzniká intersubjektivně v interakci s myšlenkovými módy těch, kteří s nimi operují. Proto německá armáda nepředstavuje hrozbu pro Dánsko, neboť Dánové nepovažují Německo za nepřítele. Ideje a normy fakticky fungují jako konstitutivní faktory, které mění podstatu a význam materiálních (objektivně existujících) prvků v sociálním světě (blíže viz i Kofroň 2012b). Zatímco v prostředí kultury anarchie budou tanky země A v sousední zemi B vnímány jako hrozba a země B se pak zřejmě bude snažit o zvýšení své moci, v případě kultury spolupráce armáda státu A nevyvolá u státu B žádné obavy. Je tedy zřejmé, že pro konstruktivisty jsou to ideje a normy (ať již na sociální nebo státní úrovni), které stojí v centru jejich výzkumného zájmu (viz i Checkel 2007, či Drulák 2006 a 2007).

Problém konstruktivismu lze vidět ve třech rovinách. (i) Konstruktivisté se obecně zaměřují pouze na určitý okruh otázek a výzkumných témat (což samozřejmě činí všechny teoretické přístupy). Nicméně jejich směr zájmu se mnohdy odklání od významných otázek týkajících se vojenství, bezpečnosti a války. Pokud se již těmito tématy zabývají, soustředí se předně na výše zmíněné konstitutivní prvky, které umožnily propuknutí určité krize, či její eskalaci. Aniž bych chtěl jakkoliv snižovat význam takového výzkumu, je třeba si uvědomit, že neřeší samotné jádro problému (průběh určité války, či krize), navíc dochází až k příliš očividnému opomíjení materiálních faktorů (stejně argumentuji i v článku Kofroň 2012b). V souvislosti s důrazem na konstitutivní aspekty navíc konstruktivisté obecně opomíjejí kauzální vztahy¹⁴, což má z hlediska praktické aplikovatelnosti zásadní dopady. Lze tvrdit, že zdráhání se budovat kauzální teorie vede k neschopnosti formulovat praktická doporučení (viz Krugman 2011, Kofroň 2012a). (ii) Konstruktivisté až příliš naivně věří v sociálně konstruovanou povahu významu materiálních faktorů. Jde zejména o to, zda se sociální konstrukce uplatňuje ve stejné míře (a stejně rychle) na všechny typy materiálních faktorů a ve všech typech možných situací. Jak jsem zdůraznil v článku Kofroň (2012b) lze očekávat, že přinejmenším tam, kde situace ohrožuje samotné přežití (viz Wendtovský přírůbek k požáru v hotelu), se budou obnažovat holé podstaty materiálních entit. Je tedy přinejmenším otázkou, nakolik jsou konstruktivistické teorie aplikovatelné v případě problematiky týkající se samotného přežití, či bezpečnosti států. (iii) Problém lze identifikovat v nejistotě stran

¹⁴ Nicméně Grinavski (2012) se snaží ukázat, že kauzální i konstitutivní teoretizování pojí „kontrastivní -proč-otázky“ a dále argumentuje, že i (vědečtí/kritičtí) realisté, kteří jsou často konstruktivisty, mohou velkou část svého výzkumu pojímat jako kauzálně orientovanou.

původu idejí. Je totiž možné, že přinejmenším v určitých situacích jsou ideje formovány materiálním kontextem, který zároveň autonomně způsobuje změny v politických systémech. Změna materiálních podmínek tedy může najednou způsobovat jak (např.) změnu v chování států, tak změnu jejich idejí, přičemž však ideje nemusí vůbec kauzálně souviset se změněným chováním – zůstanou jen doprovodným znakem materiální změny. Ideje tedy někdy mohou pouze náhodně korelovat se změnami v chování, které je způsobeno změnou v materiálních faktorech. Obecně je však třeba upozornit, že to zda ideje mají, či nemají přímý vztah (kauzální, či konstitutivní) je otázkou výzkumnou, kterou lze dopředu jen těžko zodpovědět. Každopádně z výše uvedeného je zřejmé, že konstruktivismus čelí řadě problémů a přinejmenším v oblastech dotýkajících se samotného přežití států (či jiných skupin) musí být podroben kritickému zkoumání. Z pohledu klasické geopolitiky (jak je zřejmé i z článku Kofroň 2012b) nenabízí příliš, či přesněji řečeno, nabízí cestu ke kritické geopolitice, od které se neoklasická geopolitika snaží logicky diferencovat.

Liberální výzvy

Kritika stran vlivu institucí nabrala konkrétní podobu v pracích liberálů jako Keohane, Nye (2001) ale i Moravcsik (1993 a 1997) a Legro, Moravcsik (1999) u nás Karlas (2008). Jejich hlavním bodem je tvrzení, že mezinárodní instituce dokáží pomocí sdílených informací a možnosti stanovovat pravidla omezit negativní působení anarchie. Na tuto kritiku realisté reagovali jednak tvrdím, že instituce žádnou autonomní moc nemají, neboť jsou samy vytvářeny na základě mocenských vztahů a dále, že mezinárodní instituce nedokáží vynutit svá pravidla vůči klíčovým členům (zejména Mearsheimer 1995 ale i Waltz 2000). Uvedené neznamena, že by instituce nedokázaly přinést určité výhody do mezinárodní politiky (ostatně jinak by zřejmě neexistovaly – viz Glaser 1994), nicméně pokud dojde na nutnost volit mezi širšími zájmy instituce a partikulárními zájmy státu, potom státy obvykle volí své vlastní zájmy (viz ekonomická teorie aliancí Olson, Zeckhauser 1966). Uvedené přirozeně platí zejména pro oblast bezpečnosti, nicméně i v případě čistě ekonomických zájmů je těžké předejít problémům free-ridingu, jak se ostatně ukázalo i na případě Řecka a jeho chování v rámci EU. V jistém ohledu závažnější a ne zcela doceněnou implicitní částí této kritiky je fakt, že realisté se příliš nezabývali jak vznikem, tak fungováním institucí a integrací. Jedny z mála prací na toto téma představil Grieco (1988), který zdůraznil roli relativního charakteru zisků z kooperace. Zjednodušeně řečeno, zisky nelze jednoduše definovat jako relativní, či absolutní. Charakter zisku je primárně dán charakterem statku, o nějž se jedná. Proto například v otázkách bezpečnosti dominuje relativní charakter zisků (ale míra této relativnosti se může lišit). V tomto ohledu tak lze neorealismus a neoliberalismus považovat za dva (navzájem propojené) konce téhož spektra. Prozatím nedostatečný realistický výzkum stran vzniku integrací alespoň zčásti zaplnil Rosato (2011). Vzhledem k čerstvosti práce však bude třeba počkat, nakolik se tento nový realistický směr výzkumu uplatní.¹⁵

Další část kritiky se týkala (tradičního) přesvědčení liberálů, že obchod dokáže generovat absolutní zisky (tradice sahající až k Angellovi 1911), takže jeho rozvoj může v mnohém předcházet válkám a bezpečnostnímu soupeření. Realisté však oponují, že vojenská moc a ekonomická moc nejsou dokonale separovány (např. Waltz 1979, Mearsheimer 2001, Kofroň 2011). Naopak v průběhu posledních tří až čtyř století se ekonomická moc stala naprosto nezbytnou podmínkou moci vojenské, což fakticky znamená, že státy se nemohou spolehnout na to, že ekonomicky silné státy se později nestanou též vojensky silnými. Takové upozornění stojí i za politickými radami J. Mearsheimera (2003), který říká, že další obchodování s Čínou povede jen k celkovému posílení Číny, aniž by však toto obchodování

¹⁵ V aktuálním čísle časopisu *International Security* vyšla diskuse týkající se právě Rosatovy teorie (viz summer issue 2012). Bohužel tato debata již nemohla být začleněna do disertace vzhledem k publikaci daného čísla IS (17.7.2012).

omezilo možnost konfliktu. A je logické, že má-li již dojít ke konfliktu, potom je lepší, bude-li to konflikt se slabším, než se silnějším protivníkem. Realisté navíc upozorňují na mimořádnou úroveň mezinárodního obchodu před první světovou válkou (např. Waltz 1979). Ani ta však nebyla schopna zabránit systémovému konfliktu. Rowe (2004) navíc tvrdí, že to byla právě první globalizace, která způsobila přesuny ve vojenské moci významných hráčů a tak fakticky napomohla všeobecné nejistotě stran distribuce aktuální vojenské moci v systému. Zejména Německo se v této situaci obávalo možného nárůstu moci Ruska. Tato dříve zaostalá země se díky příjmům z prodeje zemědělské produkce a výrazným zahraničním investicím dostala ke značnému objemu kapitálu, který mohla použít pro modernizaci své armády. Německo tak začalo uvažovat v horizontu dvou dekad, kdy při udržení stávajícího diferenciálního růstu (blíže k tomuto konceptu Gilpin 1981) by se z Ruska stala vedoucí evropská mocnost. Z pohledu Německa tak bylo racionální podstoupit válku v roce 1914 za relativně příznivé konstelace, než připustit možnost jejího naplnění o deset, či dvacet let později, kdy by vše hovořilo v neprospěch Německa. Klíčové je, že obchod sám o sobě tedy není zárukou míru.

Další kritika (zejména) liberálních autorů směřovala k údajně odlišnému chování demokracií. Ty by se měly, přinejmenším ve vzájemných vztazích, vyhýbat využití síly, či hrozby silou, čímž by vlastně efektivně rušily bezpečnostní dilema. Hlavními proponenty tohoto výzkumného směru byli Kant (2001), Doyle (1983 a 1986), de Mesquita et al. (2003 a 2004), de Mesquita, Morrow (1999) atd. Je však třeba říci, že postupně se měnila argumentace vysvětlující mírovost vztahů mezi demokraciemi. První verze DTM se opírala o přesvědčení, že vládnoucí elity jsou v demokraciích závislé na vůli občanů a pro ty jsou válečné vyhlídky obvykle nepřijatelné (Kant 1999, Doyle 1986). Nicméně pokud by taková představa platila, demokracie by měly obecně nízký sklon k válkám. To je však něco (jak ukazuje například Rosato 2003), co se prozatím nepotvrdilo (na rozdíl od skutečně poměrně solidní empirické báze potvrzující omezený počet válek mezi demokraciemi). Další verze DTM počítala s tím, že demokratické státy mají tendenci samy sebe (jak ve smyslu elit, tak elektorátů) vnímat jinak, než ostatní státy, a proto nelze mluvit o všeobecné nechuti k válkám, nýbrž jen o nechuti válčit s jinými demokraciemi (de Mesquita 1999). Problémem tohoto tvrzení však je, že o zahraniční politiku se zajímá jen malá část populace (viz i relativní nezájem o volby do evropského parlamentu). Takže ono vnímání se spíše týká elit a otázkou zůstává, zda elity nebudou chtít využít této situace nedostatečné veřejné kontroly, k matení a desinformačním kampaním, bude-li se to hodit. Například První světová válka se rozhořela mezi státy, z nichž pouze Rusko lze označit jako vysloveně nedemokratické. Německo a do značné míry i Rakousko-Uhersko lze označit buď za demokracie, či za postupně se demokratizující země. Jak ukázal např. Oren (1994), náhled na Německo jako na demokratizující zemi, se v případě USA prudce změnil na počátku dvacátého století spolu se zhoršením vztahů Německa a USA. Totéž uvedená práce demonstrovala i na případě vztahu USA a SSSR. Zjednodušeně řečeno, státy, které se dostanou na kolizní kurz, se jen velmi těžko budou označovat jako demokratické. Navíc jakákoliv země, která se dostane pod existenciální hrozbu, bude muset centralizovat svou moc a alespoň do určité míry omezit svobodu slova, právo na informace a do určité míry i svobodu občanů, protože je téměř nemožné udržet demokratické standardy z mírové doby i v době válečné (viz i Layne 1994).

Pokus o empirický test DTM provedl mimo jiné Layne (1994). Zaměřil se na čtyři krize, které zahrnovaly páry demokratických zemí a jen o kousek neskončily válkou. Základní otázka jeho výzkumu byla zřejmá – pokud platí DTM, měli bychom důvod nevypuknutí války vidět právě v demokratických institucích zmíněných států. Nicméně jak Layne velmi přesvědčivě dokumentuje, demokratické instituce prakticky nehrály roli. Naopak ohledy na poměr sil, tj. tradiční realistické proměnné, byly tím, co politiky zdrželo od vyhlášení války. Jinou studii, zaměřenou zejména na kauzální mechanismy DTM, provedl Rosato (2003) a i

jeho výsledky ukázaly na velmi sporné základy DTM. Ostatně i výše zmíněná statistická korelace *demokratická dyáda // mír*, byla zpochybněna, neboť mnohé statistické studie nebraly v potaz prostorovou separaci demokracií (není příliš pravděpodobné, že by se napadly státy jako Švýcarsko a Švédsko, Kanada a Dánsko). A navíc „chytré“ stanovení demokratického prahu velmi výrazně mění statistické výsledky. Války mezi státy jsou totiž velmi zřídka jevy, a pokud dojde k tomu, že několik sporných demokracií, které vedly válku s jinými demokraciemi, vyřadíme (např. vilémovské Německo, či Peru a Ekvádor z poloviny devadesátých let), potom poměrně výrazně ovlivníme výsledek regresního modelu. Zajímavým testem DTM je článek Gowa (2011). Autorka provedla statistickou analýzu MID (militarized interstate disputes) a zkoumala, zda opravdu platí, že demokracie mají méně konfliktů než jiné státy, přičemž však (na rozdíl od předchozích studií) rozdělila data na období studené války a období po jejím skončení. Ukázalo se, že v období studené války se demokratické státy opravdu výrazně lišily svou mírovostí (ve vzájemných vztazích) od nedemokratických států a smíšených diád. Nicméně po skončení studené války se všechny tři typy diád (demokracie – demokracie, demokracie – nedemokracie a nedemokracie – nedemokracie) chovaly prakticky stejně. Toto lze vysvětlit působením dvou faktorů (i) před rokem 1990 bylo demokracií jen velmi málo, což omezovalo šanci na jejich střetávání a (ii) většina demokracií se nalézala v Evropě, kde čelily tlaku společného nepřítel (SSSR). Spolu s tím, jak se po skončení studené války rozšířil počet demokracií a zmizel „nepřítel svobodného světa (SSSR)“, logicky došlo k zániku vzájemné demokratické mírovosti.

Jeden ze způsobů, jak obejít výše zmíněné empirické, ale i teoretické problémy DTM, představili autoři z okruhu teorie racionální volby, konkrétně pak autoři „Selectorate Theory“ (Buono de Mesquita et al. 2003). Demokratický mír je způsoben dle těchto autorů kombinací dvou faktorů. Zaprvé jsou demokratičtí lídři pod větším tlakem než diktátoři a případný neúspěch ve válce by je s velkou šancí mohl stát křeslo (dokonce ani úspěch nezaručuje znovuzvolení). To znamená, že demokratické státy sice mohou jít do války, ale obvykle proti jednoznačně slabšímu protivníkovi, kde nehrozí porážka. Druhým klíčovým faktorem je mimořádná mobilizační kapacita demokracií. Demokracie ze své podstaty produkují „public goods“ takže jejich případná ztráta by dopadla na většinu obyvatel. Proto tito obyvatelé mají výrazný důvod pro obranu jejich státu (je-li ohrožen). Naopak diktátorské systémy „public goods“ neprodukuje a naopak produkují významné „private goods“ pro malou skupinu těch, co podporují vládce. Z pohledu obyvatel diktatur tak jediným důvodem pro obranu je strach z represí (ať již jejich vládce, či dobyvatelů). Demokracie tedy představují mnohdy velmi tvrdého protivníka, zejména v obraně (viz Biddle, Zircle 1996 a Biddle 2004). Demokratický mír v tomto pojetí tedy nespočívá na normativních či normativně-institucionálních základech, nýbrž na velmi materialistické kalkulaci síly a šance na znovuzvolení. Tento přístup k DTM se zdá být mnohem serióznější, nicméně ve své podstatě spíše říká, že demokracie jsou schopny účinné obrany tam, kde autokracie nikoli (což snižuje predátorské chování v systémech s demokratickými státy). Souhrnně však nelze mluvit o tom, že by svět složený pouze z demokracií byl prost bezpečnostního soupeření. Zdá se tedy, že ani DTM nedokáže vyvrátit obecnou platnost neorealismu, což však neznamená, že tento směr výzkumu neprodukuje otázky a hádanky, které by se (nejen) realismus měl snažit vysvětlit.

Třetí balíček kritiky neorealismu se zaměřuje na tvrzení, že stát se stal v posledních dekáдах nevýznamným, respektive, že stát byl doplněn dalšími aktéry na mezinárodní scéně (Agnew 1994, 1999, Ohmae 1993, O Tuathail 1998, 1999 a 2000)¹⁶. Toto tvrzení lze rozložit na dvě části. 1) Stát již není tak silný jako dříve a není sto ovlivňovat dění uvnitř svých hranic

¹⁶ Je nezbytné zdůraznit, že existují velké rozdíly mezi odborníky, kteří zpochybňují význam státu. Hlavní rozdíly spočívají jednak v míře tohoto zpochybnění a v oblasti na kterou se toto zpochybnění vztahuje. Absolutní zpochybnění, tvrdící, že stát pozbyl (či brzy pozbude) veškerý význam prakticky ve všech oblastech je dnes již fakticky opuštěné.

a v návaznosti pak je bezzubý i v mezinárodní politice a 2) ostatní aktéři jsou stále silnější zejména pak velké firmy, ale i občanská hnutí atp. V případě prvního tvrzení lze doložit poměrně jednoznačně, že se jedná o zřejmý nesmysl. Stát v postbipolárním světě je výrazně silnější, než kdy byl, snad s výjimkou období studené války. Pokud bychom zkoumali velikost státního rozpočtu ve vztahu k HDP, musíme konstatovat, že státy před jedním, nebo dvěma staletími efektivně kontrolovaly jen zlomek ekonomických aktivit na svém území. Podobné platí pro kontrolu násilí. Teprve v průběhu osmnáctého století došlo k výrazné interní pacifikaci (viz např. Giddens 1985). Dokonce i na sociální úrovni je stát dnes mnohem více angažován, než kdykoliv dříve snad s výjimkou nacistického Německa a stalinského Ruska. Jediné období, které by mohlo vykazovat ještě silnější stát, je výše zmíněné období studené války. Uvedené však není příliš překvapivé, neboť státy v tomto období byly nuceny extrahovat mimořádné množství zdrojů pro udržování velkých a technologicky vyspělých armád. A navíc Západ a Východ spolu soupeřily nejenom v oblasti vojenské, ale i sociální (viz Obinger, Schmitt 2011). V okamžiku, kdy tato nutnost vymizela, zmizela i potřeba (jakož i vůle) po velmi silném státu. Určité oslabování státu v oblasti sociálního zabezpečení obyvatelstva tak lze vnímat jako prolnutí ekonomické globalizace a především pak zmenšeného poměru vojenské účasti populace (Military Participation Ratio MPR). Neboť jak ukázal Andreski (1954) a v nepřímé návaznosti pak recentně i Sheve, Stasavage (2010 a 2012), vysoké MPR obvykle vede k redistribuci ekonomických zdrojů směrem k nižším vrstvám. V okamžiku, kdy MPR klesá, dochází též k menší ochotě elit dělit se o své bohatství. Poněkud jinou otázkou je, zda skutečně všechny státy lze považovat za silné. Odpověď je zřejmá – ne.

Samozřejmě existuje velký počet států, které jsou velmi slabé a mají jen omezený vliv na společnost uvnitř jejich hranic žijící. Nicméně jedná se o státy (například Kongo, Sierra Leone, Jemen atp.), které nehrají ve světové politice příliš významnou roli. Jejich slabost samozřejmě ovlivňuje život jejich obyvatel, ale jen marginálně ovlivňuje charakter mezinárodního systému, neboť ten je determinován chováním silných, přesněji nejsilnějších států. Zajímavou otázkou je, nakolik fragmentace politické mapy světa vede ke vzniku stále slabších států, které jsou logicky více závislé na vnějších (ekonomických i bezpečnostních) strukturách a událostech.

A právě tato otázka nás přivádí k druhé části tvrzení o upadajícím státu, totiž o vzniku aktérů rovnocenných státu. Podobně jako v předchozím případě bych rozdělil státy na několik nejsilnějších a ostatní. Ačkoliv v minulých letech bylo argumentováno, že obrat (popřípadě i zisk) velkých firem mnohdy překračuje HDP i středně velkých států, uvedené tvrzení nemá přímý vliv na největší státy. V jejich případě lze pouze spekulovat, nakolik jsou vlivné korporace schopny (korupcí) ovlivnit rozhodovací proces vlády či parlamentu ve svůj prospěch. V tomto případě bude platit pravidlo „interest differential (viz Walt 1987)“ tj., tam kde se pro firmu bude jednat o klíčové, či přímo existenciální rozhodnutí a naopak pro vládu půjde o relativní banalitu, tam je velká šance, že se firmě podaří ovlivnit rozhodnutí. Zároveň však musí platit, že neexistuje obdobně silná skupina, která by k dané věci zastávala přesně opačné stanovisko. Avšak v otázkách, které se týkají bezpečnosti a potažmo přežití státu, lze očekávat, že „interest differential“ bude na straně státu, protože vliv firem a podobných organizací lze považovat za spíše sekundární (viz i Taliaferro, Lobell, Ripsmann 2009).

V případě menších států lze opět aplikovat již jednou zdůrazněné, a totiž, že systém definují ti nejsilnější, nicméně i přesto je zajímavé pokusit se zodpovědět otázku, zda je situace natolik nová. V souvislosti se silou kapitálu se dnes často ozývá, že vlády jsou vůči zájmům kapitálu bezmocné. Za prvé uvedené je extrémním zjednodušením, neboť jsou státy jako Dánsko, Švédsko, Finsko, které i přes svou omezenou absolutní moc, dokázaly sladit zájmy populace (ve smyslu existence silného sociálního státu) se zájmy ekonomiky (ve smyslu vysokého HDP a mimořádné soupeřivosti). Naopak ale nacházíme i státy jako Irsko,

kteří sice dosáhly značných hospodářských úspěchů, leč bez sociálního systému severských rozměrů. Zdá se tedy, že mnohé je stále v rukou vlád. Ostatně i výrazně slabší státy jsou, když se rozhodnou, schopny velmi jasně diktovat podmínky soukromým firmám. Jako „nejméně-pravděpodobný příklad zde lze uvést Bolívii, která je bezesporu chudou a slabou zemí. Přesto, když Evo Morales rozhodl o změnách práv k těžbě zemního plynu, byl sto své rozhodnutí zrealizovat. Navíc zájmy mocných finančních skupin rozhodně nejsou nové. Již Masaryk před více jak sto lety ve svých „Ideálech humanitních“ poznamenal, že „Některé státy balkánské jsou nezávislé jen dle jména, ve skutečnosti rozhodují o nich velké státy sousední nebo jen nějaká velká banka. Dnes se podmaňuje nejen mečem, nýbrž i towarem, a towarem mnohem více.“ (Masaryk 1905 (1990), s. 83). Zdá se tedy opět, že dnešní situace je až příliš podobná situaci z minulých století, přičemž by bylo možné diskutovat, zda dnes existují obchodní společnosti s takovým politickým významem, jako byla např. Východoindická společnost.

Jednou z potenciálních výzev pro neorealismus je též existence substanciálních entit, jako tomu je v subsaharské Africe (k africké výzvě pro MV viz Lemke 2003). Mnozí autoři (jako Herbst 2000, či Sorensen 2005) mají za to, že existence různých separatistických hnutí uvnitř afrických států spolu s absencí mezistátního napětí v subsaharské Africe zpochybňuje působnost neorealismu jako teorie minimálně pro tuto oblast. Nicméně výzkumy Lemkeho (2011) jasně ukazují, že neorealismus dokáže poměrně uspokojivě vysvětlit řadu empirických jevů. Například v otázce balancování sice platí, že africké státy proti sobě téměř nebalancují (což by podkopávalo neorealistickou teorii), ale toto balancovací úsilí nalézáme mnohdy uvnitř států mezi různými vnitrostátními skupinami (které lze považovat za neformální státy). Zde je třeba si uvědomit, že neorealismus není o státech *de iure*, neorealismus mluví o státech (obecně skupinách) *de facto*. Předmětem neorealistického zájmu tak není právní státnost, nýbrž státnost empirická.¹⁷

Stran společenských hnutí je situace přirozeně odlišná. Demokratizace mnoha států skutečně vytvořila prostor pro širší zapojení občanské společnosti do otázek překračujících hranice států. Nicméně otázkou je, zda takováto hnutí mají reálnou moc ovlivnit strategicky významná rozhodnutí států. Prozatím, pokud je mi známo, žádný takový pokus neuspěl. Mnohem spíše se bude dařit takovým uskupením ovlivňovat např. ekonomické subjekty, které mnohdy závisí na angažované veřejnosti – na svých konzumentech. Uvedené však platí pouze v demokratických a tržně svobodných státech. Generelně tak lze říci, že stát není o nic méně významným aktérem v MV, než jím byl sto, či dvě stě let nazpět. Spíše lze tvrdit, že jeho moc vzrostla, takže i mnohé periferní státy drží překvapivě velkou moc v porovnání s nestátními aktéry. A ačkoliv lze souhlasit s tím, že se vyskytly i někteří noví aktéři v mezinárodním prostředí (např. NGO, Human-right organizace apod.), přesto lze pochybovat o tom, že se jedná o aktéry přímo ohrožující pozici jakožto fakticky jediného vojensko-strategického aktéra. Nabízí se námitka, a co teroristické organizace. Terorismus bezesporu představuje výraznou hrozbu v současném světě, nicméně teroristické organizace obvykle potřebují (mají-li být opravdu nebezpečnými) zázemí teritoriálního státu (jakkoliv třeba slabého). Mnohé teroristické organizace nakonec působí jako prodloužená ruka určitého státu. Jinak řečeno teroristická hrozba není něco, co by zcela unikalo současnému teritoriálně zakotvenému mezinárodnímu systému (blíže i Mearsheimer 2006). Druhá poznámka k teroristickým organizacím jde na vrub jejich reálné síly. Bezesporu se jedná o organizace schopné napáchat značné ekonomické či sociální škody, nicméně jejich síla je primárně funkcí strachu, ne reálné účinnosti. Reálné ztráty působené teroristy nejsou ani zlomkem toho, co by mohlo ohrozit jakýkoliv stát v krátkodobém výhledu. Tomu odpovídá i alokace zdrojů na obranu a bezpečnost jednotlivých států. Zatímco extrémně nepravděpodobný útok Sýrie by mohl napáchat Izraelské obrovské škody a v případě izraelské neschopnosti reagovat by přivodil i

¹⁷ Ostatně i sám Waltz (1979) svou teorii vztahuje ke všem skupinovým aktérům pohybujícím se v prostředí anarchie.

konec izraelského státu, několik teroristických útoků zkrátka nedokáže podobným způsobem ohrozit samotné přežití státu.

Normativní výzva

Jako poslední bod lze zmínit normativní, či morální kritiku z realismu vycházejících přístupů (např. OTuathail 1999, Ashley 1984, obranu realismu pak nabízí např. Gilpin 1984, či Desch 2003). Je vsutku pravdou, že (neo)realismus není morální teorií, tedy, že realistická analýza neuvažuje morální hlediska (viz Schweller 1997, Gilpin 1984). To však neznamená, že neorealismus zamítá normativní (idealistické) jednání. Realismus však velmi jasně říká, že každý, kdo jedná idealisticky – tedy bez ohledu na moc a její distribuci v systému, poškozují sám sebe. Za druhé moc je dle realistů nezbytná i k dosažení idealistických cílů, protože realismus staví na analýze mocenského uspořádání, zájmů a strategií. Kterýkoliv stát se tedy může rozhodnout opustit realistickou politiku (a sami realisté takové jednání občas podporují), ale musí svým občanům jasně sdělit, že za tuto deviaci bude platit určitou cenu (v podobě financí, životů, ztráty velmocenského postavení atd.). Vyplývá, že i realisté mohou formulovat například zásady humanitárních intervencí, nicméně jejich hlavní ohledy směřují k 1) omezení rizikovosti pro intervenční síly, 2) efektivitě operace a 3) k možnosti využít lokálních spojenců, kteří posléze převezmou na svá bedra klíčové úkoly stabilizace situace (blíže nejnovější článek Papeho 2012). Další část normativní kritiky vůči realismu směřovala k tomu, že se jedná o teorii, která ve svém důsledku obhájí válku a mocenské soupeření jako nástroj politiky. Mnozí (zejména postmoderní autoři) by dodali, že neorealistickej diskurz představuje riziko právě tím, že obhájí konfliktní systém a brání tak jeho transformaci. Realisté samozřejmě válku a mocenské soupeření považují za normální (nikoliv však nezbytně normativně pozitivní) jev v mezinárodním systému (Gilpin 1984). Paradoxně však patří k těm, kteří zdůrazňují, (i) že vojenská moc není všemocná, zejména ve vztahu k vnitrostátní politice, a (ii) že většina válek (které vedly USA v posledním půlstoletí) byla zbytečných.

K prvnímu bodu lze říci zhruba tolik, že realisté právě díky tomu, jak podrobně studují vojenskou moc (viz Mearsheimer 1983, 1988, Pape 1996, Biddle 1997, 2004 a 2007, Van Evera 1998 atd.), si mnohem přesněji uvědomují, jaké jsou limity jejího použití (ve vztahu ke geografii viz Mearsheimer 2001, Kofroň 2012c) a jejich efektů. Na rozdíl od mnohých liberálů nesdílejí představu, že by vojenská moc měla a mohla sloužit ke změně cizích režimů a celých společenských formací (viz Trachtenberg 2004, Rosato, Shuesler 2011). I proto právě realisté stáli v opozici proti většině amerických vojenských intervencí, jako tomu bylo v případě Vietnamu, Iráku, či Afghánistánu (Mearsheimer 2006) a potencionální intervence v Íránu (Monteiro 2011). Realistickou vizi zahraniční politiky nedávno představili Rosato a Shuessler (2011), přičemž jejich hlavním bodem je, že realisté by velkou většinu válek na rozdíl od liberálně¹⁸ orientovaných prezidentů nepodnikly.

* * *

Ačkoliv tedy lze vést kritiku vůči neorealistickejmu pojmání světa, je třeba rozlišit, zda uvedená kritika 1) má vůbec opodstatnění a 2) nakolik se týká toho, co neorealistickej teorie považují za svou prvořadou zájmovou oblast (tj. otázky vojensko strategické a otázky spojené s přežitím a mocí států). Velká část kritiky je vsutku přínosná, ale představuje spíše určité zpřesnění, či doplnění základního neorealistickeho rámce, který však ve své krystalické podobě zůstává relevantním přinejmenším ve sférách diskutujících vojenskou moc a její propojení s ekonomickou, či ideovou silou. Z tohoto důvodu lze považovat neorealistickej

¹⁸ Dle realistů lze i neokonzervativce považovat za „ofenzivní“ liberály viz Miller (2010), Desch (2008).

paradigma za vhodnou bázi pro systémovou neoklasickou geopolitiku, neboť ta se fakticky vždy odehrává buď v kvadrantu kombinujícím centrální otázky stran přežití s aktuálně příznivou, nebo nepříznivou bezpečnostní situací tab. 3. Zároveň s tím je však nutné vidět potencionální omezení otázek, ke kterým se neoklasická geopolitika může vyjadřovat. Čím méně je daná otázka spojena s přežitím, nejistotou, vojenskou mocí atd., tím méně přínosná bude pro neorealistický teoretický základ. Zároveň je však třeba říci, že největším problémem neorealismu je jeho příliš velká povrchnost a obecnost, která se promítá v omezených schopnostech predikce. A právě to může být výzvou pro neoklasickou geopolitiku, neboť díky systémovému zapojení role prostoru se zlepšila predikční síla (neo)realistických teorií.

Tab. 3: Význam neorealismu a státu

		Aktuální relativní situace v systému	
		Bezpečí	Nebezpečí
Typ otázek ve vztahu k přežití	Periferní	Noví aktéři (liberální a sociologické teorie)	Prolínání realismu s jinými přístupy (dominovat mohou organizační teorie ap.)
	Centrální	Oslabená doména realismu, stát v interakci s nestátními aktéry (např. teroristické organizace)	Doména realismu – dominance státu

Zdroj: vlastní

4. CENTRALITA VÁLKY V NEOKLASICKÉ GEOPOLITICE

Jak zčásti plyne z předchozí části, realismus (ať již klasický, či jeho strukturalistický nástupce) počítá s válkou, případně s mocenským soupeřením hrozícím přerůst v otevřenou válku, jako s jedním z klíčových principů mezinárodního politického uspořádání. Právě fakt, že se v systému může vyskytnout válka, nutí státy uvažovat o jejich šancích na přežití a případně je nutí ke strategickému jednání, které jejich pozici v tomto smyslu zlepší. Mnozí autoři, ať již z liberálních, či konstruktivistických pozic však argumentovali, že válka se stala zastaralou, či přímo nemyslitelnou a to přinejmenším v případě vyspělých demokratických států (viz Angell 1913, Mandelbaum 1998, Fukuyama 2002, Wendt 1999, Sorensen 2005 apod.). Důvody této (údajně) změny se liší podle teoretického ukotvení jednotlivých autorů. Liberálové primárně zdůrazňují roli vzájemného obchodu a s tím souvisejících institucí a integrací. Konstruktivisté pak v návaznosti na Deutschův argument o Evropském společenství tvrdí, že po konci studené války došlo ke změně vnímání států do té míry, že vytvořily bezpečnostní (mírové) společenství (částečná analogie k evropskému bezpečnostnímu společenství, jak jej formuloval Deutsch et al. 1957), kde je válka jako taková nemyslitelná. Třetí skupina argumentů (Krepinevich 1994, Rumsfeld 2004) vyzdvihuje změny ve vojenské technologii (přesně naváděná munice, jaderné zbraně, či globální dosah a obecnou převahu ozbrojených sil USA), které učinily válku buď nemyslitelnou, nebo jí transformovaly do podoby střetů asymetrických. Výše uvedené otázky se staly motivací pro dva články (zejména Kofroň 2011 a zčásti i Kofroň 2012c) v této disertaci. Proto na následujících řádcích jen stručně shrnu jejich závěry.

4.1 Je válka a silové soupeření zastaralé?

Výše byly zmíněny některé výhrady k významu vojenské síly, války a bezpečnostního soupeření mezi státy v současném světě. Právě snahou podrobit tyto teze určitému testu, či ověření, vznikly dva články této disertace. Jak dále ukážu, jejich hlavní závěr lze interpretovat tak, že význam bezpečnostního soupeření a díky tomu i význam vojenské moci zůstává v mnohém nezměněn. Lze sice tvrdit, že došlo k určitému omezení významu těchto faktorů po skončení studené války, nicméně jak se zdá, nejedná se o skutečně systémovou změnu, která by definitivně vyřadila ze hry mocenské soupeření – základ (neo)realistické teorie.

Jak jsem se v článku Kofroň (2011) pokusil argumentovat, liberální teze považující válku za překonanou v důsledku rozvoje obchodu (klasicky Angell 1911, nověji Fukuyama 2002) lze považovat za silně problematické ze dvou příčin. Zaprvé, válka sice může mít ekonomickou motivaci, ale mnohdy je její motivace primárně politická. Cílem nemusí být zvětšení bohatství (častý motiv tradičních válek), ale například jen snaha zpacifikovat potencionálního konkurenta (např. Třetí punská válka). Ačkoliv pro většinu moderních konfliktů bude platit, že účastníkům generují ztráty a nikoliv zisky, státy přesto do války mohou vstoupit, pokud mají za to, že dlouhodobý politický zisk převyší krátkodobé ekonomické ztráty. Zadruhé, ekonomická nevýhodnost války (jak ukazuje například Howard 1997) se v případě Evropy datuje přinejmenším od 16. století. A přesto k válkám stále dochází. Zdá se tedy, že války mají primárně své politické a nikoli ekonomické pozadí. K těmto dvěma původním argumentům si zde dovoluji přidat ještě jeden. Liberální logika totiž počítá s naprosto dokonalou (a tedy nenaplnitelnou) racionalitou a informovaností všech (významných) aktérů mezinárodního systému. (i) Státy si musí být jasně vědomy toho, že válka je nevýhodná. Odchylka od tohoto přesvědčení může vyústit ve válku. (ii) Všechny státy se musí chovat racionálně. Výskyt byť jednoho iracionálního aktéra fakticky znovu nastoluje (přinejmenším v jeho sousedství) realistický svět nejistoty a snahy o zvýšení vlastních vojenských kapacit. (iii) Státy si musí být jisté tím, že ostatní státy se chovají racionálně. Nejistota stran racionality opět nutně povede k bezpečnostnímu soupeření. (iv)

Státy musí mít vysokou důvěru v to, že výše popsané podmínky budou platit i v budoucnu. Neboť i kdyby v určitý časový moment existoval dokonalý (mírový) liberální svět, stát, který odzbrojí, se může při změně systému (výskyt iracionálního státu, snížené ceny za válku apod.) ocitnout v beznadějně situaci. Zdá se tedy, že liberální teze obchodního míru požaduje takovou míru racionality v systému a zároveň důvěru v její udržení, že se jedná více o určitou analogii Weberovského ideálního typu, než o jakýkoliv reálně dosažitelný stav. Vystává problém, že státy, které se budou chtít pojistit proti případným budoucím změnám v systému svými kroky – zajišťujícími jim samým bezpečí – vytvoří potencionální hrozbu (a oproti výchozímu stavu mnohem výraznější) ostatním. Ti jsou tak v situaci, kdy musí rozehrát zbrojní závody, pokud se nechtějí vystavit nadměrnému riziku.

Základní teze o ztrátě významu vojenské moci by měla být reflektována v trvale klesající absolutní hodnotě vojenské moci ve světě po roce 1989 (obecně přijímaný moment změny). Pokud se opravdu svět výrazně změnil, potom by celkový objem vojenské síly měl klesat, neboť lze předpokládat, že finanční i personální náklady na armádu jsou výdaji ekonomicky neproduktivními. V okamžiku kdy vlády nebudou cítit ohrožení, měly by tedy z racionálních důvodů omezit velikost i rozpočet armády. Tuto tezi jsem zkoumal v článku Kofroň (2011) a ukázalo se, že „transformační“ teze je mylná. Sledováním celkové vojenské síly (geometrický průměr výdajů na obranu a velikosti armády – blíže Kofroň 2011) se ukázalo, že mezi lety 1988 a 1993 sice došlo k prudkému poklesu, nicméně tento pokles byl poté vystřídán stabilizací a mezi roky 2003 a 2007 dokonce mírným růstem. Vzhledem k tomu, že sledované období je poměrně dlouhé (cca 14 let), lze tvrdit, že se bezpečně ukázalo, že v globálním pohledu nedošlo k transformaci mezinárodního systému. Obecně by šlo tvrdit, že extrémní míra militarizace států z doby studené války byla vystřídána militarizací nižší, která je ovšem dlouhodobě snáze udržitelnější.

V regionálním pohledu (který byl taktéž zkoumán) se ukázalo, že skutečně významný propad zaznamenala Evropa, což alespoň z části umožňuje akceptovat možnost evropského bezpečnostního společenství. Pokud v době studené války se hlavní geopolitické ohnisko nalézalo v Evropě, v posledních letech se zjevně přesunulo do Asie, kde na rozdíl od Evropy¹⁹ dochází k poměrně dramatickému zbrojení (viz posilování Číny, Japonska, Jižní Koreje a v návaznosti pak samozřejmě i Indie – Kofroň 2011, s. 267). Podobně i v případě států Blízkého východu zůstává vojenská moc rozhodujícím faktorem mezinárodní politiky. Asi nepřekvapí, že i Latinská Amerika do určité míry vojensky posiluje (viz rostoucí Brazílie, ale i další latinskoamerické státy). V tomto případě však svou roli hraje fakt, že tradičně státy Latinské Ameriky spoléhaly na USA, jakožto na hegemonu v oblasti (pročež i omezovaly sílu svých armád) a v okamžiku, kdy některé státy americkou hegemonii chtějí více (Venezuela), či méně (Brazílie) zpochybnit, potom musí alespoň částečně posílit svou ozbrojenou moc.

Zároveň je z týchž dat zřejmé, že státy jako Čína, Rusko a Indie mají tendenci udržet, či navýšit svou vojenskou sílu. Lze to interpretovat tak, že tyto státy považují velmocenské soupeření ať ve svém regionu, či s USA na globální úrovni za klíčový faktor jejich budoucnosti. Je také zřejmé, že postupně dochází k omezování (byť poměrně pomalému) dominance USA. Pokud by výše zmíněné tři velmoci nepovažovaly válku za reálnou (jakkoliv málo pravděpodobnou), proč by investovaly do svých armád prostředky, které mohou použít lépe pro řešení vnitřních problémů? Vzhledem k tomu, že jak Rusko, tak zejména Čína a v návaznosti i Indie v posledních letech spustily řadu modernizačních programů týkajících se

¹⁹ Specifickou oblastí v rámci „evropského společenství“ zůstává jižní Balkán, kde evidentně funguje vojenské vyvažování mezi Tureckem a Řeckem. I na základě tohoto příkladu se lze tázat, zda je možnost války pro Evropu vskutku nepředstavitelná.

jejich konvenčních sil, musíme přinejmenším v případě vrcholku mocenské pyramidy považovat mezistátní válku za stále reálnou (byť jen velmi málo pravděpodobnou) možnost.²⁰

Ve vztahu k výše zmíněné možnosti, že se Evropa vymanila z realistických základů mezinárodní politiky, lze však učinit několik poznámek. Zaprvé, z dat (Kofroň 2011, s. 267) vyplývá, že sice v Evropě došlo k prudkému poklesu vojenské síly, nicméně základní rovnováha moci zůstává zachována. Ještě zajímavější však je očividná snaha Francie držet více vojenské síly než Německo, které je přitom populačně, ale i ekonomicky silnější. Přirozeně toto realistické vysvětlení může být zpochybněno tvrzením, že vysoké hodnoty francouzské vojenské síly nemají příčinu ve strachu z Německa, nýbrž primárně ve snaze udržet si svůj globální status velmoci. Každopádně fakt, že evropské mocnosti jsou vojensky zhruba vyrovnané, do určité míry podporuje tvrzení Mearsheimera (2001 a 2010), že příčinou míru v Evropě je přítomnost USA, které poskytují záruky bezpečnosti. Pokud by USA odešly, Evropa by se jednak o svou bezpečnost musela začít starat sama (což by vedlo k nárůstu její vojenské síly) a zadruhé ztráta amerického stabilizačního prvku by vedla k znovu rozpoutání nedůvěry mezi evropskými státy.²¹

Pokud se globálně zamyslíme nad relevancí války, či mocenského soupeření pro mezinárodní politiku, neměli bychom zapomenout na holý fakt, že v posledních desetiletích se počet mezistátních válek výrazně snižuje, nicméně mezistátní války se stále vyskytují. Od konce studené války lze jmenovat zejména první a druhou válku v Zálivu (1990-1991 a 2003), válku USA proti Afghánistánu, respektive vládnoucímu Talibanu (2002), Arménsko-ázerbájdžánský konflikt (1993-1995), Eritrejsko-etioipský konflikt (1998-2000), či Rusko-gruzínskou válku (2008). Kromě těchto se objevila řada limitovaných mezistátních konfliktů jako Kargilská válka mezi Indií a Pákistánem (1998), či Bosenský a Kosovský konflikt, který vedl ke střetu mezi Miloševićovou svazovou Jugoslávií a státy aliance NATO. Zapomenout nelze ani na pohraniční střety mezi Ekvádorem a Peru (1995) apod. Určitým problémem v chápání významu mocenského soupeření se však stává přílišné zaměření na „horkou“ válku. Ze strategického pohledu totiž není vůbec podstatné, jestli protivníkovy zhroucení způsobí sled brilantních taktických operací, či logistické, ekonomické, nebo morální vyčerpání. Například studená válka vyvrcholila ekonomickým zhroucením SSSR a východního bloku obecně, aniž by došlo k otevřenému konfliktu. Přitom pro zhroucení SSSR bylo vojenské soupeření naprosto nezbytné, neboť právě to nutilo (relativně ekonomicky slabý) stát vynakládat na zbrojení enormní prostředky, což zpětně podkopávalo investice jak do ekonomiky, tak do společenské sféry, což zákonitě zpomalovalo ekonomický růst a podkopávalo lojalitu obyvatel (zejména v případě satelitů). Lze tvrdit, že fakticky každá studená válka v menší, či větší míře sebou přináší tento dlouhodobý zápas o 1) udržení schopnosti vojensky balancovat nepřítele a 2) ekonomicky se nezhroutit.

Je tedy evidentní, že válka, či její hrozba stále funguje jako významný faktor mezinárodní politiky. Státy se po skončení studené války neocitly v radikálně odlišném světě, pouze se ocitly ve světě, kde hlavní zdroj „kontinentálního napětí“ vyhasl. Spolu s výše uvedeným vojenským posilováním východní Asie lze vyslovit domněnku, že příští válčičtější (ať již studené, což je pravděpodobnější, či horké války) se bude nalézat právě v této oblasti a

²⁰ V článku Kofroň (2011) jsem se však dopustil analytického pochybení, když jsem tvrdil, že se postupně naplňuje Laynova (1993) vize konce unipolarity. Ačkoliv v následujících letech dojde k omezení relativní síly USA, nebude to dost na to, aby vznikl bipolární, či multipolární systém. Toto tvrzení opírám o rozdílnou dynamiku soupeření námořních a pozemních mocností viz (Ross 2009). Zjednodušeně řečeno pozemní mocnosti jsou nuceny investovat jak do pozemních sil, tak do námořních. Naopak námořní mocnosti investují většinu svých prostředků pouze do námořnictva. Pozemní mocnosti jsou tak nuceny se buď výlučně věnovat svému regionu a tím opustit většinu globálních ambicí, anebo dojde k jejich ekonomickému přetížení do té míry, že mohou skončit jako SSSR (viz Ross 2009).

²¹ Scénář takového vývoje představil hned po konci studené války John Mearsheimer (1990).

to bez ohledu na rozvoj regionálního obchodu či kulturní porozumění a homogenitu soupeřících států.

4.2 Válka a její působení – stát a mezinárodní systém

Jak jsem se pokusil ukázat v článku Kofroň (2012b), válka a její působení na stát a společnost zůstala geografickými výzkumníky téměř nepovšimnuta.²² Nicméně válka výrazně zasahuje jak do mezinárodního prostředí, tak do prostředí vnitrostátního. Jak se pokusím demonstrovat, válka nebo její hrozba jednak vytváří, či upevňuje státy (základní stavební bloky mezinárodního systému), dále působí na posilování státu ve smyslu extraktivních kapacit, čímž mimo jiné vytváří podmínky pro společenský konsenzus uvnitř státu. Tím zpětně dochází k upevňování role státu v mezinárodním systému. Krom tohoto státotvorného působení samozřejmě válka vytváří selekční tlaky vůči státům. Ty státy, které nejsou s to soupeřit s ostatními, postupem času buď zaniknou, případně oslabí do té míry, že se z pohledu mezinárodního systému stanou bezvýznamnými. Spolu s tím souvisí i teritoriální změny, které jsou jednak vyvolány změnami v distribuci moci, ale zpětně tuto novou distribuci moci posilují (sebe-posilující mechanismus).

Ve vztahu k vytváření státu je třeba zdůraznit, že válka, či její hrozba fakticky nutí státy mezi sebou soupeřit. Toto soupeření se týká (jak bylo zmíněno výše) vojenské oblasti, nicméně vzhledem k tomu, že vojenská moc spočívá na moci ekonomické, jakož i na lidském kapitálu a organizačních schopnostech, státy jsou nuceny soupeřit i v oblasti ekonomické, sociální a byrokratické. Lze tvrdit, že válka představuje jednu z nejvýznamnějších pobídek pro zefektivnění státu. Válka tak fakticky vytváří stát, který na druhou stranu se svým posílením je schopen vést stále více intenzivní války (viz Tilly 1985, Giddens 1985, Howard 1997). Tento mechanismus vedoucí od vnitřně slabých států, které navíc představují jen velmi volný mezinárodní systém, k systému vnitřně silných států svádějících téměř absolutní války (ve smyslu Clausewitzově 2008) lze popsat následovně. Na začátku je systém tvořen vnitřně slabými státy, které navíc netvoří pevný mezinárodní systém. Války mezi těmito státy jsou relativně neintenzivní právě díky neschopnosti slabých států mobilizovat ekonomické, či demografické zdroje. Nicméně ti, kterým se mobilizace zdrojů daří lépe (jedno zda kvůli cíleným reformám, či určité dané výhodě), vyhrávají a tím jednak posilují svou relativní moc a zároveň eliminují slabé státy ze systému. Nyní tedy máme systém, který je obydlen o něco silnějšími státy, které díky tomu dokáží vést více intenzivní války než dříve. Díky tomu opět vzroste požadavek na extraktivní schopnosti pro přežití státu. Navíc systém je více propojený než dříve a státy se v zásadě naučily, že inovace (ekonomické, sociální, či byrokratické) zvyšují jejich moc a tedy i šance na přežití. Další kolo válek je tedy opět intenzivnější než to předešlé. Ze systému jsou vyřazeny další slabé státy, díky čemuž lze většinu států v systému považovat za vnitřně velmi silné. Tyto státy pak díky sérii vnitřních reforem jsou schopny vést takřka absolutní (totální) války proti nemnoha (zbývajícím) konkurentům (viz např. Tin Bor-Hui 2005). Systém je extrémně propojen, všichni velmi dobře rozumí logice bezpečnostního soupeření. Limitem tohoto soupeření se pak stává vyčerpání ekonomických a lidských zdrojů. Každopádně tento finální systém může skončit buď v cyklech hegemonických válek, které však na konci vždy potvrdí multipolaritu (případ moderní Evropy a pokusů Napoleonovy Francie, vilémovského a hitlerovského Německa a Sovětského svazu), nebo skončí vítězstvím jedné mocnosti, která pak ustanoví hegemonickou nadvládu nad systémem. Paradoxně tento okamžik může být zárodkem zrodu nového systému, protože hegemon není pod systémovým vnějším tlakem a velmi lehce se může stát, že jeho vnitřní síla bude obětována dílčím mocenským zájmem, korupci atd. Situace může dojít až tak daleko, že

²² Mám na mysli výzkum opírající se o pozitivismus, či vědecký realismus, nikoli postmoderní přístupy.

se impérium rozpadne, či se (zčásti, či celé) stane kořistí externí mocnosti. Je tedy evidentní, že válka vytváří stát a v návaznosti pak i celý geopolitický systém.

Ve vztahu k výše řečenému je třeba zdůraznit, že právě válka vytváří onen rozdíl mezi vnitřním a vnějším prostředím – rozdíl mezi mi a oni (vynikající experimentální ověření tohoto tvrzení zaměřující se na intra a inter skupinovou solidaritu představil Bauer et al. 2012). Vnější tlaky vedoucí k reformním politikám totiž homogenizují stát a napomáhají vzniku nacionalismu (Posen 1993), sociálních reforem umožňujících ekonomickou a případně sociální rovnoprávnost co největší části společnosti (Andreski 1953, Sheve, Stasavage 2010 a 2012). A z druhé strany stále intenzivnější válka vede k pojmání okolního světa jako nepřátelského prostředí. Absence války, či vojenských hrozeb pak naopak způsobuje ochabnutí vnitřní (ideologické i sociální) koheze státu, jakož i snahy inovovat (viz Taylor 2012, Atzili Boaz 2006, Sheve, Stasavage 2010 a 2012 aj.).

Někteří by mohli namítat, že toto působení války v současné době není zdaleka tak silné jako v minulosti, neboť od konce 2. sv. války existuje silná norma proti teritoriálním změnám (v důsledku války). Je vskutku pravdou, že nedochází k zvětšování států následkem válek. Na druhou stranu poměrně často dochází k štěpení států. Z realistického a tedy relativního vnímání moci je jedno zda stát A získá určitý kus území státu B, anebo zda stát A napomůže rozštěpení státu B na dvě a více jednotek. Dokonce lze říci, že druhá strategie je výhodnější, neboť lze očekávat, že rozštěpené státy budou mezi sebou generovat napětí, což znamená, že stát A se nemusí tolik obávat revanšistických tendencí státu B.²³ V post-bipolárním světě se takových štěpení odehrálo několik. Prvním a zdaleka nejzásadnějším bylo (samovolné) rozštěpení Sovětského svazu. Druhým zásadním pak rozštěpení Jugoslávie, které vyvrcholilo oddělením Kosova a Černé Hory. Faktem je, že současné Rusko je výrazně slabší než SSSR a ani prudký ekonomický růst jej nemůže přivést zpět na světovou velmocenskou pozici, už jen díky velmi omezeným demografickým zdrojům, jež Rusku zůstaly. Podobně z balkánské mocnosti – Jugoslávie – se odtržením řady států stal relativně slabý, vojensky nepřilíš významný stát – Srbsko. Není bez zajímavosti, že i Rusko využívá tuto strategii štěpení vůči některým sousedům. Zejména se jedná o Gruzii, kde Rusko fakticky umožnilo odštěpení Abcházie a Jižní Osetie. Díky tomu je minimálně z vojenského hlediska Gruzie extrémně zranitelná. Tento proces štěpení mocností (možná překvapivě) vyvolává obavy například v Brazílii. Jak ukazuje práce Marques (2008), Brazílie se obává toho, že by mohla být za přispění vnějších sil (USA) zbavena části svého obrovského amazonského teritoria. To je ostatně i jeden z důvodů, proč se brazilská armáda v posledních letech tak orientuje na posílení své přítomnosti v amazonských regionech (k dislokaci jednotek brazilské armády blíže Kuhlman 2007). Je tedy zřejmé, že strategie štěpení dokáže do značné míry nahradit strategii dobývání území. Dodejme, že současná „norma“ odmítající zvětšení území pomocí války, ale zároveň (tíše) akceptující štěpení, nahrává zejména USA. Nikdo není totiž tak silný, aby z vnějšku přivodil podmínky pro rozštěpení USA, ale naopak USA jsou tak silné, že mohou zabránit komukoliv v pokusu o významné teritoriální zvětšení a případně mohou umožnit, či podpořit rozštěpení jiných států (přirozeně tyto státy musí mít určité predispozice

²³ Když Německo (Prusko) získalo po válce z roku 1870 Alsasko a Lotrinsko, sice zvětšilo (tímto zábořem) své území a moc, ale zároveň vytvořilo silné revanšistické tendence ve Francii. Pokud by se místo toho podařilo Francii rozdrobit na několik menších států a pěstovat mezi nimi vzájemnou svárlivost, Německo by se na jedné straně nemuselo tolik strachovat o svou západní hranici a na druhé straně by pravděpodobně v případě potřeby mohlo velmi snadno dobýt tyto rozdrobené Francie. Je však třeba podotknout, že v tomto konkrétním případě by takovou strategii nebylo možné provést, neboť ve Francii nebyly dostatečné štěpící linie, které by reálně umožnily vznik vícera států, a navíc blízkost silného Německa by pravděpodobně vedla k integračním snahám těchto států, neboť ty by Německo vnímaly jako prvořadé ohrožení (teorii integrace jako důsledku vnější hrozby podal Rosato 2011). Lze tedy tvrdit, že možnost „štěpení“ je strategií fungující u extraregionálních mocností, jejichž fyzická vzdálenost je nebude přirozeně stavět do role primárního nepřítele (viz Mearsheimer 2001, Walt 1987).

k takovému rozštěpení). Zjednodušeně řečeno, stávající norma proti teritoriálním výbojům stojí a padá na americké vůli tuto normu vojensky podpírat.

4.3 Válka a prostor

Na předchozích stránkách jsem se snažil čtenáře přesvědčit, že válka a mocenské soupeření stále zůstávají významnou složkou mezinárodní politiky. Nicméně mohl by se ozvat argument, že válka a mocenské soupeření sice zůstaly významnými faktory mezinárodní politiky, ale válka natolik proměnila svůj charakter, že prostor (ve smyslu materiální objektivně existující entity) přestal oproti minulosti hrát významnější úlohu. A právě díky této ztrátě významu prostoru a případně i teritoria ztratila neoklasická geopolitika svůj „raison de etre“. Zjednodušeně řečeno, vojenská moc ano, prostor a teritorium ne. Ve snaze o prozkoumání tohoto tvrzení jsem napsal článek Kofroň (2012c), pročež zde jen stručně shrnu jeho hlavní zjištění a implikace. Nejdříve se stručně zmíním o roli teritoria jakožto základny moci státu. Poté se zaměřím na vlastní vojenskou problematiku, přičemž nejprve ukážu na vztah války a prostoru na taktické úrovni a poté se zaměřím na úroveň strategickou.

První bod, ke kterému je třeba se vyjádřit, vidím v otázce, zda teritorium vůbec ještě představuje významný statek v mezinárodní politice. Mnozí, zejména postmoderní autoři význam teritoria a tím i státu v různé míře a z různých pozic zpochybňovali (nejznámější zřejmě je Ohmae 1993, podobně však i O'Tuathail 1999, Ruggie 1993, Agnew 1994 a 2009). Jak jsem se ve výše zmíněném článku pokusil ukázat, teritorium stále představuje nezbytnou základnu moci, neboť státy svou moc čerpají z teritoria, které (více či méně) kontrolují.²⁴ Nicméně lze tvrdit, že teritorium již nepředstavuje fakticky jediný zdroj ekonomické moci, tak jako v před-moderních dobách. Díky tomu, že ekonomická výkonnost se v současnosti odvíjí od inovačních, organizačních a obchodních schopností, hraje teritorium pouze omezenou úlohu. Je však nezbytné si uvědomit, že tento stav je možný pouze díky schopnosti industriální a post-industriální ekonomiky dlouhodobě produkovat ekonomický růst.²⁵ Implikací tohoto faktu v mocenské politice je, že státy mají možnost zvýšit svou moc ekonomickými, sociálními a byrokratickými reformami (blíže Taliaferro 2006) více a rychleji, než kdyby se pokusily připojit území cizího státu. I přes výše řečené však teritorium stále představuje nezbytný základ moci a navíc spolu s růstem velikosti ekonomiky obvykle klesá její závislost na dalších ekonomikách.

Pokud zpochybňování role teritoria přicházela především z postmoderních kruhů, potom zpochybňování role prostoru (ve smyslu vzdálenosti, plochy a terénu) přichází jak ze strany postmoderně orientovaných autorů (např. O'Tuathail 1999 a 2000), tak ze strany stoupenců teorie revoluce ve vojenských záležitostech, kteří epistemologicky stojí na půdě pozitivizmu (Krepinevich 1993, Rumsfeld 2004). Hlavní argument v zásadě říká, že rozvoj přesně naváděné munice a informačních technologií vedl k situaci, kdy taktika (a tím pádem i terén) přestala hrát významnější roli. Nicméně, jak jsem s odkazem na současnou přední literaturu ukázal v článku Kofroň (2012c), taková tvrzení lze považovat za mylná. Přesně naváděná munice fakticky znamená jen to, že jednotky se musí ještě více rozptýlit a ještě dovedněji využívat maskování a krytí terénem. Za druhé pokus o útok musí ještě více než kdy dříve využívat kombinace potlačovací palby a manévru kopírujícím terénní prvky umožňující krytí. Obecně lze tedy říci, že přesně naváděná munice nepředstavuje žádný zásadní zlom v moderní taktice. Ta vznikla během první světové války jako reakce na prodloužený dostřel,

²⁴ Jakmile by stát určitou část svého teritoria nekontroloval, nemohl by z ní moc extrahovat. Je tedy třeba ještě jednou připomenout, že mluvím o státnosti empirické, nikoliv právní. Obecně je výše zmíněné tvrzení aplikovatelné na všechny skupiny, které jsou s to extrahovat zdroje z určitého území ve svůj prospěch.

²⁵ Naopak antické ekonomické systémy nebyly schopny dlouhodobého ekonomického růstu bez záboru dalšího území (blíže Gilpin 1981, Angresano 1996).

zvětšenou lethality a kadenci palby. Právě tehdy se zrodil radikální taktický zlom spočívající v disperzi sil, snaze využít krycích vlastností terénu a snaze o hlubkové členění obrany (viz Biddle 2004). Lze tvrdit, že využívání terénu před tímto zlomem se téměř nevyskytovalo, případně bylo velmi limitované (extrémním případem byla antická řecká bitva viz Hanson 1988). Nicméně zvýšená palebná síla (ve svém extrému představovaná taktickými jadernými zbraněmi) znamená ještě jednu změnu oproti minulosti. Zatímco dříve bylo možné bránit bod, ale v zásadě nebylo možné udržet rozlehlejší prostor, v současnosti je tomu přesně naopak. Snaha držet dlouhodobě jakýkoliv bod by vedla k jeho rychlému zničení palebnými prostředky. Na druhou stranu kombinace nárůstu palebné síly a možností palebného manévru spolu s disperzí jednotek vede k schopnostem udržet i velmi rozlehlý prostor s využitím relativně malého počtu vojáků a techniky. Otázku vztahu taktiky a prostoru tak můžeme uzavřít s tím, že role terénu a prostoru na taktické úrovni enormně stoupla právě s rozvojem technologie. Terén a prostor tedy v současnosti drží ve vojenských záležitostech mnohem větší úlohu, než kdy předtím.²⁶

Výše zmíněná proměna od schopnosti bránit bod k schopnosti bránit prostor přináší zásadní implikace i do mezinárodní politiky. Schopnost bránit prostor spolu s etablováním relativně mohutných národních států vedla k situaci, kdy státy dokáží, alespoň do značné míry vykryt své hranice, či přinejmenším jádrové oblasti. Zároveň také platí, že útočník musí rozvinout své síly, pokud chce proniknout na nepřátelské území, čímž svůj postup výrazně zpomaluje (připomínám, že kumulace sil by okamžitě vedla k jejich napadení palebnými prostředky obránce). Dalším z významných aspektů moderních armád je jejich extrémní závislost na logistickém zabezpečení. Na rozdíl od dřívějších dob drancování neudrží armádu v chodu. Paradoxně tak moderní doba vytvořila podmínky pro poměrně snadnou hájitelnost teritoria. Zatímco ve starověku poměrně běžně docházelo k překvapivým vpádům národů žijících za regionálním horizontem, v současné době je drtivá většina tradičních vojenských hrozeb silně regionalizovaná (blíže Kofroň 2012c).

V tento okamžik se může vyskytnout otázka – a co strategické letectvo a námořní přeprava? Ve vztahu k letecké zbraně lze tvrdit, že její účinnost jako izolované strategické zbraně je enormně nízká (Pape 1996). Jinak řečeno, letectvo má význam tehdy, když je použito v součinnosti s pozemními silami, je-li však použito samostatně, jeho vliv je překvapivě nízký (viz i Press 2001, Lake 2009 aj.). Ve vztahu k námořnictvu je třeba vyzdvihnout práci Mearsheimera (2001), který poměrně přesvědčivě argumentoval, že projekce síly přes rozsáhlé vodní masy je enormně náročná a bývá úspěšná jen za jasné převahy (a dobrého operačního plánu) na straně útočníka. Navíc koncentrované námořní svazy v blízkosti pobřeží se pro obránce stávají lákavým cílem jeho konvenčních a případně i jaderných zbraní. Dokonce lze tvrdit, že zatímco ve starověku se přinejmenším první fáze námořních výsadek vždy povedla (a pokud ne, tak spíše vinou počasí), v novověku se námořní výsadky staly enormně rizikovou záležitostí. Tento fakt je dán (i) lepší schopností získat informace o blízcím se námořnictvu a (ii) schopností bránit poměrně rozlehlý pobřežní prostor zejména díky zvětšení dosahu a přesnosti palby. Zdá se tedy, že ani na nejvyšší strategické úrovni rozvoj technologie nevedl k poklesu významu prostoty, spíše naopak.

²⁶ Výše zmíněné faktory vedou k tomu, že pokud by obě strany války aplikovaly moderní taktiku ruku v ruce s nejmodernější technologií, útočné rychlosti jejich armád by byly pomalejší než před padesáti či sedmdesáti lety (Biddle 2004). Je to dáno jak tím, že útočící jednotky musí pečlivě plánovat své akce s ohledem na příležitosti ke krytí, jež vytváří terén, tak tím, že přesuny záloh jsou omezeny nezbytným maskováním a disperzí, jako reakcí na hrozbu leteckých útoků.

ZÁVĚR

Neoklasická geopolitika především slibuje zahájit výzkum témat, která na jedné straně lze oprávněně považovat za významná (jak z hlediska akademického, tak praktického), ale přitom jsou současnou geografii silně přehlížena. Jelikož mocenské soupeření neskončilo spolu s koncem studené války, nelze považovat otázky moci v mezinárodní politice za překonané. Obdobně lze tvrdit, že jelikož ve vojenství prostor a geografie stále hrají překvapivě významnou úlohu (v některých ohledech dokonce větší než v minulosti), nelze rezignovat na výzkum prostoru, jakožto objektivní materiální entity. Právě neoklasická geopolitika by se měla snažit zkoumat působení prostoru jako funkce vojenské technologie na politické výstupy jak na systémové rovině mezinárodní politiky, tak případně na rovině konkrétních zahraničních politik. Zdá se, že současné mezinárodní vztahy, zejména pak jejich realistická větev, poskytuje vhodný odrazový můstek s dostatečně vyvinutými teoriemi, o které by se vznikající neoklasická geopolitika měla (mohla) opřít. Právě fakt, že v mezinárodních vztazích existuje určitá poptávka jednak po regionálních znalostech (kombinujících empirii s teoriemi) a také po teoretizaci významu prostoru, či jeho konfigurací (viz Mearsheimer 2001, Posen 2003, Ross 2009), nabízí možnou cestu pro systémovou neoklasickou geopolitiku.

Nabízí se otázka, vzhledem k rozsahu a charakteru této práce zde neřešená, jakým způsobem přesně by měla postupovat neoklasická geopolitika při formulování svých teorií. Nabízí se cesta využít ofenzivně neorealistickej teorie jako obecného základu (v tento okamžik pokládaný za adekvátní) a zkoušet buď deduktivně, či za využití typologického (induktivního) teoretizování (viz George Bennett 2005) doplňovat tuto teorii s prostorovými proměnnými. Jelikož jsem na úvod práce předeslal, že neoklasická geopolitika by měla být systémovou vědou, mělo by se jednat i o proměnné, které prostor tak pojmají. V tento okamžik i na základě výsledků této disertační práce si lze představit primárně tyto: 1) Relativní cena prostoru v ekonomickém slova smyslu, tedy do jaké míry je možné v uzavřeném prostoru generovat ekonomický růst. 2) Vojenský význam prostoru, tedy zda lze bránit bod anebo prostor. 3) Relativní dominance námořní či pozemní moci, tedy, která z těchto dvou je efektivnější ve smyslu projekce síly. 4) Charakter systému, tedy zda se jedná o systém kontinentální, či fragmentovaný – složený z několika regionů. Tyto čtyři proměnné operacionalizované dichotomně vytváří celkem 16 různých kombinací, u nichž (má-li mít systémová geopolitika naději na akademický úspěch) bychom měli pozorovat rozdíly ve stabilitě mezinárodních systémů, sklonu k válkám atd. Právě hypotézy, stojící na kombinaci výše zmíněných proměnných, by měly být testovány. Jako stručný příklad uvedu následující hypotézu. Předpokládejme, že rozhodující jsou pouze dvě proměnné: 1) Schopnost bránit bod nebo prostor a 2) relativní cena teritoria. V případě systémů, kde se kombinuje vysoká cena teritoria se schopností bránit (jen) bod, lze očekávat vznik systémů s mimořádně agresivními státy, a to protože státy nejsou sto bránit celé území a zároveň zisk, respektive ztráta části území vede k velkým relativním mocenským rozdílům (potencionálně fatálním pro poražené). Naopak v případě systémů kombinujících schopnost bránit bod s nízkou cenou za teritorium bychom měli nalézat relativně mírové systémy. Státy totiž v této situaci dokáží uhájit své hranice a zároveň ztráta anebo zisk kusu území není tak významná. Nyní by mělo navázat empirické ověřování této hypotézy, nicméně to je již úkol pro další výzkum.

V jistém ohledu ještě významnější příslib slibuje neoklasická geopolitika ve vztahu k fenoménům, které jsou sice s geopolitickým systémem spojeny, ale nelze je s tímto systémem ztotožňovat. Primárně se jedná například o válku a její výzkum. Ten byl v geografii v uplynulých desetiletích buď zcela ignorován, či byl primárně prováděn z pozic kritické sociální vědy se všemi omezeními tomuto přístupu vlastními. Obdobně výzkum prostoru jakožto materiální entity by mohl inspirovat i výzkum na nižší úrovni (substátní), kterou se

primárně zabývá politická geografie. I zde platí, že politicko-geografické výzkumy byly až příliš často ukotveny, v postmoderním či post-strukturalistickém paradigmatu, což přinejmenším omezovalo rozsah kladených otázek. Díky tomu bohužel politická geografie ignorovala pozitivistický výzkum dopadu teritoriálního uspořádání na formování státu (zpracováno politickým vědcem Herbstem 2000), či role dopravních možností pro budování zastupitelských demokracií (zpracováno politickým ekonomem Stasavagem 2010), nebo role dopravy na formování masových armád (zpracováno politickými vědci Stasavagem, Shevem a Onoratem 2012). Otázkou je, jestli má neoklasická geopolitika alespoň určitou šanci ovlivnit geografii jako širší obor. Domnívám se, že v určitých aspektech ano. V první řadě obnovený zájem o prostor jakožto materiální entitu může podnítit pozitivně orientovaný výzkum i v jiných suboborech, například v ekonomické geografii, která se od standardního pojetí prostoru a tím i geografie v posledních letech výrazně odchýlila (viz Rodriguez Pose 2011). Avšak ještě významnější může být plné využívání rigorózních případových studií. Ty totiž v současné geografii v zásadě absentují, což staví geografů do velmi nevýhodné pozice, neboť jejich práce nedokáže úspěšně řešit teoretické „*what if (co kdyby)*“ otázky (viz Krugman 2011). Neoklasická geopolitika tedy může pomoci při šíření tohoto typu metodologií, jakož i při jejím rozvíjení pro potřeby geografického výzkumu. Nakonec geopolitika, díky svému zaměření na otázky a problémy nacházející se na úrovni makroregionů, by mohla přispět k obnovení (samozřejmě spíše deskriptivní) regionální geografie zabývající se regiony na nadstátní úrovni, což je opět téma, které v minulých desetiletích bylo geografů až překvapivě opomíjeno.

Na druhou stranu neoklasická geopolitika čelí řadě výzev, které ji fakticky mohou zničit, či deformovat. Zaprvé, současný postoj většiny geografů (zejména těch západních) lze označit jako silně negativní až nepřátelský jak vůči (neo)klasické geopolitice, tak vůči (neo)realismu jako teoretickému základu a nakonec i vůči (neo)pozitivismu jako jednomu z možných epistemologických ukotvení. Pro stoupence neoklasické geopolitiky to znamená, že napřed budou muset vybojovat své uznání uvnitř geografické obce. Tento zápas přitom bude logicky směřovat k normativním a epistemologickým otázkám. Debata tedy nebude příliš o reálných praktických problémech, nýbrž o problémech (v nejlepším) zajímavých jen pro část akademické sféry. Neoklasická geopolitika se tak může stát určitým rámcem (třebas i obhájeným) bez vlastní výplně výzkumu klíčových otázek mezinárodní politiky. Alternativa, totiž snaha primárně publikovat a diskutovat v oboru mezinárodních vztahů má také svá úskalí. Zaprvé, enormní důraz na teorie (viz Gerring 2012b) bude mimořádně cizí pro velkou část geografů. Dále, metodická vytříbenost mezinárodních vztahů také bude geografům činit problémy. Jednak díky chybějícímu metodologickému výcviku a zadruhé díky podstatě studovaného předmětu. Dále, ti kteří dokáží uspět v konkurenčním prostředí MV, budou mít jen malé pobídky pro publikování i ve svém mateřském oboru. Může se tak stát, že neoklasická geopolitika se fakticky oddělí od geografie. Lze říci, že v ten okamžik by se z geopolitiky v MV stala určitá obdoba prostorové ekonomie. Faktem je, že obě varianty, totiž jak pokus o uznání na poli geografie, tak pokus o asimilaci do MV, spíše směřují k zániku neoklasické geopolitiky, buď proto, že bude postrádat vlastní výzkum, nebo proto, že fakticky splyne s MV. V tomto ohledu tak tato práce končí možná až příliš skepticky, co se stran možného rozvoje neoklasické geopolitiky týče.

LITERATURA:

- ANGRESANO, J. (1996): *Comparative Economics*, Prentice Hall, 604 s.
- AGNEW, J. (1994): *The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory*, *Review of International Political Economy*, 1, č. 1, s. 53-80.
- AGNEW, J. (2002): *Making Political Geography*. A Hodder Arnold Publication, London, 256 s.
- AGNEW, J. (2009): *Globalization and Sovereignty*. Rowman & Littlefield, Plymouth, 231 s.
- ANDRESKI, S. (1954): *Military Organization and Society*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 238 s.
- ANGELL, N. (1911): *The Great Illusion, A Study of the Relation of Military Power in Nations to their Economic and Social Advantage*. 3rd Revised and Enlarged Ed., The Knickerbrocker press, New York, 407 s.
- ARON, R. (1966): *Peace and War: Peace and War*. Weidenfeld & Nicolson, London, 170 s.
- ART, R. (2005): *The United States, The Balance of Power, and World War II: Was Spykman Right?* *Security Studies*, 14, č. 3, s. 365-406.
- ASHLEY, R. (1984): *The Poverty of Neorealism*. *International Organization*, 38, č. 2, s. 225-286.
- ASHWORTH, L. (2011): *Realism and the spirit of 1919: Halford Mackinder, geopolitics and the reality of the League of Nations*, *European Journal of International Relations*, 17, č. 2, s. 279-301.
- ATZILI, B. (2006): *When Good Fences Make Bad Neighbors: Fixed Borders, State Weakness, and International Conflict*. *International Security*, 31, č. 3, s. 139–173.
- BARŠA, P., ČÍSAŘ, O. (2008): *Anarchie a řád ve světové politice*. Portál, Praha, 560 s.
- BAUER, M. et al. (2012): *Warfare Experience During Ontogeny Increases Egalitarian and Parochial Motivations*, *Royal Economic Society Annual Conference 2012*, Cambridge, 58 s.
- BENNETT, A., ELMAN, C. (2007): *Case study methods in the international relations subfield*. *Comparative Political Studies*, 40, č. 2, s. 170-194.
- BERG, E., KUSK, E. (2010): *What Makes Sovereignty a Relative Concept? An Empirical Approach to International Society*. *Political Geography*, 29, č. 1, s. 40–49.
- BHASKHAR, R. (1978): *The Possibility of Naturalism: A philosophical critique of the contemporary human sciences*. Routledge, London, 176 s.
- BIDDLE, S., FRIEDMAN, J. (2008): *The 2006 Lebanon Campaign and the Future of Warfare: Implications for Army and Defense Policy*. United States Army War College, Carlisle, 90 s.
- BIDDLE, S. (1997): *Victory misunderstood, What the Gulf War tells us about the future of conflict*. *International Security*, 21, č. 2, s. 139–179.
- BIDDLE, S. (2001): *Rebuilding the Foundations of offense-defence Theory*, *Journal of Politics*, 63, č. 4, s. 741-774.
- BIDDLE, S. (2004): *Military Power, Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*. Princeton University Press, Princeton, 337 s.
- BIDDLE, S. (2007): *Strategy in War*, *Political Science & Politics*. 40, č. 3, s. 461–456.
- BIDDLE, S., ZIRCKLE, R. (1996): *Technology, Civil-Military Relations, and War-fare in the Developing World*. *Journal of Strategic Studies*, 19, č. 2, s. 171–212.
- BUENO de MESQUITA, B., MORROW, J. (1999): *Sorting Through the Wealth of Notions*. *International Security* 24, 2, s. 56-73.
- BUENO de MESQUITA, B., MORROW, J., SIVERSON, R., SMITH, A. (1999): *An Institutional Explanation of the Democratic Peace*. *American Political Science Review* 93, 4, s. 791-807.

- BUENO de MESQUITA, B., KOCH, M., SIVERSON, R. (2004): Testing Competing Institutional Explanations of the Democratic Peace: The Case of Dispute Duration. *Conflict Management and Peace Science*, Winter 2004, 255-268.
- BUHAUG, H., ROD, K. (2006): Local Determinants of African Civil Wars, 1970–2001. *Political Geography*, 25, č. 3, s. 315–335.
- BRZEZINSKI, Z. (1999): Velká šachovnice. *Mladá Fronta*, Praha, 229 s.
- CARR, E. (1939 (2001)): *The Twenty Years Crisis, 1919-1939: an Introduction to the Study of International Relations*. Palgrave Macmillan, New York, 344 s.
- CHALMERS, A. (1999): *What is the Think Called Science*. Hackett Publishing Co.; 3 edition, Indianapolis, 200 s.
- CHECKEL, J. ed. (2007): *International Institutions and Socialization in Europe*. Cambridge university press, 292 s.
- CLAUSEWITZ, C. (2008): *O válce*. Academia, Praha, 749 s.
- COLLIER, D. (2011): Understanding Process Tracing. *PS Political science and politics*, 44, č. 4, s. 823-830.
- DALBY, S. (2008): Warrior Geopolitics: Gladiator, Black Hawk Down and the Kingdom of Heaven. *Political Geography*, 27, č. 4, s. 439–455.
- DESCH, M. (1996): War and Strong States, Peace and Weak States? *International Organization*. 50, č. 2, s. 237–268.
- DESCH, M. (2003): It is kind to be cruel: the humanity of American Realism, *international studies review*, 29, č. 3, s. 415-426
- DESCH, M. (2008): America's Liberal Illiberalism: The Ideological Origins of Overreaction in U.S. Foreign Policy. *International Security*, 32, č. 3, 7–43.
- DESSLER, D. (1991): Beyond Correlations: Toward a Causal Theory of War, *International Studies Quarterly*, 35, č. 3, s. 337-335.
- DEUTSCH, K. W., et al. (1957). *Political community and the North Atlantic area; international organization in the light of historical experience*. Princeton University Press, Princeton, 282 s.
- DICKEN, P. (2007): *Global Shift, Fifth Edition: Mapping the Changing Contours of the World Economy*. Guilford Publications 3rd ed., New York, 600 s.
- DOMOSH, M., SAEGR, J. (2001): *Putting Women in Place: Feminist Geographers Make Sense of the World*. The Guilford Press, New York, 216 s.
- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (2000): Globalization: processes of integration or multi-polarisation, *Acta Universitatis Carolinae – Geographica* 35, č. 1, s. 5-20.
- DOSTÁL, P., AKCALI, E., ANTONSICH, M. (2011): Turkey's Bid for European Union Membership: Between "Thick" and "Thin" Conceptions of Europe. *Eurasian Geography and Economics*, 52, č. 2, s. 196-216.
- DOYLE, M. W. (1983): "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs". *Philosophy and Public Affairs*. I and II (12)), s. 205–235, 323–353.
- DOYLE, M. W. (1986): "Liberalism and World Politics". *The American Political Science Review* 80, č. 4, s. 1151–1169.
- DRULÁK, P. (2003): *Teorie mezinárodních vztahů*. Portál, Praha, 224 s.
- DRULÁK, P. (2006a): Motion, Container and Equilibrium: Metaphors in the Discourse about European Integration. *European Journal of International Relations*, 12, č. 4, 499-531.
- DRULÁK, P. (2006b): Between geopolitics and anti-geopolitics: Czech political thought. *Geopolitics*, Vol. 11, No. 3, s. 420–438.
- ECKSTEIN, A. (2006): *Mediterranean Anarchy, Interstate War, and the Rise of Rome*. University of California Press, Berkeley, 394 s.

- EILSTRUP-SANGIOVANNI, M. (2009): The End of Balance-of-Power Theory? A Comment on Wohlforth et al.'s 'Testing Balance-of-Power Theory in World History', *European Journal of International Relations*, 15, č. 2, s. 347-380.
- FEARON, J. (1991): Counterfactuals and hypothesis testing. *World Politics*, 43, č. 2, s. 169–195.
- FEARON, J.D. (2011): Self-Enforcing Democracy, *Quarterly Journal of Economics*, 126, č. 4, s. 1661-1708.
- FIAMMENGHI, D. (2011): The Security Curve and the Structure of International Politics A Neorealist Synthesis. *International security*, 35, č. 4, s. 126–154.
- FRIEDMAN, M. (1953): *Essays in Positive Economics*. University of Chicago Press, Chicago, 334 s.
- FUKUYAMA, F. (2002): *Konec dějin a poslední člověk*. Rybka Publishers, Praha, 379 s.
- GEORGE, A., BENNETT, A. (2005): *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. MIT Press, Cambridge, 350 s.
- GERRING, J. (2004): What is a Case Study and What is it Good For? *American Political Science Review*, 98, č. 2, s. 341-354.
- GERRING, J. (2007): *Case Study Research: Principles and Practices*. Cambridge University Press, New York, 265 s.
- GERRING, J. (2007): Is There a (Viable) Crucial-Case Method? *Comparative Political Studies* 40, č. 3, s. 231-53.
- GERRING, J. (2012a): Mere Description. *British Journal of Political Science*, forthcoming, 32 s.
- GERRING, J. (2012b): *Social Science Methodology*, 2nd ed. Cambridge University Press, Cambridge, 522 s.
- GIDDENS, A. (1985): *Nation-State and Violence*. Polity Press, Cambridge, 399 s.
- GILPIN, R. (1981): *War and Change in World Politics*. Cambridge, Cambridge University Press, 272 s.
- GILPIN, R. (1984): The Richness of the Tradition of political realism. *International Organization*, 38, č. 2, s. 287-304.
- GLASER, C. (1994): Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help. *International Security*, 19, č. 3, s. 50-90.
- GLASER, C. (2010): *Rational Theory of International Politics*. Princeton University Press, Princeton, 328 s.
- GOWA, J. (2011): The Democratic Peace after the Cold War. *Economics and Politics*, 23, 2, s. 153-171.
- GRAY, C. (1977): *Geopolitics of the Nuclear Era: Heartland, Rimlands, and the Technological Revolution*. Crane Russak & Co., New York, 70 s.
- GRAY, C. (1999): Inescapable Geography. In: Sloan, G., Gray, C. (eds.): *Geopolitics, Geography and Strategy*. Frank Cass, London, s. 161–178.
- GRIECO, J. (1988): Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism. *International Organization*, 42, č. 3, s. 485-507.
- GRYNAVSKI, E. (2010): Do Our Philosophical Commitments Matter? Qualitative & Multi-Method Research. 8, s. 4-9.
- GRYNAVISKI, E. (2012): Contrasts, conterfactuals and causes. *European Journal of International Relations*, 0(0) forthcoming – s. 1-24.
- GUZZINI, S. (2004): *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*. Barrister a Principal, Brno, 299 s.
- HANSON, V. (1988): *The Western Way of War*. University of California Press, Berkeley, 320 s.
- HARVEY, D. (1982): *The Limits to Capital*. Verso, London 478 s.

- HEPPLE, L. (1986): The revival of geopolitics. *Political Geography Quarterly*, 5, č. 4, s. 21–36.
- HERBST, J. (2000): *States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control*. Princeton University Press, Princeton, 248 s.
- HERWIG, H. (1999): Geopolitik, Hitler and Lebensraum. In: Gray, C. Sloan G. (ed.): *Geopolitics, Geography, Strategy*, Frank Cass, London, s. 218–241.
- HOFFMANN, S. (1977): *An American Social Science: International Relations*, Daedalus Vol. 106, No. 3, pp. 41-60.
- HOWARD, M. (1997): *Válka v evropské historii*. Barrister & Principal, Brno, 153 s.
- HUNTINGTON, S. (1993): The Clash of Civilization: And Remaking World Order, *Foreign Affairs*, 72, č. 3, s. 22–49.
- HUNTINGTON, S. (2001): *Sřet civilizací: a nový světový řád*. Rybka Publishers, Praha, 447 s.
- JERVIS, R. (1978): Cooperation under security dilemma. *World Politics*, 30, č. 2, s. 167–214.
- JOHNSTON, R. (1994): Fragmentation Around the Defended Core: The Territoriality of Geography. *The Geographical Journal*, 164, č. 2, s. 139–147.
- JORDAN, R. et. al. (2009): *One Discipline or Many? TRIP Survey of International Relations Faculty in Ten Countries, Teaching, Research, and International Policy (TRIP) Project*, The College of William and Mary Williamsburg, Virginia, 94 s.
- KANT, I. (1999): *K věčnému míru*, OIKOYMENH, Praha, s. 102.
- KAPLAN, R. (2009): The revenge of geography. *Foreign Policy*, 172, May/June 2009, s. 96–105.
- KARLAS, J. (2008): *Forma mezinárodních institucí: teoretická analýza*. Karolinum, Praha, 206 s.
- KEARNS, G. (2009): *Geopolitics and Empire: The Legacy of Halford Mackinder*. Oxford University Press, New York, 344 s.
- KEOHANE, R. (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University press, Princeton, 312 s.
- KEOHANE, R. (1998): International Institutions, Can Interdependence Work? *Foreign Policy*, Spring 1998, No. 110, s. 82-96.
- KEOHANE, R. (2002): *Power and Governance in a Partially Globalized World*. Routledge, New York, 312 s.
- KEOHANE, R., NYE, J. (2001): *Power and Interdependence*, 3rd. ed. Longman, New York. 352 s
- KING, G., KEOHANE, R., VERBA, S. (1994): *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton University Press, Princeton, 300 s.
- KIRBY, M., GODWIN, M. (2008): Operational Research as Counterfactual History: A Retrospective Analysis of the Use of Battelfield Nuclear Weapons in the German Invasion of France and Flanders, May-June 1940, *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 31, 4, pp. 633-660.
- KIRSHNER, J. (2010): The Tragedy of Offensive Realism: Classical realism and the Rise of China, *European Journal of International Relations*, forthcoming, 23 p.
- KOPEČEK, V., DROBÍK, T., HASALOVÁ, J. (2011): Česká geografie ve 21. století: Skutečně pro život? *Informace ČGS*, 30, č. 2, s. 25–29.
- KOŘAN, M. (2009): Jakou cestou po pozitivismu? Pragmatismus a vědecký realismus a jejich role ve výzkumu mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy*, č. 1, s. 7-36
- KREPINEVICH, A. (1994): Cavalry to Computer; the Pattern of Military Revolutions. *The National Interst*, 37, fall 1994, s. 30–42.
- KRISTENSEN, P. (2011): Dividing Discipline: Structures of Communication in International Relations. *International Studies Review* 14, s. 32–50.

- KRUGMAN, P. (2011): The New Economic Geography, Now Middle-aged. *Regional Studies*, 45, č. 1, s. 1–7.
- KUHLMAN, P. (2007): Estrutura militar no Brasil 1984–2007. Disertační práce. Universidade de São Paulo, Faculdade de Filosofia, Letras e Ciências Humanas, São Paulo, 172 s.
- LABS, E. (1996): Beyond victory: Offensive realism and the expansion of war aims, *Security Studies*, 6, č. 4, s. 1-49.
- LAKE, D. (2009): The Limits of Coercive Airpower: NATO's "Victory" in Kosovo Revisited. *International Security*, 34, č. 1, s.83-112.
- LAKE, D. (2009): Hierarchy in international politics. Cornell University Press, Ithaca, 232 s.
- LAMBETH, B. (2003): The Transformation of American Air Power, Cornell University Press, Ithaca, 303 s.
- LAYNE, C. (1993): The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise, *International Security*, 17, č. 4, s. 5–51.
- LAYNE, C. (1994): Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace, *International Security*, 19, č. 2, s. 5-49.
- LAYNE, C. (2006): The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present. Cornell University Press, Ithaca, 304 s.
- LEBOW, N. (2012): German Jews and American Realism, *Constellations*, forthcoming, 22 s.
- LEGRO, J., MORAVCSIK A. (1999): Is anybody still a realist? *International Security*, 24, č. 2, s. 5-55.
- LEMKE, D. (2003): African Lessons for International Relations Research. *World Politics*, 56, č. 1, s. 114-138.
- LEMKE, D. (2011): Intra-national IR in Africa, *Review of International Studies*, 37, č. 1, s. 49-70.
- LEVY, J., THOMPSON, R. (2005): Hegemonic Threats and Great Power Balancing in Europe, 1495–2000. *Security Studies*, 14, č. 1, s. 1–30.
- LEVY, J., THOMPSON, R. (2010): Balancing on Land and at Sea, Do States Ally against the Leading Global Power? *International security*, 35, 1, s. 7-43.
- LOBELL, S., RIPSAN, N., TALIAFERRO, J. eds., (2009): Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy. Cambridge University Press, Cambridge, 310 s.
- MACDONALD, P. (2003): Useful Fiction or Miracle Maker: The Competing Epistemological Foundations of Rational Choice Theory. *American Political Science Review*, 97, č. 4, s. 551–565.
- MACDOWELL, L. (1992): Doing gender: feminisms, feminists and research methods in human geography. *Transactions of the Institute of British Geographers* 17, 399-416.
- MACHAVELLI, N. (2001): Vladař, Železný, Praha, 101 s.
- MACKINDER, H. (1904): The geographical pivot of history. *The Geographical Journal*, 23, s. 421–437.
- Mahan, A.T. (1890): The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783. Boston Little, Brown and Company, Boston 640 s.
- MALINIAK, D., OAKES, A., PETERSON, S., TIERNEY, M. (2011): International Relations in the US Academy, *International Studies Quarterly*, 55, č. 2, s. 437-464.
- MAMADOUH, V. (1998): Geopolitics in the nineties: One flag, many meanings. *GeoJournal*, 46, č. 4, s. 237–253.
- MAMADOUH, V. (2003): Some notes on the politics of political geografy. *Political Geography*, 22, č. 6, s. 663–675.
- MANDELBAUM, M. (1998): Is Major War Obsolete? *Survival*, 40, č. 4, s. 20–38.

- MARQUES, A. (2008): Amazônia: pensamento e presença militar, Disertační práce, Universidade Sao Paulo, FFLCH, dep. Ciência Política, São Paulo, 233 s.
- MARTIN, R., SUNLEY, P. (2011): The new economic geography and policy relevance. *Journal of Economic Geography*, 11, č. 2 s. 357–369.
- MASARYK, T. G. (1990/1905): Problém malého národa, In: *Ideály Humanitní* (Masaryk, T. G.), Melantrich, Praha, 127 s.
- MASSEY, D., CATALANO, A. (1978): *Capital and Land (Social structure and social change)*. Hodder & Stoughton Educational. 210 s.
- MEARSHEIMER, J. (1983): *Conventional Deterrence*. Cornell University Press, New York, 296 s.
- MEARSHEIMER, J. (1988): Numbers, Strategy, and the European Balance. *International Security*, 12, č. 4, s. 174–185.
- MEARSHEIMER, J. (1990): Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*, 15, č. 1, s. 5-56.
- MEARSHEIMER, J. (1995): The False Promise of International Institutions, *International Security*, 19, č. 3, s. 5–49.
- MEARSHEIMER, J. (2001): *Tragedy of Great Power Politics*. Norton & company, New York, 555 s.
- MEARSHEIMER, J. (2005): Clash of the Titans,” A Debate with Zbigniew Brzezinski on the Rise of China, *Foreign Policy*, č. 146 (January-February 2005), s. 46-49.
- MEARSHEIMER, J. (2006): Conversations in International Relations - Interview with John J. Mearsheimer (Part II), *International Relations*, 20, č. 2, s. 231-243.
- MEARSHEIMER, J. (2010): Why is europe peaceful today? *EUROPEAN POLITICAL SCIENCE*, Vol. 9, 3, s. 387-397.
- MEARSHEIMER, J. (2011): Realists as Idealists. *Security Studies*, 20, č. 3, s. 1-7.
- MEARSHEIMER, J., WALT S. (2003): An Unnecessary War. *Foreign Policy*, č. 134 (Jan. - Feb., 2003), s. 50-59.
- MEGORAN, N. (2008): Militarism, realism, just war, or nonviolence? *Critical geopolitics and the problem of normativity*, *Geopolitics*, 13 č. 3, s. 473-497.
- MEGORAN, N. (2010): Neoclassical Geopolitics. *Political Geography*, 29, č. 4, s. 187–189.
- MEGORAN, N. (2011): War and peace? An agenda for peace research and practice in geografie. *Political Geography*, 30, č. 4, s. 178–189.
- MESQUITA DE, B. et al. (2003): *Logic of Political Survival*. MIT Press, Cambridge, 550 s
- MILLER, B. (2010): Explaining Changes in U. S. Grand Strategy: 9/11, the Rise of Offensive Liberalism, and the War in Iraq. *Security Studies*, 19, č. 1, s. 26-65.
- MITRANY, D. (1965): The Prospect of European Integration: Federal or Functional. *Journal of Common Market Studies*, 4, č. 6, s. 119-149.
- MOE, T. (1979): On the Scientific Status of Rational Models. *American Journal of Political Science*, 23, č. 1, s. 215-243.
- MONTEIRO, N., RUBY, K. (2009): IR and the False Promise of Philosophical Foundations, *International Theory*, 1, č. 1, s. 15-48.
- MONTEIRO, N., DEBS, A. (2012): The Flawed Logic of Striking Iran. *Foreign Affairs*, staženo z (<http://www.foreignaffairs.com/articles/137036/alexandre-debs-and-nuno-p-monteiro/the-flawed-logic-of-striking-iran>) dne 13.6.2012.
- MORAVCSIK, A. (1993): Preferences and Power in the European-Community - a Liberal Intergovernmentalist Approach, *Journal of Common Market Studies*, 31, č. 4, s. 473-524.
- MORAVCSIK, A. (1997): Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization*, 51, č. 4, s. 513-553.
- MORGENTHAU, H. (1993 (1948)): *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Brief ed. McGraw-Hill, New York, 489 s.

- NYE, J. (2004): *Power in the Global Information Age: From Realism to Globalization*. Routledge, London, 240 s.
- OBINGER, H., SCHMITT, C. (2011): Guns and Butter, Regime Competition and the Welfare State During the Cold War. *World Politics*, 63, č. 2, s. 246–270.
- OHMAE, K. (1995): *The End of the National State. The Rise of Regional Economies*. The Free Press, New York, 145 s.
- O'LOUGHLIN, J., WUSTEN VAN, H. (1993): The Political Geography of War and Peace 1890–1991. In: Taylor, P. (ed): *The Political Geography of the Twentieth Century*. Belhaven Press, London, s. 63–113.
- OLSON, M., ZECKHAUSER, R. (1966): An Economic Theory of Alliances, *The Review of Economics and Statistics*, 48, č. 3, s. 266–279.
- OREN, I. (1994): The Subjectivity of the "Democratic" Peace: Changing U.S. Perceptions of Imperial Germany, *International Security*, 20, č. 2, s. 147–184.
- O'TUATHAIL, G. (1998): Deterritorialized Threats and Global Dangers: Geopolitics, Risk Society and Reflexive Modernization. *Geopolitics*, 3, č. 1, s. 17–31.
- O'TUATHAIL, G. (1999): Understanding Critical Geopolitics and Risk Society. In: Sloan, G., Gray, C. (eds.): *Geopolitics, Geography and Strategy*. Frank Cass, London, s. 107–124.
- O'TUATHAIL, G. (2000): The Postmodern Geopolitical Condition: States, Statecraft, and Security into the Twenty First Century. *Annals of the Association of American Geographers*, 90, č. 1, s. 166–178.
- PAPE, R. (1996): *Bombing to Win*. Cornell University Press, 366 s.
- PAPE, R. (2012): When Duty Calls: A Pragmatic Standard of Humanitarian Intervention, *International Security*, 37, č. 1: 41–80.
- PAVLÍNEK, P., ŽENKA, J. (2011): Upgrading in the automotive industry: Firm-level evidence from Central Europe. *Journal of Economic Geography*, 11, č. 3, s. 559–586.
- PEZARAT CORREIA, PEDRO de (2002): *Manual de Geopolítica e Geostratégia*. Quarteto, Coimbra 341 s.
- PODVIG, P. (2008): The Window of Vulnerability that was not. *International Security*, 33, č. 1, s. 118–138.
- POSEN, B. (1993): Nationalism, the Mass Army, and Military Power. *International security*, 18, č. 2, s. 80–124.
- POSEN, B. (2000): The War for Kosovo: Serbia's Political-Military Strategy. *International Security*, 24, č. 4, s. 39–84.
- POSEN, B. (2003): Command of the Commons, *International Security*, 28, č. 1, s. 5–46.
- PRESS, D. (2001): The Myth of Air Power in the Persian Gulf War and the Future of Warfare. *International Security*, 26, č. 2, s. 5–44.
- RATHBUN, B. (2008). A Rose by Any other Name: Neoclassical Realism as the Natural and Necessary Extension of Neorealism. *Security Studies*, 17, č. 2, s. 1–28.
- RATHBUN, B. (2010): Is Anybody Not An (International Relations) Liberal? *Security Studies*, 19, č. 2, s. 2–25.
- RESENDE-SANTOS, J. (2007): *Neorealism, States, and the Modern Mass Army*. Cambridge University Press, Cambridge, 332 s.
- RODRÍGUEZ-POSE, A. (2011): Economists as geographers and geographers as something else: on the changing conception of distance in geography and economics. *Journal of economic geography*, 11, č. 2, s. 347–356.
- ROSATO, S. (2003): The Flawed Logic of Democratic Peace Theory, *American Political Science Review*, 97, č. 4, s. 585–602.
- ROSATO, S. (2011): Europe's Troubles, *International Security*. 35, č. 4, s. 45–86
- ROSATO, S., SCHUESSLER, J. (2011): A Realist Foreign Policy for America," *Perspectives on Politics* 9, č. 4, s. 803–819.

- ROSS, R. (2009): China's Naval Nationalism: Sources, Prospects, and the U.S. Response. *International Security*, 34, č. 2, s. 46–81.
- ROWE, D. (2005): The Tragedy of Liberalism, How Globalisation Caused the First World War, *Security Studies*, 14, č. 3, s. 407–447.
- RUGGIE, J. (1993): Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations. *International Organization*, 47, č. 1, s. 139–174.
- RUGGIE, J. (1995): The False Premise of Realism, *International Security*, 20, č. 1, s. 62–70.
- RUMSFELD, D. (2004): Transforming the Military, *Foreign Affairs*, staženo z (<http://www.foreignaffairs.com/articles/58020/donald-h-rumsfeld/transforming-the-military>) dne 26.4.2011.
- RUZZENE, A. (2012): Drawing Lessons from Case Studies by Enhancing Comparability. *Philosophy of the Social Sciences*, 42, č. 1, s. 99–120.
- SAYER, A. (1992): *Method in Social Science*. Routledge, London, 313 s.
- SAYER, A. (2000): *Realism and Social Science*. Sage Publications, London, 224 s.
- SCHROEDER, P. (1994): Historical reality vs Neo-Realist theory, *International Security*, 19, č. 1, s. 108–148.
- SCHWELLER, R. (1997): New Realist Research on Alliances: Refining, not Refuting, Waltz's Balancing Proposition. *American Political Science Review*, 91, č. 4, s. 927–930.
- SHAEFER, F. (1953): Exceptionalism in Geography: A Methodological Examination. *Annals of the Association of American Geographers*, 43, č. 3, s. 226–245.
- SHEVE, D., STASAVAGE, D. (2010): Conscription of Wealth. *International Organization*, 64, č. 4, s. 529–561.
- SINGER, D., DEUTSCH, K. (1964): Multipolar Power Systems and International Stability. *World Politics*, 16, č. 3, s. 390–406.
- SOJA, E. (1989): *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*, Verso, London, 266 s.
- SOKAL, A. (1996): A Physicist Experiments with Cultural Studies, *Lingua Franca*, May/June 1996.
- SØRENSEN, G. (2005): Stát a mezinárodní vztahy, *Portál*, Praha, s. 240.
- SØRENSEN, G. (2008): The case for combining material forces and ideas in the study of IR. *European Journal of International Relations*, 14, č. 1, s. 5–32.
- STASAVAGE, D. (2010): When Distance Mattered: Geographic Scale and the Development of European Representative Assemblies. *American Political Science Review*, 104, č. 4, s. 625–643.
- TALIAFERRO, J. (2006): State Building for Future War: Neoclassical Realism and the Resource Extractive State. *Security Studies*, 15, č. 3, s. 464–495.
- TAYLOR, P. (1982): A Materialist Framework for Political-Geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 7, č. 1, s. 15–34.
- TAYLOR, M. (2012): Toward an International Relations Theory of National Innovation Rates, *Security Studies*, 21, č. 1, s. 113–152.
- TAYLOR, B., BOTEVA, R. (2008): Tilly Tally: War-Making and State-Making in the Contemporary Third World. *International Studies Review*, 10, č. 1, s. 27–56.
- TILLY, C. (1985): War Making and State Making as Organized Crime, In: Evans, P., Reuscheymer, D., Skocpol, T. (eds.): *Bringing the State Back in*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 169–187.
- TILLY, C. (1997): Means and Ends of Comparison in Macrosociology, *Comparative Social Research*, 16, s. 43–53.
- TIN-BOR HUI, V. (2005): *War and State Formation in Ancient China and Early Modern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, 294 s.

- TOJE, A. (2011): The EU as a small power. *Journal of Common Market Studies*, 49, č. 1, s. 43–60.
- TOMEŠ, J. (2000): Geopolitika – Nástroj a proces politické organizace prostoru, IN Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. *Stát, prostor, politika*, PpF UK, Praha, s. 151-179.
- TRACHTENBERG, M. (2003): The Question of Realism: An Historian's View," *Security Studies*, 13, č. 1, s. 156-194.
- VAN EVERA, M. (1984): The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War, *International Security*, 9, č. 1, s. 58-107.
- VAN EVERA, S. (1990): Primed for Peace: Europe after the Cold War, *International Security*, 15, č. 3, s. 7–57.
- VAN EVERA, M. (1998): Offense, Defense, and the Causes of War, *International Security*, 22, č. 4, s. 5-43.
- WAEVER, O. (1998): The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations. *International Organization*, 52, č. 4, s. 687-727.
- WALT S. (1985): Alliance Formation and the Balance of World Power, *International Security*, 9, č. 4, s. 3-43.
- WALT, S. (1987): *Origins of Alliances*. Cornell University Press, Ithaca, 321 s.
- WALT, S. (1999): Rigor or Rigor Mortis?: Rational Choice and Security Studies. *International Security*, 23, č. 4, s. 5-48.
- WALT, S. (2009): Aliances in a Unipolar World, *World Politics*, 61, č. 1, s. 86-120.
- WALT, S. (2011): Is IR still 'an American social science? *Foreign Policy*, Walt´s blog, dostupné z http://walt.foreignpolicy.com/posts/2011/06/06/is_ir_still_an_american_social_science (k 15.6.2012).
- WALTZ, K. (1979): *Theory of International Politics*. Waveland Press, Illinois, 251 s.
- WALTZ, K. (1997): Evaluating theories. *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, s. 913–917.
- WALTZ, K. (2000): Structural Realism After The Cold War. In: *International Security*, 25, č. 1, s. 5-41.
- WALTZ, K. (2001(1954)): *Man, The State and War, a Theoretical Analysis*. University of California Press, New York, 263 s.
- WARDEN, J. (1995): Air theory for the 21st century, *Air and Space Power Journal*, *Battlefield of the Future: 21st Century Warfare Issues*, United States Air Force, 27 s.
- WARDEN, J. (1997): Success in Modern War: A Response to Robert Pape's Bombing to Win, *Security Studies*, 7, č. 2, s. 172-190.
- WENDT, A. (1992): Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, 46, č. 2, s. 391-425.
- WOHLFORTH, W. et al. (2007a): Testing Balance-of-power Theory in World History. *European Journal of International Relations*, 13, č. 2, s. 155–185.
- WOHLFORTH, W. et al. (2007b): *The Balance of Power in World History*. Palgrave Macmillan, New York, 288 s.
- ZAGARE, F. (1999): All Mortis, No Rigor. *International Security*, 24, č. 2, s. 107-114.
- ZAKARIA, F. (1998): *From Wealth to Power, The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, Princetown 216 s.
-

ÚVOD K ČLÁNKŮM:

V následující části je seřazeno šest publikačních výstupů, které představují jádro této disertace. Zde stručně představím tyto publikace. Řazení článků se snaží reflektovat (v rámci možností) strukturu společné části disertační části (nejsou tedy seřazeny chronologicky dle data publikace). Jak je zjevné z tabulky, u všech článků jsem prvním a vlastně i jediným autorem, což tedy znamená, že ve všech případech je můj autorský podíl 100 %. Všechny uvedené články prošly do tisku, přičemž článek Kofroň (2012d) vyjde až v září 2012, pročež ještě není známo přesné číslování stránek.

Seznam článků a definice autorského podílu:

	Článek:	Typ výstupu	Autorský podíl
1.	KOFRONĚ, J. (2012a): Geografie fragmentovaná jako geografie úspěšná? Postmoderní sen noci ostravské. Informace ČGS, 31, č. 1, s. 1–10.	Recenzovaný časopis (RVVV)	100 %
2.	KOFRONĚ, J. (2012b): Geopolitika na pomezí geografie a mezinárodních vztahů. Mezi prostorem intersubjektivním a objektivním. Mezinárodní vztahy, vol. 47, no. 2, s. 57-78.	Recenzovaný časopis (RVVV)	100 %
3.	KOFRONĚ, J. (2012d): Kvalitativní metody jako nástroj nomotetického poznání, aneb má se česká geografie co učit? Geografie 117, č. 3 (v tisku), 19 s.	IF 1,021	100 %
4.	KOFRONĚ, J. (2010): Ofenzivní neorealismus: příslib pro neoklasickou geopolitickou analýzu? In: Geografie pro život ve 21. století: Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna - 3. září 2010. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010, s. 850-855.	Konferenční sborník	100 %
5.	KOFRONĚ, J. (2011): Vojenská moc a její globální distribuce po konci studené války. Geografie, 116, č. 3, s. 256–275.	IF 1,021	100 %
6.	KOFRONĚ, J. (2012c): Prostor a válka, konstanty a proměny v historickém pohledu. Geografie, 117, no. 2, s. 234-252.	IF 1,021	100 %

První (pro mnohé snad kontroverzní) článek (Kofroň 2012a) slouží jako určitý prodloužený úvod. Jeho hlavním cílem v disertaci je především ukázat, co vše je v sázce v širším ohledu ke geografii jako celku. Připomínám, že tento článek vznikl jako reakce na jiný článek (Kopeček, Drobík, Hasalová 2011). Jelikož i tento článek byl napsán politickými geografy, lze tvrdit, že oba články reflektují naprosto odlišný pohled na současný stav (politické) geografie. Cílem mého článku bylo (i) zpochybnit tezi o úspěšnosti západní geografie, (ii) ukázat na strukturální tlaky vycházející z fragmentace geografie a tím pádem i nedostatečné soupeřivosti uvnitř malých suboborů (jako je politická geografie), (iii) argumentovat proti post-moderní snaze učinit z geografie aktivistickou (totiž politicky normativně angažovanou „vědu“), což je osud, který se právě politické geografii přihodil a (iv) argumentovat ve prospěch kauzálních teorií, jakožto nástroje pro vědecký rozvoj vedoucí i k praktickým aplikacím. Článek také argumentoval ve prospěch příklonu k (neo)pozitivistické, případně vědecko-realistické epistemologii.²⁷

²⁷ Nedělám si iluze, že tento článek vyjadřuje výrazně menšinové stanovisko v české geografii.

Druhý článek (Kofroň 2012b) představuje jádro úvodní části. Článek jednak diskutuje vybrané rozdíly mezi geografii a mezinárodními vztahy, zejména ve vztahu k paradigmatickému vývoji těchto disciplín. Především však poskytuje základní informaci o tom, jak vypadá „nová“ geopolitika a obecně pojmání prostoru v geografii a jak naopak vypadá v hlavním proudu mezinárodních vztahů (tj. zaměření na prostor jako intersubjektivní entitu a odmítnutí klasické geopolitiky). V kontrastu k tomu se naopak v mezinárodních vztazích s prostorem pracuje jako s objektivně existující entitou. Snažím se také ukázat na to, že mnozí realisté využívají prostor a jeho konfiguraci k vysvětlení mezinárodní politiky. Krom realistů obdobně pojmají prostor i akademici zabývající se strategickými studii, konkrétně pak bojovou činností. Dalším cílem článku je pokusit se ukázat, za jakých okolností lze očekávat, že prostor bude možné nazírat jako objektivně existující materiální entitu. Docházím k závěru, že tam, kde jde o životní či strategické zájmy státu, tam dochází k obnažování materiální podstaty prostoru. Vyplývá z toho, že geografové se svým sociálně konstruktivistickým pojetím prostoru se dostali do pozice, kdy nejsou sto řešit otázky spojené s krizovými okamžiky v mezinárodním systému, a ani nedokáží promlouvat k otázkám vojenství. Díky tomu i jejich snaha vstupovat do veřejné debaty má jen velmi omezenou efektivitu. Na závěr tvrdím, že neoklasická geopolitika (totiž geopolitické studium pojmající prostor jako materiální entitu) by se měla orientovat na realistický kmen mezinárodních vztahů, s nímž sdílí společné výchozí předpoklady, jakož i některá výzkumná témata. Zkráceně řečeno, článek argumentuje ve prospěch geopolitiky neoklasické, což lze považovat z pohledu současné (politické) geografie za fakticky disentanční názor (nepřímo zmiňováno i v posudcích).

Třetí článek (Kofroň 2012d) se pokouší představit metodologii případových studií určených k nomotetickému výzkumu. Tedy k tvoření a testování teorií, které je tolik vyžadováno v mezinárodních vztazích, tedy oboru, který neoklasické geopolitice může sloužit jako inspirace a jako místo pro akademickou debatu. Tento typ metodologie byl v geografii – a to nejen české, ale i světové – v zásadě opomenut. První část článku se tedy snaží ukázat, že případové a komparativní studie mají své místo i v nomotetickém výzkumu. Další část demonstruje míru geografického opomíjení této potencionálně velmi přínosné problematiky. Následující část pak ukazuje způsoby jak maximalizovat efektivitu při provádění případových studií ve smyslu strategického výběru případu vzhledem k testované, či hledané teorii (nejméně a nejvíce pravděpodobné testy, plausibility probe, zkoumání extrémů, kontrafaktuály apod.). Navazující část se pokouší ukázat, že kvalitativní a kvantitativní výzkum jsou navzájem propojitelné výzkumné strategie, jejich kombinace pak může zvyšovat naši jistotu v získané výsledky. Nakonec se v článku zamýšlím nad výhodami a nevýhodami případových studií. Zdůrazňuji, že je nelze považovat za všespasitelný nástroj, nicméně některé jejich inherentní výhody (krom možnosti využití při malých N, zejména možnost vysoké míry sdělitelnosti i mimo vlastní akademickou obec) jim dávají potenciál pro široké uplatnění v (politické) geografii. Tento článek byl pojat poměrně široce ve snaze o oslovení celé geografické obce epistemologicky se hlásící k (neo)pozitivismu a vědeckému/kritickému realismu, nicméně jeho význam (jak říkám i v úvodu) je největší pro politické geografie. Na závěr jen krátce zmíním, že tento článek vyústil v ambicióznější projekt připravovaný ve snaze o publikaci v některém z předních ekonomicko geografických časopisů (s názvem *„Comparative and case studies; a path-way towards (rhetorically) praised theory without sacrificing empirical content unnecessarily“*), který se bude snažit podnítit zájem o případové a komparativní studie v ekonomické geografii a to v návaznosti na diskuse Krugmana (2011) a Martina Sunlyho (2011). Snahou bude představit rigorózní případové studie jako způsob jak na jedné straně zachovat empirický obsah geografických studií a zároveň umožnit výraznější

orientaci na (falsifikovatelné) teorie – tolik ceněné u ekonomů. Dodávám, že pravděpodobným spolupracovníkem u tohoto projektu bude Mgr. Jan Ženka PhD.

Čtvrtý článek (Kofroň 2010), který představuje doplnění subkapitoly 3 ve společné úvodní části disertace, se pokouší představit ofenzivní neorealismus Johna Mearsheimera (2001) jako adekvátní teoretickou bázi pro neoklasickou geopolitiku. Nejdříve diskutují vlastní podstatu neorealismu a poté se snažím vyjasnit rozdíl mezi neorealismem defenzivním a ofenzivním. Především se pak soustředím na implikace teorie ofenzivního neorealismu ve vztahu k formování aliancí v prostorově fragmentovaném světě (tj. světě skládajícím se z několika regionů separovaných výraznými vodními masami). Poté se pokouším na příkladu absentujícího balancování USA v post-bipolárním světě ukázat, jak tuto empirickou hádanku (defenzivním realismem nevysvětlitelnou) dokáže vysvětlit právě ofenzivní neorealismus. Na závěr se poté snažím zdůraznit, že teorie je vždy modelem zachycujícím určité aspekty reality. Model nelze vnímat jako dokonalou kopii reality samé, protože je také nutné vnímat omezení, která tento fakt přináší při snaze o uplatnění teorie (modelu).

Pátý článek (Kofroň 2011), má tři základní cíle. Za prvé představit paradigma budování ozbrojených sil v případě silných a slabých států v podmínkách malých a velkých vnějších bezpečnostních rizik. Za druhé otestovat tezi o dramatickém a kontinuálním poklesu významu vojenské moci po skončení studené války a za třetí testovat Huntingtonovu civilizační tezi. Stran prvního cíle jsem formuloval závěr, že v případě silných států má změna v míře vnějších rizik pouze omezený význam, neboť tyto státy, díky své mocenské pozici, mají jednak globální zájmy a zároveň jim nikdo nemůže garantovat bezpečnost. V případě slabých států je však situace odlišná. Jejich zájmy jsou téměř výhradně čistě regionální a investice do armády tak představují neproduktivní výdaje. Proto slabé státy nečelící vnějším hrozbám velmi rychle redukují svou vojenskou moc. Ve vztahu k druhému cíli se ukázalo, že po konci studené války sice došlo k významnému propadu celkové vojenské síly, nicméně poté se situace stabilizovala a v současnosti je globální vojenská síla na vyšší úrovni, než v roce 1993. Zároveň se ukázalo, že výrazný propad vojenské moci zaznamenala zejména Evropa, zatímco východní Asie zaznamenala výrazný nárůst. Je zjevné, že obecně nelze mluvit o dramatickém a kontinuálním ústupu vojenské síly jako faktoru mezinárodní politiky. Řešení třetího cíle (kde bylo využito výše zmíněné logiky paradigmat budování ozbrojených sil) ukázalo, že Huntingtonova civilizační teorie selhává v predikci úrovně militarizace států v civilizačních okruzích, protože byla tato teorie zamítnuta. Lze tvrdit, že mezinárodně politický prostor zůstává spíše prostorem utvářeným chováním nejsilnějších národních států, než prostorem několika formovaných civilizačními okruhy, které by alespoň zčásti překonaly logiku anarchie.

Šestý článek (Kofroň 2012c) se přímo zaměřuje jednak na otázku širšího společenského významu války a ve druhé části se pokouší rozklíčovat hlavní vazby mezi válkou a prostorem (terénem) v historické perspektivě. S odkazem na relevantní současnou literaturu jsem se pokusil dokumentovat fakt, že válka vytváří překvapivě širokou a významnou škálu implikací pro ekonomický a sociální rozvoj společností. Zejména však stála za vznikem národního státu, tak jak jej dnes známe. Ve druhé části jsem demonstroval, že (i) teritorium zůstává přinejmenším nezbytným předpokladem moci (států) a (ii) že na strategické úrovni sice pozbyl prostor (vzdálenost) význam absolutní bariéry, ale nikoli význam relativní bariéry pro manévr palbou a zejména silami. Na taktické úrovni se dokonce ukázalo, že s rozvojem technologie dramaticky vzrostl význam terénu. Souhrnně lze tvrdit, že zatímco dříve bylo možno hájit bod ale ne prostor, dnes je možno hájit prostor ale ne bod. Jednou z klíčových implikací je, že vojenské bezpečnostní hrozby jsou dnes primárně regionálního

charakteru. Naopak například v době antiky přicházely osudové hrozby často zpoza regionálního horizontu. Je tedy zřejmé, že i dnes zůstává prostor velmi významným faktorem vojenských operací, což zpochybňuje teze některých kritických geopolitiků mluvících o konci teritoriality.

Uvedené články se tedy ve svém celku snaží (i) ukázat na problematičnost kritické geopolitiky, které jednak mnoho zajímavých a společensky významných fenoménů nechává zcela mimo svou pozornost a (ii) ukázat přístup ke studiu geopolitických jevů, který může být využit právě systémovou neoklasickou geopolitikou.